

ET GALT SPEKTAKEL

*Professor, dr.jur. Stig Jørgensens erindringer og
betragtninger efter et halvt århundrede
ved Aarhus Universitet*

Et universitetshistorisk
interview ved Palle Lykke

AARHUS UNIVERSITETSFORLAG
2003

ET GALT SPEKTAKEL

*Professor, dr.jur. Stig Jørgensens erindringer og
betragtninger efter et halvt århundrede ved Aarhus Universitet.*
Et universitetshistorisk interview ved Palle Lykke

Bogen er sat med Garamond og trykt hos Narayana Press, Gylling
© Redaktøren og Aarhus Universitetsforlag 2003

Omslag: Jørgen Sparre

Forsidefoto er et udsnit af en optagelse fra Stig Jørgensens
disputats 5. september 1957, jf. side 78, hvor personoplysninger er
anført.

ISBN 87 7288 808 3

Redaktøren har så vidt muligt respekteret ophavsretten til bogens
illustrationer. Dog har det ikke i alle tilfælde været muligt at finde
et billedes ophavsmand. Hvis berettigede krav gøres gældende over
for forlaget, vil de blive indfriet.

Aarhus Universitetsforlag
Langelandsgade 177
8200 Århus N
Fax 8942 5380
www.unipress.dk

Bogen udgives med støtte fra
Carlsbergs Mindelegat for Brygger J.C. Jacobsen
VELUX FONDEN
Aarhus Universitets Forskningsfond

Indholdsfortegnelse

Redaktørens forord	7
Barndom og skolegang	9
Studieår	24
Tidligste kandidatår og forberedelse af disputats	70
Disputatsen	76
Retsfilosofi og positivismekritik	81
Kolleger: Juristerne	92
Kolleger: Økonomerne	104
Kolleger: Filosofferne	111
Kolleger: Teologerne	118
Rektorer, prognoseudvalg og udbygningsplaner	126
Styrelseslove og vulgærdemokrati	162
Lokalpolitiske erfaringer	181
Farvel til Folkeuniversitetet	186
Handsker og stilethæle	189
Det lærde Selskab	192
Epilog 2003: Stafetten	196
Navneindeks	198

Redaktørens forord

Siden Universitetshistorisk Udvalg ved Aarhus Universitet blev oprettet i 1987, har udvalget indsamlet mundtlige og skriftlige erindringer hos tidligere studerende og ansatte, og to gange tidligere har udvalget publiceret sådanne erindringer. Det skete ved universitetets 60-års-jubilæum i 1988, da man udgav lektor, dr.phil. Torben Kisbyes *Almas børn* om studenterliv i 1950'erne, og ved 70-års-jubilæet i 1998, hvor det gjaldt forhenværende museumsdirektør, dr.phil. Henning Henningsens *Min ånd er frisk og ubedærvet ...* om studenterliv i 1930'erne.

Ved 75-års-jubilæet er turen kommet til professor, dr.jur. Stig Jørgensens erindringer fra mere end et halvt århundredes samliv med Aarhus Universitet. Stig Jørgensen (f. 1927) nævner selv, at han allerede som barn blev opfattet som irriterende og selvhævdende og havde behov for tilgivelse. Sådan er det stadig. Der lægges ikke fingre imellem, når han gør regnskabet op og f.eks. giver et skudsmål til hver især i den række af personer, som har beklædt rektorposten i perioden fra hans udnævnelse til professor i 1958 og frem til pensioneringen i 1997, eller når han kritiserer kolleger – såvel inden for retsvidenskaben som udenfor – for ikke til fulde at have fattet, hvad deres respektive fag drejer sig om, eller når han gør rede for sit syn på styrelseslovene og den universitetspolitik, som har været udfoldet gennem de seneste tre årtier.

ET GALT SPEKTAKEL

Bogen bygger på 14 timers bandede interviewoptagelser, som undertegnede i 1997 og 1999 har forestået, hvorimod et kort interview fra 1987 ved udvalgets daværende sekretær, cand.mag. Svend Erik Matthiassen, ikke direkte har været inddraget, men til gengæld har fungeret som inspiration forud for interviewene i 1997 og 1999. Materialet er i den foreliggende redaktion gennemlæst og godkendt af Stig Jørgensen i juli 2003.

Palle Lykke, juli 2003

Redaktionel note

Om fakultetsnavnene bemærkes, at hvor disse har været uforandrede gennem årene, undtagen hvad angår typografi, er der i bogen anvendt den moderne form (: Det Humanistiske Fakultet, tidl. Det humanistiske Fakultet), hvorimod Det Samfundsvidenskabelige Fakultets tidligere navn fastholdes i sin oprindelige form, når det drejer sig om erindringer med relation til dette: Det økonomiske og juridiske Fakultet. Sidstnævnte blev i samtiden uformelt opfattet som et dobbeltfakultet, der, som navnet siger, bestod af et økonomisk fakultet og et juridisk fakultet. Denne opfattelse og heraf følgende sprogbrug reflekteres også i Stig Jørgensens erindringer. Da disse »fakulteter« imidlertid sammen udgjorde ét fakultet i universitetshierarkiet og følgelig repræsenteredes af én dekan, ville det i dag formentlig virke stærkt forvirrende, hvis formerne »Det Juridiske Fakultet« og »Det Økonomiske Fakultet« toges i anvendelse, hvorfor »det juridiske fakultet« og »det økonomiske fakultet« er foretrukket.

Barndom og skolegang

– *Skal vi begynde med et spring tilbage til barndomshjem og skolegang?*

– Ja, man ved aldrig, hvad der bestemmer ens tilværelse og ens skæbne, men jeg er vokset op i, hvad jeg vil kalde middelstanden. Mine forældre var begge, som næsten alle dengang, udgået af landbefolkningen og havde skabt sig en tilværelse i byen. Min far var oprindeligt blevet agent for et forsikringsselskab i Aalborg, men arbejdede sig op til overinspektør og avancerede senere til en stilling som overordnet funktionær. Når man tænker tilbage på 30'erne og den forfærdelige arbejdsløshed, var det en forholdsvis tryk tilværelse med en fast løn, som man kunne leve af. Først slog de sig ned i Gistrup ved Aalborg, hvor jeg er født i 1927, derefter i Grenå fra 1932 til 1936 og senere flyttede vi til Randers, hvor jeg boede frem til 1945, da jeg blev student. Min fars far var oprindelig husmand, men tillige hjemmeslagter, og omkring 1900 var han begyndt at handle, først med kreaturer og senere med landejendomme, og til sidst var han blevet en stor handelsmand i Nordjylland og var endt med at eje forskellige proprietærgårde i Vendsyssel, bl.a. Smalbygaard ved Brønderslev. Der tilbragte min far sin barndom. Hans mor døde, da han var barn, så han voksede op med en stedmor, hvilket prægede ham og gjorde ham til en meget stilfærdig og rar mand. Han sagde ikke meget, undtagen i selskabelig sammenhæng, og var en meget liberal person,

ET GALT SPEKTAKEL

Konfirmand. (Fot. i privateje).

som ikke blandede sig meget. Han udstak nogle retningslinjer, og så måtte vi selv klare os, men hvis vi forbrød os mod dem, måtte vi tage konsekvenserne. Det var et liberalt miljø i den forstand, at der var grænser og sanktioner. Ikke voldelige sanktioner, men en lussing har jeg da fået et par gange – og det har selvfølgelig hver gang været uretfærdigt! Men ellers brugte man ikke korporlig afstraffelse.

Min mor var udgået fra et frisindet husmandsmiljø, men var for sin tid meget avanceret. På trods af en meget begræn-

set skolegang i landsbyskolen havde hun trænet sig selv op, var meget belæst, optaget af kvindesagen og medlem af husmoderforeningen samt Dansk Kvindesamfund. Hun var i det hele taget *bevidst*. Men samtidig var hun meget travlt optaget af de fem børn, de havde tillagt sig, så der blev ikke meget overskud. Der skete desværre det, at min mor blev syg og døde, lige da jeg var blevet konfirmeret, så historien gentog sig: Min far mente, at den omstændighed, at han var blevet moderløs og havde fået en stedmor, havde medvirket til at selvstændiggøre ham. På den ene side bliver man svag – man kommer til at savne følelser, når man vokser op uden en mor – men samtidig er man også nødt til at klare sig selv. Min far stod pludselig tilbage med fem børn, hvoraf de yngste var syv-otte og de ældste femten-seksten år. Det gav anledning til nogen forstyrrelse, men der har ikke været tvivl i min familie om, at vi børn skulle gøre det, vi ville. Mine ældre søskende var ikke interesseret i en akademisk uddannelse; de gik i mellemskole, fik realeksamen og kom ud i det praktiske liv. Min mor skrev i sin dagbog, som vi fandt senere hen, en karakteristik af sine børn, og om mig skrev hun, at jeg var meget irriterende og selvhævdende, men meget skulle være mig tilgivet, fordi jeg, der på det tidspunkt lige var begyndt at gå i skole, læste *Politiken* hver dag! Det siger noget om, at jeg nok var svær at tilgive allerede dengang. Jeg kan huske, at min lærer sagde, at jeg skulle være enten ejendomsmægler eller advokat, fordi jeg kunne snakke fanden et øre af allerede på det tidspunkt, og min mor mente, at jeg enten skulle være professor eller statsminister! Det var en mors bedømmelse. Der havde aldrig været tvivl i hendes sind, eller i mit, om at jeg skulle være student og studere videre, så det gik helt af sig selv, at jeg i 1938 indstillede mig til prøven på Randers Stats-skole, blev optaget og kom ind i 1. mellem. Der var ikke nogen som helst diskussion om det.

Jeg kan i øvrigt huske, at jeg selv gik op og meldte mig ind til prøven. Min mor havde ikke meget tid, og min far var aldrig hjemme fra mandag til lørdag, fordi han rejste rundt og inspicerede sine folk. Jeg ordnede det derfor selv – det syntes jeg lige så godt, jeg kunne – og jeg var så lille dengang, at jeg dårligt nok kunne se op over rektors skrivebord. Han tog det fra den humoristiske side, men har nu nok lige ringet hjem og spurgt, om det var i orden.

Det var min tysklærer i mellemskolen, Alex Garff, der fik mig ind på den litterære bane. Han var kendt som lyriker i 30'erne og inspirerede mig til at læse meget. Han var en temmelig sammensat person, men han fattede en vis interesse for mig ligesom andre lærere – og ligesom Knud Illum senere hen. Jeg kan ikke sige, hvad det var, der gjorde det, men det var måske det, at jeg var en blanding, som det blev sagt, af naivitet og modenhed. Jeg kan huske, at en af mine kammerater karakteriserede mig som en ejendommelig blanding af modenhed og umodenhed. Jeg tror, det var det, som gjorde, at nogle lærere fattede interesse for min person, bl.a. Garff, som ellers var en satan i mange henseender. Han elskede at komme og diskutere litteratur med mig i skolegården, hvor han var gårdvagt. Han var også skolens bibliotekar, og han opfordrede mig allerede her i mellemskolen til at læse Dostojevskij. Især skulle jeg læse *Nibilisterne*. Jeg lod mig overtale og fik efterhånden læst de fleste af hans bøger, som jeg efterfølgende diskuterede med Garff, og på samme måde kom jeg ind på senere at læse Nietzsche, for det var naturligt for mig nu at spørge, hvad det så er, Dostojevskij protesterer imod, og for at finde ud af det, læste jeg Nietzsches *Also sprach Zarathustra*. Det begreb jeg selvfølgelig ikke meget af, men jeg læste det og blev bragt videre til Georg Brandes, som har skrevet om Nietzsche. Ad den vej kom jeg også til at læse Georg Brandes' bøger om Shakespeare, og derefter begyndte jeg at læse Shakespeare.

På den måde forfulgte jeg et spor hele vejen og kom således til at læse alle de store klassikere. Jeg læste de nævnte og andre dele af den store verdenslitteratur, sådan at jeg var vant til at læse flere hundrede sider om dagen allerede i min skoletid. Det medførte, at jeg ikke havde tid til at læse lektier, og det gik da også ud over eksamensresultaterne i visse fag. Til gengæld fik jeg tårnhøje karakterer i bl.a. historie og oldtidskundskab, for jeg læste ikke bare de udsnit af *Iliaden*, som vi skulle, jeg læste hele *Iliaden* og hele *Odysseen*, selvfølgelig, fordi det var den eneste måde, jeg kunne læse på. Ellers kunne jeg ikke fatte interesse for de småstykker, vi skulle læse. Men jeg kunne ikke få mere end ug til eksamen, som vores oldtidskundskabslærer Jens Bek sagde. Til gengæld fik jeg tg i sløjld f.eks. og tilsvarende g og g- i matematik. Selv i fysik og kemi, hvor jeg havde min senere kollega Olaf Pedersen som lærer, fik jeg mådelige karakterer.

Sommetider tog jeg også fri nogle dage og satte mig ned på det lokale bibliotek, fordi jeg f.eks. skulle skrive en stil om den franske revolution, hvilket jeg nok syntes, at jeg ville gøre ordentligt. Jeg sad dernede to-tre dage og læste alt, hvad jeg kunne finde om den franske revolution, og kom ikke i skole, men mine forældre vidste selvfølgelig ikke, at jeg ikke kom i skole, og jeg har vel også selv skrevet nogle sedler til skolen, går jeg ud fra, sådan at jeg holdt dem på afstand alle sammen. Jeg sad og skrev stilen i 1943 under det nationale valg under besættelsen, som tyskerne tillod, og som betød, at nazisterne blev næsten udslettet. Stemmerne skulle tælles op med håndkraft og telefoneres ind – altså igennem flere led til Indenrigsministeriet – og derfra kom valgresultaterne ud gennem radioen. Alle var gået i seng, mens jeg sad hele natten og hørte valgresultaterne samtidig med, at jeg skrev denne stil, der fyldte 40 sider. Jeg afleverede stilen, og næste

uge fik jeg mit stilehæfte tilbage fra min dansklærer. På side 20 havde han skrevet »Rettet hertil, ug«. Ha! Så gad han sgu ikke læse mere. Det siger noget om den måde, jeg arbejdede på i min skoletid, hvor jeg var vant til at bruge hvert eneste ledige minut til at læse. Jeg læste simpelthen uafbrudt, og det vil sige, at da jeg kom på universitetet, var jeg ikke sådan som mine kammerater. De sad og stregede under i dagens lektie. Til i morgen skal I læse dertil! hed det, hvorfor de læste lige netop dertil, mens resten var blank. Men jeg havde læst alle bøgerne, inden vi begyndte, fordi jeg var vant til at læse bøger som helhed. Derfor var jeg student i ordets egentlige forstand, idet jeg sad og læste ikke alene bøgerne én ad gangen, men *alle* bøgerne, fordi jeg hele tiden søgte overblikket, ligesom jeg jagtede rundt i verdenslitteraturen i min skoletid for på den måde at finde frem til forståelsen af det hele. En tilsvarende helhedsforståelse efterlyste jeg i studiet: Jeg ville forstå ting; jeg kunne ikke lære noget, jeg ikke kunne forstå. Jeg kunne ikke lære noget bare ved at gentage, hvad jeg havde hørt. Jeg var nødt til at bearbejde det eller at videregive det i en bearbejdet form, og det kunne jeg ikke gøre, før jeg havde forstået det. Derfor har mit liv altid bestået i at lære at forstå det, som jeg ikke kunne forstå, og senere hen forklare, hvorfor jeg ikke kunne forstå det, for nu at sige det meget kort. Og det var hos Garff, det begyndte. Jeg fik senere en mangeårig forbindelse med ham, eftersom jeg sendte ham de digte, jeg skrev i studentertiden, og som han flittigt kommenterede. Vi korresponderede lige til hans død i 1977.

I mellem skolen havde vi til naturhistorie en, der hed Bjørn Jessen, som havde leukæmi og periodevis lange sygeperioder. Han fik den vane, at når han havde været syg længe, inviterede han mig til the, og jeg, der på det tidspunkt har været 12-13 år, blev dermed den, der skulle holde ham

ajour med, hvordan forholdene i skolen havde udviklet sig under hans sygdom. Så også han må have syntes, at det var morsomt. Jeg må have appelleret til noget allerede dengang.

– *Du kom direkte i gymnasiet derefter?*

{

– Ja, i 4. mellem skulle det afgøres, om man skulle direkte i gymnasiet. Jeg ville helst ikke spille tiden med at gå i realklassen og søgte derfor om at komme direkte i 1.g, matematisk linje, fordi jeg vidste, at det krævede mindst arbejde at være matematiker. De sproglige skulle læse en masse lektier, og det havde jeg ikke lyst til. Min regnelærerinde, frk. Kamilla Hansen (senere Thrane) så et lys i mig og sagde, at det kunne jeg sagtens klare, og Jessen mente, det ville være en forbrydelse ikke at lade mig komme i gymnasiet med det samme – andet ville bare være spild af tid. Det lykkedes dem at overtale rektor til – på trods af min åbenbare umodenhed i visse henseender – at acceptere, at jeg trods alt havde den tilstrækkelige modenhed til at komme i gymnasiet. Sådan gik det. Det var bare noget, der skete – ikke som led i en plan, men noget, der bare var en selvfølge.

Vi havde Eigil Budtz-Jørgensen – eller »Busser«, som vi kaldte ham – til tre fag: Gymnastik, dansk og engelsk. I engelsk var det den rene parodi, og som gymnastiklærer løb han og legede med børnene. Når vi spillede fodbold, var han altid med og var lige så ihærdig og råbte og skreg lige så meget som os. Han var fuldstændig fortabt i spillet, når han var med, men var samtidig en fremragende idrætslærer. Han har lært mig alle fiduserne i løb, spydkast, diskoskast og alle disse klassiske discipliner. Jeg kan teknikken og alle spring i en gymnastiksal – det kunne han også. Han var selv fuldstændig opslugt og et legebarn, når det gjaldt boldspil

– også håndbold, som næsten lige var opfundet dengang. Da holdt man sin plads. Når man var angriber, var man angriber. Så blev man oppe på modstanderens banehalvdel. Det er ikke som nu, hvor de alle sammen farer frem og tilbage og står på den ene og den anden cirkel og hopper. Da var en forsvarer en back, og han blev på sin plads, og en højrewing var højrewing, og han holdt sin plads, ellers fik han på hattepulden. Sådan har både fodbold- og håndboldspillet udviklet sig med tiden. Jeg var selv meget ivrig og spillede på skolehold i både håndbold og fodbold og spillede også juniorfodbold i Randers Freja – og havde tidligere været på drengehold i Grenå – og var i det hele taget en ivrig sportsmand, og jeg spiller også stadig [1999] motionsfodbold én gang om ugen.

Budtz-Jørgensen var som antydnet en tilsyneladende fuldstændig uberegnelig person, som legede med børnene, men som samtidig elskede at læse op af de store forfattere. Det var også derfra, jeg havde noget af min litterære interesse. Han elskede at læse Shakespeare. Budtz-Jørgensen var ud af en skuespillerslægt, en gammel akademisk og æstetisk familie, og han var et led i den – faldt ikke udenfor. Han elskede at chokere, og jeg husker, at en elev engang i klassen rakte en finger op og spurgte, om han kunne få lov at gå i gården. Da blev Budtz-Jørgensen ærgerlig, for han sad netop og deklamerede et eller andet af Shakespeare, og så sagde han: »Hold kæft, sæt dig ned, klem balderne sammen eller sid i skidtet!« Sådan kunne han også være. En gang i gymnasiet havde jeg afleveret en stil til ham. Det var en fristil, hvor vi selv kunne vælge, hvad vi ville skrive om, og jeg havde valgt at skrive om et maleri, jeg fandt i et leksikon: Rubens' »Salomons dom« – og havde fået ug for stilen. Præcis den samme stil afleverede jeg igen året efter, da vi på ny skulle skrive fristil. Det var det nemmeste, og det var der ingen,

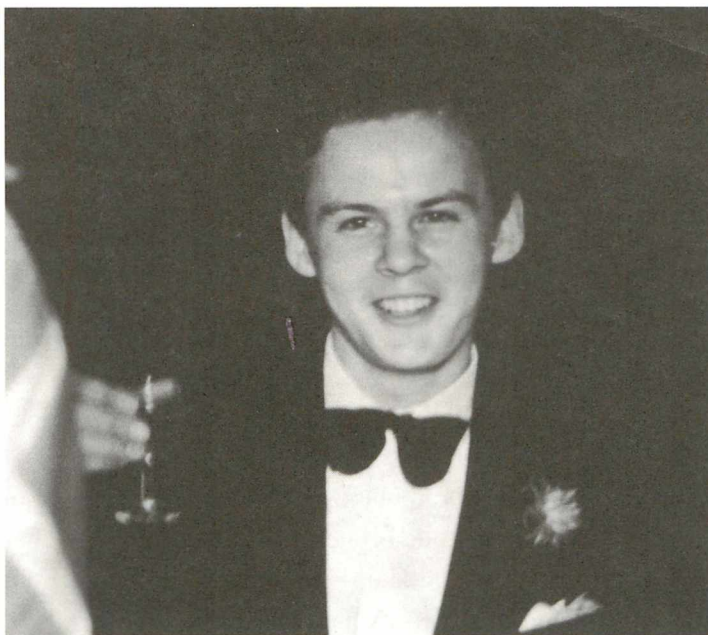
der drømte om, at han ville kunne huske. Derfor var det en chok for mig, da jeg fik stilehæftet tilbage, og der stod: »G. God afskrift«. Jeg tænkte: Det var da lige godt pokkers! Kunne han da virkelig huske, at han havde læst den stil sidste år? Nej, det kan ikke passe, tænkte jeg, så jeg gik for en sikkerheds skyld op og spurgte ham forsigtigt, hvad han mente med »god afskrift«. Han svarede, at »enhver kan sgu da se, at den har du skrevet af efter et kunstleksikon!« Nu blev jeg forarget. Én ting er at blive beskyldt for en forbrydelse, man har begået, men at blive beskyldt for en forbrydelse, man *ikke* har begået, er toppunktet af uretfærdighed. Jeg blæste mig fuldstændig op og sagde, at i så fald måtte han fortælle mig, hvilket kunstleksikon, det drejede sig om. Han sagde: »Det er jeg sgu da ligeglad med. Nu har du fået så mange gode karakterer, så nu kan du fandeme også trænge til at få en dårlig!« Sådan talte han, og det var fuldstændig barokt. Men vi, der kendte ham, blev egentlig ikke overraskede. Jeg var dog her blevet selvretfærdig og gik til rektor og sagde, at det her kunne ikke passe. Rektor nedsatte derfor en kommission af uvildige, som skulle bedømme opgaven, og de nåede frem til et kompromis på mg. Det viser bare, hvor idiotisk det hele – og jeg selv – var. For da jeg var blevet student og kom ned til Budtz-Jørgensen for at tale om min fremtid, fortalte jeg ham, hvordan sagen hang sammen, hvorefter han helt forudsigeligt slog en larmende latter op og sagde, at det var fandeme en god historie!

På samme måde kan jeg huske, at vi i engelsk skulle læse en af Somerset Maughams noveller. Jeg havde fundet den på biblioteket i en dansk oversættelse og syntes, at det var nemmere at sidde og læse op af den end ekstemporere en oversættelse af den engelske tekst. Derfor sad jeg med den danske oversættelse, som en autoriseret translator havde lagt navn til, og pludselig, mens jeg sad og læste, udbrød der en

høj latter i klassen, og jeg anede ikke, hvad i alverden de lo ad. Jeg så mig omkring, og Budtz-Jørgensen så også ned på mig og spurgte, hvad jeg mente med *det*. Det viste sig, at jeg havde læst af den danske oversættelse: »Han hørte en hest le.« Og det, kunne jeg godt høre, lød lidt sært, for i den engelske tekst stod der nemlig: »He heard a hoarse laugh«. Der vovede jeg det ene øje. Jeg tog min danske oversættelse og gik op til Budtz-Jørgensen og sagde: »Der kan De se, det er ikke mig, der er idiot, det er den autoriserede translator, der er idioten.« Meget kan man beskyjde mig for, men jeg vil fandeme ikke beskyldes for at være dum! Han tog det også fra den humoristiske side. Men nu kommer vi til det, der er pointen. Da krigen var slut, viste det sig, at »Busser« var en af modstandsbevægelsens ledere i Randers by. Det var der ikke en eneste, der havde anet det fjerneste om. For han opførte sig på en sådan måde, at alle måtte tro, han var et harmløst fjols eller en anarkistisk barnerumpe. Men han var alvorligt talt en af de ledende skikkelser i modstandsbevægelsens byledelse under krigen, så han var langt fra noget fjols. Det vil jeg gerne understrege. Det var også karakteristisk, at da vi holdt vores 25-års-studenterjubilæum i 1970, inviterede vi tre personer: Budtz-Jørgensen og vores historielærer Jens Bek, som var en af dem, der havde promoveret mig i min mellemskoletid, og rektor Prip, som ikke alene havde accepteret mig, som jeg var, men også havde undladt at smide mig ud af skolen engang, da jeg havde lavet et nummer, som han lige så vel kunne have relegeret mig for.

– *Endnu et nummer?*

– Nu har jeg ikke lagt skjul på, at jeg i visse situationer syntes, at det var nemmere at skære et hjørne af hist og her og lave et mere eller mindre uskyldigt nummer for at slippe

Stig Jørgensen 1944. (Fot. i privateje).

lidt nemt om ved det, sådan at jeg kunne få tid til det, jeg mente var det egentlige i min skoletid, nemlig at læse. Det var også derfor, jeg ved en bestemt lejlighed havde afleveret en fysikrapport, som var skrevet af en anden, og på et andet tidspunkt havde afleveret et sæt matematiske opgaver, hvor resultatet var skrevet af efter andre. Sådan noget var ret tabeligt, fordi det ikke var min egen skrift i det ene tilfælde, og i det andet tilfælde sagde matematiklæreren: »Herregud, her har vi et matematisk geni! Når vi andre har to ubekendte, ved vi, at vi skal have to ligninger for at komme til det rigtige resultat, vel at mærke to rigtige ligninger. Her har vi en, der på grundlag af én ligning, og endda en forkert ligning, kan komme til det rigtige resultat!« Han var en anden slags end Budtz-Jørgensen, der var buldrende og larmende, men

menneskelig. Matematiklæreren hed Bjerrum-Møller og var en af dem, der kan give alle skoleelever afsky for matematik, for han var så stiv og kold, sarkastisk og nådesløs. Men han hævdede aldrig stemmen. Sådanne mennesker bliver børn bange for. De kommer i hvert fald ikke til at elske dem. Han gav mig en idiosynkrasi mod matematik allerede i mine første gymnasieår, og derfor levede jeg ikke op til min regnelærerinde Kamilla Hansens forventninger om, på grundlag af mine præstationer i mellemskolen, at jeg ville blive en god matematiker. Jeg nægtede simpelthen at læse matematik, fordi jeg ikke kunne fordrage *ham*! Sådan kan man i mange henseender være sin egen værste fjende. Det har jeg senere hen måttet rette op på ved – efterhånden som jeg vidste, hvad det skulle bruges til – at lære mig en del af den matematik, både geometri og differentialregning, som er vigtige elementer i den økonomiske teori. Jeg har nævnt Jessen, naturhistorielæreren, som behandlede mig som et voksent, ansvarligt menneske, og som hjalp mig, og min regnelærerinde Kamilla, og jeg har nævnt Budtz-Jørgensen og Jens Bek, som også var en af dem, der accepterede min person, og som kaldte mig »dette her sludrechatol, som kan snakke fanden et øre af.« Han var sønderjyde og elskede selv at fortælle om Sønderjyllands historie, men vi kunne nu også få nok af Genforeningen!

Det var lærere, som var interesserede i deres elever, og som forstod, at det betyder noget, at eleverne oplever noget og lærer noget. Jeg tror nok, vi elsker de lærere, som både giver os noget og som forlanger noget, som sætter grænser, og som også sætter ord eller magt bag. De lussinger, jeg fik af rektor Prip, fordi jeg havde lavet de omtalte numre, ville jeg hellere have end at blive relegeret på grund af snyderi. Jeg har aldrig fået nogle mere velfortjente lussinger. De lussinger, jeg et par gange fik af min far, var ufortjente – givet i

affekt! Men disse her var sgu velfortjente, og jeg havde grund til at være ham taknemlig for, at jeg kunne nøjes med det. For ellers kunne jeg måske have haft en helt anden karriere. Det siger noget om, at når man senere bliver moralist, er det også, fordi man kender betydningen af moral i modsætningen til barnet, som jo er umoralsk. Det tror jeg, de fleste børn er. Vi ved, at de fleste unge mennesker er det. Det er der ikke noget mærkeligt ved, blot er det forfærdeligt, hvis de fortsætter, efter at de er fyldt 30. Så er de kriminelle! De skal socialiseres gradvist, efterhånden som de bliver integreret i samfundet, og derfor er det vigtigt at integrere dem i samfundet og i familien. Jeg blev tidligt gift, allerede som 22-årig, fik børn i 1953-54 og arbejdede og gjorde karriere, hvilket også er med til at disciplinere én, og derfor er det, jeg tror, at når man har været noget anarkistisk som barn, forstår man bedre værdien af moral og principper. Måske derfor er jeg blevet moralist, og måske derfor betyder det så meget for mig, fordi jeg ved, hvilken risiko der er forbundet med at være asocial eller amoralisk, hvilket er det samme. Det kan måske give lidt baggrund til forståelsen af, at man vælger en juridisk karriere, og at man optræder som moralist i den offentlige debat. Det kan skyldes, at man netop lever op til det, som man altid har vidst: Den, der taler mest om moral, er den, som har mest moral behov. Det er et udtryk, jeg anvender meget i den offentlige debat, og det gør jeg, fordi jeg ved, at det passer.

– *Det lyder som et ordsprog?*

– Ja, jeg fik til min 70-års-fødselsdag af mine kolleger her på afdelingen den nye store *Lademanns Citatordbog*. Det er et kæmpeværk, og jeg elsker ordsprog og bevingede ord. Min familie og mine omgivelser forærer mig den slags, fordi jeg

elsker almuevisdom, netop fordi almuevisdom er den rigtige visdom, almindelige menneskelige erfaringer, som altid har været sande. Det viser sig, at ordsprog – som Salomons ordsprog – ligger tilbage mere end 1000 år før vores tidsregning, og de er lige så sande i dag, som de var for 3-4000 år siden. Det er det, der er så spændende: At menneskene altid har kendt de dybe hemmeligheder i menneskelivet, og man kan være helt sikker på, at ordsprogene findes i de fleste sprog. Jeg har især mange russiske ordsprog – russerne har et fremragende fond af ordsprog – som måske i særlig grad findes hos en undertrykt almue. Selvfølgelig findes der mange tyske ordsprog, også engelske ordsprog, »proverbs«, og der er Salomons ordsprog fra Det gamle Testamente, men også mange af Jesu ord er ordsprog. Det er alt sammen gammel almenmenneskelig visdom, så derfor tror jeg, at man altid har vidst, at de, der taler mest om moral, er dem, som har mest behov for den. Men har i hvert fald altid vidst, at tyv tror, hver mand stjæler. Det er en anden variant. Det er klart, at det, man taler mest om, er det, man er mest optaget af. Derfor er det også, man siger, at aristokraterne ikke taler om penge, det er bare noget, de har. Det er klart, at dem, der taler om penge, er dem, der ikke har dem, og for hvem det ikke er en selvfølge at have dem. Herregud, man taler da ikke om mad, når man er mæt. Derfor er det potentielle tyveknægte, der mistænker deres omgivelser for at være tyve, fordi man altid tillægger andre de motiver, som man selv har. Hvad skulle man ellers gøre? Man har ikke andre end sig selv at tage model efter, og derfor er det, at man – når man overfører sine egne egenskaber på andre – netop tager afstand fra sig selv. Derfor mener jeg, at ordsprog altid er en god vejleder i så henseende, fordi de alle sammen rummer det samme budskab. De kan koges ned til nogle ganske få

BARNDOM OG SKOLEGANG

stykker. I dag kalder psykologerne det projektion, når man overfører egne egenskaber på andre, men grundlæggende er der tale om det samme.

Studieår

– Du blev student i sommeren 1945, men tog lige en omvej før studierne?

– Jeg var indkaldt til de første hærenheder i sommeren 1945 efter befrielsen, for jeg havde meldt mig til session i majdagene 1945, efter at vi havde været oppe til skriftlig eksamen. Vi syntes, at vi passende kunne fordrive den første del af vores studentertid med at være soldater og samtidig gøre en national indsats. Så jeg blev indkaldt til Jydske Dragonregiment en uge efter, at jeg var blevet student i begyndelsen af juli måned. Men det viste sig at være noget helt andet, end vi havde regnet med. Dragonerne skulle have haft heste, men der var ingen heste. Der var heller ingen kampvogne, ingen biler, ikke en gang motorcykler eller cykler. Vi var bare ganske almindelige fodtudsere, og uniformerne var svenske brigadeuniformer. Der var ikke nogen i den størrelse, jeg skulle bruge, så den måtte brættes op i benene og i livet, så den i det hele taget kunne hænge fast. Derudover var der den engelske skråhue og en engelsk hjelm, amerikanske støvler og tysk gevær: Det var, hvad vi blev udstyret med. Vi skulle lære at være soldater, og det var lidt af en parodi, for vi blev kun uddannet til at være vagtposter ved de daværende tyske flygtningelejre, som fandtes rundt omkring i landet. Dengang behandlede man flygtninge noget anderledes, end man gør i dag. Vi blev sendt til Aalborg, hvor vi skulle bevogte flygtningelejren der. Det var lidt af et antiklimaks for én, som

STUDIEÅR

ville ofre sig for fædrelandet! Vi skulle gå vagttjeneste og ikke så meget holde kvinderne inde som de danske mænd ude for at sikre ro og orden. Jeg indstillede mig derfor for en kassationsdomstol, da jeg var kommet i tanke om, at jeg havde dårligt syn på det ene øje. Jeg undersøgte reglerne på biblioteket og konstaterede, at hvis man havde under en vis synsstyrke på det dårligste øje, havde man ret til at blive kasseret. Jeg modstod et fristende tilbud om at blive chauffør for obersten, og her skal man huske, at i 1945 var det i sig selv noget helt enestående at kunne få lov til at køre i bil. Men jeg lod mig kassere, og så var det, at jeg skulle vælge, hvad jeg skulle give mig til, og jeg kunne ikke rigtig bestemme mig til, om jeg skulle lade mig indskrive ved det humanistiske eller det juridiske fakultet. Mine tilbøjeligheder gik mere til det humanistiske, men jeg huskede Budtz-Jørgensens råd om ikke at gøre min interesse til min levevej, og da andre mente, at jeg egnede mig godt til at være jurist, fordi jeg altid havde været kværulant og altid havde været noget af et snakkehoved, lod jeg mig indskrive ved det juridiske fakultet, og sådan gik det til, at jeg først kom her lige før valget i oktober.

– *Og her mødte du professorerne Carl Rasting og Knud Illum?*

– Ja, jeg mødte Rasting, der formelt var professor i offentlig-retlige fag og havde skrevet en lærebog i folkeret og med-virket ved en strafferetskommentar, men han havde ikke nogen stor videnskabelig kompetence. For det første havde han skrevet disputats i 1930'erne om noget entrepriseret; han havde egentlig ikke rigtig beskæftiget sig med forvaltningsret og statsret, men havde skrevet en folkeret, som heller ikke var selvstændig. Men han var en dygtig pædagog, og det var

ET GALT SPEKTAKEL

også vigtigt, når man kom hertil. Han gjorde sig heller ikke så meget gældende videnskabeligt, for han lod sig senere forflytte til København, hvor han blev professor i søret og formueret og desuden folketingsmedlem. Dertil kom, at han også var plaget af sygdom gennem årene, så han havde også været lidt handicappet. Forholdet mellem ham og Illum var ikke særlig hjerteligt, for Illum anså ham vist ikke for være andet end varm luft, sådan som jeg forstod det.

– Flere professorer modtog kaldelser fra Københavns Universitet i 40'erne, men det var så ikke tilfældet her?

– Der var ikke nogen, der kunne finde på at kalde Rasting til noget som helst! Nej, sagen var den, at Kristian Sindballe, som var den gamle nestor i disse fag – søret, selskabsret og forsikringsret – var faldet for aldersgrænsen i 1949, og der søgte Rasting – så vidt jeg husker sammen med Anders Vinding Kruse. Og da foretrak man Rasting, formentlig fordi han havde en højere alder og større erfaring. Anders Vinding Kruse blev så ansat her som professor efter Rasting. På den måde kan vi sige, at de byttede.

– Illum havde også været her siden starten i 1936, hvor fakultetet blev oprettet ...

– Ja, Rasting var blevet ansat som professor i 1936, og samme år var Illum blevet ansat – ikke som professor, men som docent, og det var først i 1942, at Illum blev forfremmet til professor. Han var docent i formueret i en årrække, før han blev professor. Men Rasting blev udnævnt til professor med det samme, og det havde man formentlig måttet gøre for at få ham til at flytte til Jylland. Nu kender jeg ikke de nærmere omstændigheder, men det er, hvad jeg forstod. Man skulle

STUDIEÅR

Stig Jørgensens årskort for det akademiske år 1947/48.

have en professor i offentligretlige fag, og man skulle også have en lærer i de formueretlige fag. Illum var en ganske ung mand på det tidspunkt. Rasting var en del år ældre. Men Illum var en helt anderledes personlighed. Han var ikke så elegant som Rasting, der var en fremragende festtaler. Det gør sig nok også, især i politiske kredse. Som politiker viste det sig, at han kunne bekræfte den gamle regel om, at videnskabsmænd ikke egner sig til at være politikere. Han var i hvert fald et af datidens eksempler. Et andet er Kjeld Philip, der også var professor her i socialøkonomi, men som heller ikke gjorde nogen god figur, da han blev finansminister for de radikale; han vidste altid bagefter, hvad man skulle have gjort, men var altid meget tøvende på forhånd. Nu var det ikke bare, fordi han var radikal, det var også det, at han var videnskabsmand. Det er altid vanskeligt at vide, hvad man skal gøre: En politiker skal ligesom en handlingens mand handle forfra, men han forstår det først bagfra – for nu at bruge Kierkegaards udtryk. Videnskabsmænd tænker baglæns, politikere tænker forlæns, og det er derfor for svært

for en videnskabsmand at være politiker. Thorkil Kristensen gik det lettere for, fordi han var et ejendommeligt amfibium, som egentlig var en ret middelmådig videnskabsmand og derfor ikke var hæmmet på samme måde af en videnskabelig indstilling som Philip, der, så vidt jeg ved, var en anerkendt socialvidenskabelig videnskabsmand. Men ellers var der vel ikke andre.

Der var ikke noget dengang, der hed amanuenser, lektorer, stipendiater og ph.d.-studerende. Der var slet og ret to professorer ved det juridiske og tre-fire professorer ved det økonomiske studium, og så var der nogle universitetsmanuduktører. Det var folk udefra, der kom og underviste i morgen- og aften timerne mod betaling. Studenterne betalte for undervisningen, og manuduktøren fik ikke anden betaling end den, studenterne betalte. Så jo flere studenter, desto bedre betaling.

– *Og det foregik på universitetet?*

– Ja, det gjorde det. Til at begynde med var det sådan, at betalingen fandt sted direkte fra studenterne til manuduktøren. De betalte ti eller femten kroner om måneden, og så fik de ikke fem, men seks timers undervisning om ugen, for man underviste også om lørdagen dengang. Ca. femogtyve timers undervisning fik man for en ti-femten kroner.

– *Hvem gik du selv til?*

– Jeg gik til politifuldmægtig Erik Albjerg-Nielsen i forvaltningsret og til landsretssagfører Gunnar Nielsen, som var tilsvarende manuduktør i statsret, og så gik jeg – og det var det, der måske nok var det mest interessante – hos Georg Løber, som endnu lever og er højesteretssagfører her i byen.

STUDIEÅR

Han var en fortrinlig manuduktør i borgerlig ret, altså de fag som Illum ellers forelæste i. Løber var en god pædagog, som havde evnen til – netop fordi han var en dygtig praktiker og en begavet mand – at få studenterne til at forstå, hvad det var for problemer, det drejede sig om, og ikke bare beskrive de institutioner, man havde med at gøre. Altså: Statsretten var mere en beskrivelse af de statsretlige institutioner: Folketinget og regering; og forvaltningsretten dengang var heller ikke så vidt udviklet, som den senere er blevet, og havde ikke den fremtrædende placering, omend det selvfølgelig var et mere problemorienteret fag end statsretten. Men det var den borgerlige ret, som gav os træning i juridisk tænkning og problemløsning, og der var Løber fortrinlig til netop som advokat at analysere de faktiske livsforhold og gøre opmærksom på, hvilke problemer, der var, og hvorfor de skulle løses, og hvordan man skulle argumentere. Her må jeg også sige, at jeg som manuduktør i nationaløkonomi havde Niels Nielsen, som senere blev professor og rektor ved Handelshøjskolen. Han var en storartet manuduktør i nationaløkonomi, og jeg har haft forbindelse med ham lige siden. Han blev måske i nogen grad tiltalt af, at der var en jurist, der interesserede sig for det fag, som han underviste i, og jeg var interesseret, fordi jeg syntes, han var god til at forklare de nationaløkonomiske sammenhænge. Men det var, hvad der var af lærere dengang, og derfor kunne de også være på de få kontorer, som fandtes i hovedbygningen.

– Noget af det første, du gjorde, da du kom som student til Aarhus Universitet, var vel at gå til undervisningen hos Svend Ranulf?

– Ja, for dengang skulle alle studenter have filosofikum, og nu kom jeg først i oktober, så den undervisning, vi begyndte

på til den juridiske eksamens 1. del, var allerede godt i gang, og det samme gjaldt undervisningen i filosofi. Det foregik i et fuldt auditorium – det nuværende juridiske auditorium, som dengang var universitetets største, og det er rigtigt, at det var Ranulf, som var professor i filosofi, der underviste. Der fortælles mange morsomme historier om ham, og det var fordi også hans ydre var ejendommeligt. Han var en lille mand, men, som studenterne sagde dengang, der var bøjet alt for meget om til fødder, for jeg er sikker på, at han brugte mindst nummer 45 eller 46 i sko, og det var i sig selv noget, der gjorde en person ejendommelig. Han var, ved siden af sit ydre og sine ejendommelige sky manerer, også en stilfærdig og genert og vel også naiv person. Meget elskværdig var han, og han ville meget gerne have studenterne til at deltage i undervisningen, men han forstod ikke rigtigt, at studenterne faldt for fristelsen til at behandle ham som en ferievikar i underskolen. Han blev gjort til grin, uden at han overhovedet opdagede, hvad der foregik. Selvom han blev udsat for de mest latterliggørende tilråb eller svar, var han fortsat imødekommende. Egentlige skandaler eller særligt opsigtsvækkende aktioner erindrer jeg ikke, men det var i hvert fald sikkert, at hans undervisning var kedsommelig. Han var ikke nogen god pædagog, men en meget venlig mand.

Så skete der det, at han i forbindelse med sin videnskabelige interesse, som mere gik i retning af sociologien, havde bestemt, at man til filosofikum skulle læse en bog, han havde udgivet. Den hed *Socialvidenskabelig Metodelære* og var en sociologisk grundbog, og den begyndte vi – så vidt jeg husker – at læse i forårssemestret 1946. Jeg kan huske, at jeg læste hans forord i bogen, og de, der nu kender den daværende videnskabsteoretiske debat, som Ranulf deltog meget ivrigt i sammen med Alf Ross og mange andre, vil forstå det følgende. Det var dengang, positivismen blev grundlagt,

dengang man ville gøre sociologien til en videnskab, der skulle beskæftige sig med positivitet og ikke med følelser og fornemmelser og vurderinger, som man sagde. Derfor havde Ranulf i indledningen redegjort for sit videnskabsteoretiske syn, som netop var dette, at sociologien skulle være en positiv videnskab. Den skulle ikke, sådan som man tidligere havde gjort i den sociologi, som var udgået af psykologien, spørge så meget om *hvorfor*; man skulle ikke stille den slags teleologiske eller finale spørgsmål. Det, man som videnskabsmand skulle gøre, var at spørge: *Hvordan?* – det vil sige, man skulle spørge om, hvordan årsags-/kausalitetsforholdene var. Kausalitet var et af de begreber, som spillede en central rolle i hans forestillingsverden, og jeg husker, at jeg blev anfægtet af den indledning. Han havde nemlig i forordet skrevet, at hvis der var nogen, der havde bemærkninger, måtte de meget gerne skrive til ham, så jeg tog mod til mig og skrev et brev, hvori jeg gjorde opmærksom på, at jeg syntes, det selvfølgelig var udmærket at undersøge, hvordan tingene skete; jeg syntes, det var udmærket at stille spørgsmålet om, hvordan et tog kørte, når man kom damp på, og det kørte hen ad skinnerne. Men jeg har altid syntes, at det var morsommere eller mere interessant at vide, hvor det ville køre hen, og hvor det kom fra. Det brev sendte jeg og modtog kort efter et venligt brev fra ham om at komme til the hos ham ude på Marselis Boulevard, hvor han boede.

Jeg tog derud en dag og blev modtaget venligt af ham og hans kone – eller rettere: Jeg vil tro, det var hans kone, for på forhånd ville jeg have tvivlet på, at han overhovedet kunne finde ud af at have en kone – men jeg fik i hvert fald serveret the, og vi talte om problemet. Han havde forklaret, at det var et forsøg på fra hans side at gøre sociologien og åndsvidenskaberne videnskabelige i modsætning til tidligere tiders mere digteriske og følelsesladede behandling. Men hvorom

alting er, da jeg tog afsked med ham, forærede han mig, inden jeg gik, et dediceret eksemplar af disputatsen *Der eleatische Satz vom Widerspruch* »til stud.jur. Stig Jørgensen, venligst fra Svend Ranulf«, og det har været engang i foråret 1946.

– *Og Ranulf opfattede sig selv lige så meget som sociolog som filosof?*

– Ja, han mente selv, at han var sociolog, og det syntes han egentlig var mere interessant. Han deltog netop i den meget voldsomme videnskabsteoretiske diskussion i slutningen af 40'erne, som udmundede i positivisme-debatten, hvor især Ross førte sig frem sammen med Hedenius og mange andre svenskere, Lundstedt bl.a. Man stod over for hinanden i disse to fronter, hvilket gav sig udslag i et voldsomt opgør mellem Ross og Frederik Vinding Kruse, som under krigen havde gjort en dårlig figur og bagefter blev ugleset på grund af sine protyske standpunkter. Vinding Kruse var i øvrigt af den gamle videnskabelige skole, der i højere grad interesserede sig for vurderinger end Ross, som mente, at alle vurderinger var metafysik – Ross' bog om *Ret og Retfærdighed* var skrevet på et rent samfundsvidenskabeligt, positivistisk videnskabs-teoretisk grundlag. Det var den strid, Ranulf blandede sig i, og han indkasserede da også et par øretæver af Ross ligesom alle de andre, fordi der ikke var nogen, der var gode nok til Ross, som var streng mod både venner og fjender.

– *Striden mellem Ranulf og Theodor Geiger, der resulterede i Geigers bog Ranulf ctr. Geiger i 1946 var vel også en del af denne videnskabsteoretiske diskussion?*

– Netop! Geiger var professor i sociologi. Han var kommet hertil før krigen som jødisk flygtning fra Tyskland og blev an-

STUDIEÅR

Svend Ranulf (1894-1953) blev i 1939 efter forgængereren Kort K. Kortsens død ansat som professor i filosofi og havde til opgave at varetage undervisning for samtlige universitetets studerende i pro-pædeutisk filosofi («filosofikum»). (Fotograf ukendt. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

sat i 1938 her ved det nye økonomiske fakultet som professor i sociologi efter at have været nogle år ved Københavns Universitet. Han var vel nok tilhænger af en moderne metode, men var alligevel mere traditionalistisk i Ranulfs forstand. Ranulf var hårdkogt positivist. Han mente, at sociologien

ikke skulle komme med forklaringer, men at den skulle beskrive. Og det var netop det, der var pointen i nøgleordene »hvordan« og »hvorfor«. Geiger var i første række optaget også af sociologiens nytte for videnskaberne. Han havde skrevet – og det var også for mig det morsomme – sin egen *Vorstudien zu einer Soziologie des Rechts*, der var – som navnet siger – en lærebog i retssociologi. Og Knud Illum, som var hans gode ven og kollega, brugte den i 1947 som grundlag for sin undervisning i retsfilosofi. Der ser vi, at sociologien kommer igen. Det var datidens modevidenskab. Den var i højere grad grundet på matematisk-logiske ræsonnementer. Som Illum dengang sagde om formlerne: »Det kan I bare springe over, det forstår jeg ikke, og det forstår I heller ikke; og det kan også være lige meget, for man forstår det hele meget bedre, hvis man lader være med at studere alle de formler.« Den var på én måde mere positivistisk, for så vidt som den var mere matematisk, men den var samtidig mere praktisk orienteret end Ranulfs, der var mere videnskabs-teoretisk indstillet. Men det er da rigtigt, at Ranulf og Geiger ikke tålte hinanden.

– *Heller ikke personligt?*

– Nu kom jeg ikke sammen med dem personligt, men man sagde om Ranulf, at på trods af, at han var en venlig mand, kunne han blive frygtelig hidsig. Jeg har ikke set det selv, men man talte om det. Geiger var en ret imponerende personlighed. Han var meget dominerende i sin fremtrædelsesform. De var meget polemiske alle sammen i den debat, og det var i det hele taget et forfærdelig voldsomt, men også meget kreativt videnskabsteoretisk klima, man havde i det nordiske miljø på det tidspunkt. Illum deltog selv i det på den måde, at han skrev en lærebog i retsfilosofi, der hed *Lov*

STUDIEÅR

og *Ret*, som var bygget på en tredje variant af selvsamme videnskabsteoretiske debat, nemlig Karl Olivecronas *Om lagen och staten*, som var en undersøgelse nærmest på samme spor som østrigske Hans Kelsens berømte bog om ret og stat, der også var begrundet i en meget positivistisk retsteori i modsætning til den traditionelle idealistiske eller voluntaristiske retsteori. Sådan skulle også efter Olivecrones mening retsteorien være sociologisk i den forstand, at den skulle beskrive det, han kaldte de fritstående imperativer, og ikke interessere sig for, hvor de kom fra, og hvordan de blev gyldige, men bare konstatere, hvordan de var. Det var et meget levende miljø, som man deltog i – med jurister, sociologer, teologer og mange andre – og som gik på kryds og tværs i hele Norden. Geiger, Illum og Ranulf var tre repræsentanter her fra universitetet, men der var, så vidt jeg husker, ikke andre fakultetsrepræsentanter, og jeg tror ikke, der var nogen af teologerne, der deltog i debatten. Løgstrup drev jo sin egen butik med fænomenologien.

– *Geiger underviste ikke jurister, men kun økonomer?*

– Ja, så derfor havde jeg ikke Geiger, men jeg kendte ham udmærket, for det var så lille en institution dengang, og økonomerne havde kontorer på 1. sal i den østre ende af hovedbygningen ved Ringgaden, og juristerne på 2. sal og teologerne i stueetagen, så vi mødte hinanden op og ned ad trapperne. Lærere og studenter var nærmere på hinanden dengang, end de er i dag. Et personligt forhold til ham havde jeg ikke, men jeg fik senere hen et udmærket forhold til hans kone, efter at han var død. Hun blev ansat i universitetsadministrationen. Jeg havde også et godt forhold til hans datter Barbro Geiger, der blev dommer i Esbjerg og kritiseret i forbindelse med buskonflikten dernede, og som

nu er død. Hun var en meget dygtig student, som jeg havde megen fornøjelse af, og jeg kendte hende også privat, fordi hun var veninde med en af vore gode venners døtre. På den måde kender jeg familien og kender også ham igennem dat-terens og konens beskrivelse, men ham havde jeg kun dette ydre indtryk af, på samme måde som Ranulf.

– Men dit spørgsmål til Ranulf ramte ind i tidens centrale videnskabsteoretiske debat?

– Ja, det var en debat, som var afgørende i hele verden og specielt i de nordiske lande, der var én stor smeltedigel for videnskabsteorien dengang. Og det var sociologien, som var kernevidenskaben i det. Alle samfundsvidenskaber forsøgte at blive sociologiske, og sociologien forsøgte at blive empirisk. Det var en samlet bevægelse. Det er det, som er interessant, hele den bevægelse fra 30'ernes idealisme og frem igennem 40'erne og 50'erne med den tiltagende positivisering af videnskaberne, den som endte med en eksplosion i 60'erne, hvor positivismen blev gjort til hovedfjenden, ovenikøbet i den kinesiske revolution og studenteroprøret, som blev udkæmpet som et videnskabsteoretisk opgør med positivismen. Det var der ikke nogen, der forudså i 40'erne og 50'erne, da det var de andre, der var prügelnaben. Ross var ikke sparsom med sin karakteristik af sine modstandere, det var idealister, og det var metafysikere, og metafysikere var ikke bedre end dem, der troede på trolde og nisser. Det var hans tone. Og naturret, retfærdighed og folkeånd, sagde han, var bare metafysiske udsagn og retfærdighed en skøge, der var til fals for hvem som helst, og det at henvise til retfærdighed var bare som at slå i bordet, eller det var uartikulerede udbrud.

– *Det var en ret barsk tone?*

– Det var den tone, videnskabsmænd brugte, og som man også kendte til i diskussionen om det evige liv, som teologerne havde samtidig. Det var der, hvor P.G. Lindhardt var kommet galt af sted med sit udsagn om det evige liv, som ikke var evigt, men dennesidigt. Det gav anledning til, at Regin Prenter og han kaldte hinanden de forfærdeligste ting. Jeg kan ikke huske, hvad Prenter kaldte Lindhardt, men jeg kan huske, at Lindhardt kaldte Prenter for »det evangeliske tågehorn«. Sådan var tonen, og der var ikke nogen, der tog anstød af det, fordi det var den måde, akademikerne talte på den tid. I dag er de på mange måder blevet mere høflige, men samtidig meget farveløse, og dermed er de også blevet mindre elegante og mindre hårdtslående. Men der var et vist format i den måde, man førte debatter på dengang. Det kunne virke brutalt og rå, men det var samtidig meget elegant. Også blandt humanisterne. Jeg husker en mand som Adam Afzelius, som var inkarnationen af videnskabelig og klassisk elegance. Han kunne aflive sine modstandere, uden at de overhovedet opdagede, at der var noget galt. Bl.a. blev jeg selv »aflivet« af ham. Jeg var inviteret til at spille bridge hos Illum sammen med Afzelius og én mere – jeg tror, det var Løber. Jeg havde fået Afzelius som makker, og det var forfærdeligt, for jeg har altid været en dårlig kortspiller, men jo dårligere jeg spillede, og jo værre fejl jeg lavede, desto mere elskværdig blev Afzelius, og han var ikke bare fuld af undskyldninger, men var næsten ved at påtage sig skylden for alle mine fejl, men jeg var ikke dummere, end at jeg godt forstod, hvad meningen var. Det var dengang, man kunne aflive sine modstandere med kårde og fleuret. Man brugte ikke slagsværd og kølle, som man gør i nutidens opgør. Den akademiske debat er blevet almindelig, den er en debat lige-

som alle andre debatter i samfundet. Nogen synes, det er et fremskridt, fordi videnskabmænd også bare er almindelige mennesker. Men sådan er det alligevel ikke; jeg synes, det er udmærket, at der er forskel. Lige så vel som de kongelige, der er almindelige mennesker. De har de samme legemsfunktioner som andre, men hvis de begynder at opføre sig som almindelige mennesker, ender det med, at de gør sig overflødige. Det er ikke det, man vil have. Og videnskaben skal heller ikke bare sætte sig ned på samme niveau som ugepressen eller noget i den retning.

– *Hvordan med undervisningen i nationaløkonomi for jurister. Hvem havde I dér?*

– Da jeg kom her i efteråret 1945, var Thorkil Kristensen endnu professor i økonomi, men det varede kun nogle få dage, så blev han efter valget den 27. oktober gjort til finansminister i Venstre-regeringen. Jeg så ham, men det var også det eneste, for i stedet fik vi nu Poul Nyboe Andersen, som var et af datidens lovende unge mennesker. For det første var han en flot ung mand, og for det andet var han meget begejstret, fordi han var blevet betaget af den nye økonomiske teori, den nyliberalistiske teori, Keynes' økonomiske teori, der var blevet kendt under krigen, og som var blevet ført frem bl.a. af Jørgen Pedersen, den første økonomiprofessor her på stedet. Der skete det ejendommelige, at Nyboe Andersen, som skulle undervise juristerne i nationaløkonomi – der dengang var en del af deres uddannelse til 1. del – virkelig kunne fylde auditoriet; han kunne begejstre de juridiske studenter for nationaløkonomi, og det var noget helt uhørt og ganske usædvanligt. Det var på grund af den åbenbare begejstring og dette fremragende pædagogiske talent, han havde, at han fik mig omvendt til nationaløkonomien, som

STUDIEÅR

Poul Nyboe Andersen (f. 1913), der i 1946 blev dr.oecon. ved Aarhus Universitet, flankeres her af københavnske kolleger: Carl Iversen (1899-1978) og Frederik Zeuthen (1888-1959). Optagelsen stammer formentlig fra 1940'erne. (Fotograf ukendt. Universitets-historisk Udvalgs billedarkiv).

jeg har interesseret mig for lige siden – selvfølgelig ikke på videnskabeligt grundlag, men sådan at det har været med til at præge min interesse for de juridiske fænomener, som jo hænger sammen med de økonomiske og politiske forhold. På den måde var Nyboe Andersen en betydningsfuld lærer for mig dengang, idet han skabte interessen for nationaløkonomien – og særligt den nye. Så var der Jørgen Pedersen, som underviste i nationaløkonomi, men som ikke havde noget særligt godt forhold til Thorkil Kristensen. Frem til 1945 var der også Erich Schneider, som var professor i driftsøkonomi. Thorkil Kristensen var Schneiders kollega i den disciplin, altså professor i driftsøkonomi og ikke i nationaløkonomi. Det kommer bag på mange, og nogle siger, at det også var et af hans problemer, for han behandlede nationaløkonomien

som en bogholder, da han blev finansminister. Derfor ville han altid have balance på statsbudgettet, og derfor blev han kaldt Thorkil Livrem, men det var, fordi han – sagde man dengang – misforstod nationaløkonomien og troede, at den – ligesom privatøkonomien – skulle balancere. Det var ikke den bedste økonomiske politik. Netop efter krigen var det vigtigt, at man havde en noget mere ekspansiv finanspolitik for at kunne få sat gang i den efterhånden tilbagestående økonomi, vi havde. Det var sådan lidt af datidens mytologi om Thorkil Kristensen som driftsøkonom, og dermed hans, skal vi sige, fiasko, men også hans folkelige succes, for han havde – med sit tilsyneladende jævne og forståelige sprog – denne særlige, fremragende evne til at få godtfolk til at tro, at de forstod disse nationaløkonomiske sammenhænge. Men sagen var den, at han ingenting sagde. Når bare man lader være med at give nogle positive oplysninger og blot nøjes med retoriske figurer, kan man få folk til at tro på hvad som helst, hvad også Hitler kunne. Det er det, der er demagogernes store talent. Jeg har altid undret mig over, hvorfor Thorkil Kristensen fik den store folkelige succes, men da jeg læste hans erindringer mange år senere, forstod jeg hvorfor. Det var, fordi han brugte ordet »jo« i hveranden sætning, og på den måde bliver det, man siger, umiddelbart indlysende, og man kommer ikke med nogen argumenter, som kan diskuteres. Det var lidt af en åbenbaring for mig, for da kunne jeg forstå, hvorfor han blev så populær, selvom han efter min mening var en dårlig finansminister og en dårlig politiker. Ja, tillige var han en dårlig professor i driftsøkonomi – det havde han heller ingen forstand på, sagde de.

Så var der en ung lektor i økonomi, Arne Lund, som senere blev direktør for Dansk Arbejdsgiverforening. Han var også undervisningsassistent i nationaløkonomi og en meget dygtig pædagog, sagde økonomerne. Der var endvidere Orla

STUDIEÅR

Strange Petersen, der havde været undervisningsassistent siden 1936, og som blev docent i 1948 og professor nogle år senere. Han er i øvrigt en af de tre af universitetets professorer, som er blevet ansat med »inkompetenserklæring«; det synes jeg er meget fint. Han var den første. Han blev ansat med den indstilling, at han vel aldrig havde præsteret noget videnskab, men var en fremragende teoretiker og en fremragende pædagog. Han var da også en meget begavet og en meget morsom mand. Senere blev Svend Bundgaard ansat som professor i matematik på en tilsvarende erklæring. Man bemærkede, at han videnskabeligt set ikke havde været særligt fremtrædende, men at han havde været en fremragende organisator, og han ville være det rette valg som en, der kunne opbygge et nyt fakultet og et nyt studium. Den tredje ansat på »inkompetenserklæring« var en mediciner, og han blev ansat i farmakologi. Han blev anset for at være velkvalificeret i biokemi, men havde aldrig beskæftiget sig med farmakologi, men på betingelse af, at han ville give »bindende tilsagn om snarest at deltage i et kursus i farmakologi«, kunne han godt blive udnævnt til professor. Han var ikke videnskabeligt set inkompetent, men havde ikke faglige kvalifikationer i det fag, som han blev ansat i. Sådan noget kan virke ret kuriøst i dag, men der var dengang andre hensyn at tage end de strengt videnskabelige, når det drejede sig om at opbygge et nyt universitet. Det gjaldt givetvis også for andre fakulteter. Ved det juridiske fakultet var der dengang kun 1. del, og der var som nævnt to professorer, Carl Rasting, som var professor i offentlig ret, og Illum, som var professor i og underviste juristerne i borgerlig ret, altså de propædeutiske privatretnlige fag. Derudover underviste Illum økonomerne i formueret, som de skulle have dengang, og i arbejdsret, som de også skulle have.

– *Inden vi går videre med lærerkræfterne, kunne vi måske lige opholde os lidt ved dine boligforhold og din økonomi under studierne. Boede du på kollegium?*

– Jeg flyttede ind på Kollegium 6 i september 1947, efter at jeg havde boet på lejede værelser i et års tid eller to, og det var i mange henseender en omvæltning – både til det bedre og det værre. Jeg havde ét år været vant til at leve i en familie, hvor jeg havde en slags hjemmeliv. På en måde var det rart, men det var også farligt, for det fører nemt til, at man bliver optaget i familiens problemer og i dens liv på en måde, som tager for meget tid og for mange kræfter. Man har heller ikke det samme samliv med jævnaldrende under de omstændigheder. Men jeg havde megen fornøjelse af den tid, fordi det var dér, vi nedsatte den studiekreds i *Peter Plys*, som jeg senere har levet højt på. De, der havde boet eller boede der hos samme værtinde gennem årene, var fortrinsvis teologer, men der var tillige en magisterstuderende, Ulf Kjær-Hansen, som var formand. Han var specialist i *Peter Plys*, og han konstituerede en studiekreds, hvor vi mødtes en gang om ugen og læste *Peter Plys*-historierne og diskuterede deres filosofiske og andre implikationer. På den måde fik man selvfølgelig også noget fagligt ud af at bo i en familie, idet det gav anledning til, at man mødte flere teologistuderende, bl.a. dem, jeg gik til græsk sammen med.

– *Du gik til græsk?*

– Jeg gik til græsk, fordi jeg læste Kierkegaard i min studietid og var meget optaget af det religiøse sprog og andres religiøse adfærd. Jeg mente i hvert fald, at for at kunne forstå Kierkegaards debat både med Hegel og andre teologer, var det vigtigt at forstå, hvad det var for et sprog, han talte.

STUDIEÅR

Så jeg gik og lærte græsk, ikke sådan, at jeg i dag kan tale eller læse græsk, men jeg kan stadigvæk læse bogstaverne. Jeg kan slå op i et græsk leksikon og på den måde også finde ordenes rod og bøjningsformer, og på den måde kan jeg – ligesom med en latinsk tekst – identificere indholdet, selvom jeg ikke uden videre kan læse den. Jeg kom ikke så meget sammen med andre studenter på samme niveau og med samme studium. Kollegium 5 havde været Gestapo-hovedkvarter og var blevet ødelagt af bombardementerne, men det blev genopbygget, og Kollegium 6, som var det nye, flyttede jeg ind på i sommeren 1947. Jeg flyttede ind på 3. sal på værelse 289, tror jeg det var, og vi var alle sammen pionerer, alle sammen nye kollegianere, så der var – i modsætning til de gamle kollegier – ingen traditioner. På Kollegium 1 havde man ligefrem navn for hver af gangene. De hed henholdsvis Sandkassen og Psyklubben, og de havde gamle traditioner for, hvordan man opførte sig. Og der var en forening i Sandkassen, som kaldtes Blåpisserne. Det var dem, der under visse ceremonier indtog nogle farvestoffer, som satte dem i stand til, når de nåede et vist stadium og havde drukket tilpas mængder væde, at gå ud og stille sig an og pisse blå. Sådan opstod der nogle traditioner, men hvorfor den ene gang kaldtes Sandkassen og den anden Psyklubben, ved jeg ikke. Det var bare traditioner, og der var også tradition for, at der var antagonisme mellem bestemte gange på bestemte kollegier. Sandkassen havde konflikter især med en af gangene på Kollegium 3, og sådan var der nogle gamle traditionelle fejder, men det var selvfølgelig kun for sjov – omend med et gran af alvor, som der er i alle traditioner. Men Kollegium 6 var uden traditioner. Kollegium 4 var blevet kvindekollegium, eller rettere sagt: Der flyttede piger ind dér for første gang i '47.

Men jeg flyttede ind på Kollegium 6, og det var dér, jeg

begyndte på 2. dels-studiet, og det var dér, jeg underviste økonomer i formueret. Jeg havde dem om morgenen fra otte til ni. De kom og bankede på min dør, og jeg var som regel ikke kommet op, inden de kom. Jeg underviste dem og skulle bagefter ned at arbejde på Knud Rønnows sagførerkontor på Store Torv, hvor jeg allerede i 1946 havde fået beskæftigelse netop i kraft af den familie, jeg boede hos. Dér havde jeg volontørtjeneste, og der tjente jeg til livets opretholdelse igennem to-tre år.

– *Foregik undervisningen i kollegiekøkkenet?*

– Nej, den foregik inde på mit værelse. Jeg sad oppe i sengen eller var ved at klæde mig på, og de sad rundt omkring på stole eller lå på gulvet. Der var normalt fire-fem stykker, og enkelte gange var der næsten dobbelt så mange. Men det foregik på mit værelse. Det var også det eneste, der var muligt, for jeg havde siddet oppe og læst til klokken to-tre stykker om natten, og derfor tog det sin tid, inden jeg vågnede op ved ottetiden. Men sådan foregik det, og som sagt var jeg på Rønnows sagførerkontor fra klokken ni til klokken et. Når jeg kom hjem, skulle jeg gerne til Illums forelæsninger mellem et og to. Det var de eneste forelæsninger, jeg fulgte. Derfor vænnede jeg mig til at læse selv, og da jeg arbejdede om morgenen, kunne jeg ikke gå til manuduktion, for det var altid om morgenen eller om eftermiddagen. Det passede sådan, at jeg ikke kunne gå til nogen undervisning, og så sad jeg selv og læste til meget sent, når de andre gik i seng om aftenen, efter at vi havde spist og spillet kort eller holdt fest, eller hvad vi nu havde foretaget os. Og jeg læste alle bøgerne på én gang, for jeg syntes, det var spændende. Jeg var i træning fra skoletiden og læste simpelthen uafbrudt – ikke småbidder stykket ud som dagens lektie, men hele

STUDIEÅR

bøger, for som sagt har det for mig altid drejet sig om at lære at forstå det, som jeg ikke kunne forstå, og senere hen forklare, hvorfor jeg ikke kunne forstå det. Det var derfor, jeg sad og læste om natten i min kollegietid, men det var også en disciplinering, naturligvis.

Det betød også, at jeg i løbet af nogle få måneder havde skippet al undervisning undtagen Illums forelæsninger, som var de eneste, der kunne give mig noget. Illum forelæste over den gamle Frederik Vinding Kruses bøger, men reelt skrev han sin egen tingsret, og det var det, han reelt gengav, og det, der var spændende, for på den måde fik man indsigt i videnskabens laboratorium, og det var det, jeg var interesseret i. Det var videnskaben. Det var ikke i at gengive nogle læresætninger, som stod i Henry Ussings lærebøger, og som Rasting stod og gentog. Det forstod jeg ikke en brik af, og jeg kunne som sagt ikke lære noget, jeg ikke kunne forstå. Da jeg selv havde læst det hele til jul, syntes jeg ikke, at der var mening i, at jeg skulle bruge halvandet år yderligere og bare sidde og læse det samme igen en eller flere gange. Jeg kunne lige så godt begynde at repetere med det samme og gå til eksamen til sommer. Det aftalte jeg med Illum, og derfor blev det i realiteten sådan, at jeg i resten af min kollegietid læste til eksamen samtidig med, at jeg passede mit arbejde og mit sociale liv. Der var ikke nogen af mine kammerater, der opdagede noget, før jeg indskrev mig til eksamen.

– *Du var med til at lave mad og sådan noget i kollegiet?*

– Oh, vi lavede mad alle sammen. Vi var flere fra Randers, der var begyndt samtidig. Mogens Mau Pedersen f.eks. – den senere kontorchef i Konsistorialkontoret – var en af mine skolekammerater. Han og jeg lavede mad sammen med to-

Vi præsenterer »Tante Ras«.

Christa Rasmussen.

Gennem et hypermoderne Køkken med skinnende Gryder og mystiske Apparater kommer jeg til det lille Glasbur, hvor Chefen for Universitetets Spisestuer residerer.

Frk. Rasmussen ser saa venlig ud, saa jeg fisker lidt:

— Hvad synes De om Studenterne, Frk. Rasmussen?

— Jo, de er saamænd saa søde og rare, og man holder sig jo ung, ikke sandt?

— Hvordan gaar Omsætningen?

— Aah jo. Frk. Rasmussen trækker lidt paa det. Men vi haaber paa 4—500 daglige Gæster efterhaanden. Ellers kan vi ikke holde Priserne. Vi arbejder jo helt uden Tilskud, og der skal være Løn til 15 Damer og en ung Mand.

— De har ogsaa været i »Kannibal-køkkenet« i København?

— Ja, paa en kortere Gæsteoptræden. Vi arbejder forøvrigt i snævert Samarbejde med dette Køkken.

Klir-klir, der gik der et Ølglas derude. Frk. Rasmussen spidser Øren. For at undgaa Spektakler skynder jeg mig at spørge:

— Det kunde maaske være praktisk at faa fastslaaet, hvornaar De har aabent. De véd i dette Lukkevirvar — ikke sandt?

— Vi aabner Kl. 8½ om Morgenen og skulde helst slaa den sidste Bon Kl. 18, men vi er nu ikke saa strenge. Og — NB. — vi har ikke, som nogen aabenbart tror, lukket om Søndagen.

Inden jeg gaar, faar jeg Tid til at smage den vordende Middagsmad: Gule Ærter. Uhm!

Køkkenskriveren.

*I 1946 leverede stud.jur. Stig Jørgensen denne reportage til Den jydsk Akademi-
kers oktobernum-
mer.*

STUDIEÅR

tre andre, som også var skolekammerater og flyttet ind på kollegierne, og vi tilbragte gerne aftenerne sammen. Mau og jeg sad meget ofte og diskuterede både juridiske og almindelige fælles interesser: Bl.a. grafologi var vi interesseret i og mange andre ting, og vi holdt fester i massevis. Mau var både en lystig fyr og en god kammerat. For mig var han meget værdifuld, fordi han var en god lytter. Alle mine ideer kunne jeg afprøve på ham, og han lyttede tålmodigt og var meget kritisk. På den måde havde vi et vældig godt samarbejde. Det var også derfor, jeg senere hen hentede ham herop. Det var mig, der fik ham til at søge ansættelse på universitetet som sekretær. Han var ellers blevet sagsfører i Vojens, hvor han drev en mindre forretning. Men i midten af 60'erne manglede vi en fakultetssekretær. Jeg var dekan, og jeg ville gerne have én, jeg kunne stole på. Jeg havde haft én, som var overfladisk: Man kunne ikke stole på noget som helst af det, han sagde, og det, han gjorde, så nu ville jeg have en solid mand, og jeg kendte Mau. Så jeg ringede til ham og spurgte, om han ikke kunne tænke sig at søge en sådan stilling, og det gjorde han. Sådan gik det til, at han blev ansat. Og så fortsatte vi – på en anden måde naturligvis – vores fællesskab og har også holdt forbindelsen her indtil de seneste år. Men der var mange andre, som vi ikke alene spiste og holdt fester, men også spillede kort sammen med, bl.a. en klike på Kollegium 6, 3. gang med bl.a. Ejvind Jensen, som senere blev direktør for Sparekassen i Randers, og Jørgen Hesseldal, der blev direktør for Teknikum i Odense.

Ligesom jeg ikke fortalte til nogen, at jeg læste om natten, fortalte jeg heller ikke før sent, at jeg skulle til eksamen. Jeg kan huske, at da jeg havde været oppe til eksamen, kom jeg gående igennem kælderen i kollegiet. I en dør længere henne ad gangen stod en af de lidt yngre studenter, en høj,

lidt sky person, og jeg tænkte ikke noget særligt i den anledning, da han forsvandt, men da jeg passerede hans dør, mærkede jeg pludselig et ordentligt gok i nødden, og der var én, der sagde: Morakker! Han havde grebet en lovsamling og havde slået mig oven i hovedet med den. Så det var, hvad jeg fik for det! Som en af mine andre kammerater sagde: »Hvad i alverden havde du egentlig tænkt dig med dette her? Havde du ikke forestillet dig, at når vi andre kommer hjem, siger vores mødre: Se nu Stig, han har været til eksamen, så hvorfor er du ikke også til eksamen?« Den tanke havde jeg slet ikke tænkt. Det var ikke for at genere mine kammerater, men resultatet blev ikke desto mindre en vis misstemning. De drak villigt de gratis øl, der var til rådighed den dag, jeg havde været til eksamen, men det var altså ikke ene roser, jeg fik. Nu var den pågældende overfaldsmand beruset i forvejen, og han var ellers et meget stilfærdigt menneske. Mennesker reagerer forskelligt på alkohol. Der er nogen, der, når de får alkohol, bliver glade; det er de velafbalancerede, selvtillidsfulde mennesker. Og så er der dem, der græder; det er de svage, selvmedlidende personer. De føler sig altid overvældet af forurettelse, når de bliver berusede. Endelig er der dem, der bliver aggressive og voldelige, og det er dem, der har et kaotisk sind. Jeg har været ude for, at to af mine senere kolleger – som studenter! – har truet mig med tæsk under en universitetsfest. Der er ingen grund til at gå i detaljer med det, men det viser sig, at der er nogle, der bliver aggressive, når de får alkohol, og der var én, som ofte græd, når han blev beruset. Og der er heldigvis også nogle, der kun bliver glade.

Men det var kvintessensen af kollegielivet. Der var kollegiefesterne, og der var især – husker jeg – en kollegiefest, som blev holdt om efteråret og foregik i Vandrehallen, hvor Hakon Lund altid var inviteret med; på et vist tidspunkt var

STUDIEÅR

aftenens clou – når man råbte: Hakon! Hakon! Hakon! – at han stod på hovedet på bordet!

– *Og han kunne oven i købet drikke snaps imens!*

– Nå, du har hørt historien før. Desværre så jeg ikke selv, at han stod på hovedet på bordet. Jeg anede ikke, hvor han var. Jeg kunne ikke orientere mig, kunne ikke se ham, for jeg var allerede noget beruset på det tidspunkt. Jeg anede slet ikke, hvor det hele foregik. Men det, jeg husker, er, at alle slog i bordet og råbte: Hakon! Hakon! Hakon! osv. I forbindelse med en af kollegiefesterne var der også en revy, og dér husker jeg især en travesti på serien »Ridder Rap« i *Jyllands-Posten*, hvor bl.a. Karl den Femte Thomsen [Karl V. Thomsen], som senere blev overbibliotekar på Statsbiblioteket, var med. Han var student dengang og studerede jura, før han begyndte på litteraturstudiet. Han var en af hovedkræfterne i en af de første af disse kollegierevyer. Der var også Forårsfesten, og desuden var der selvfølgelig gangfester indimellem, bl.a. husker jeg en forfærdelig gangfest, vi holdt. Den første øl smagte altid forfærdeligt, og den første snaps var heller ikke noget særligt, men det værste var, at de efterhånden blev drikkelige, og til sidst smagte de godt; men når man var kommet på det stadium, var man også fuldstændig hinsides fornuft. Det var morsomt, snarere end det var et problem, men der var nogle, der blev snalrede; det må man sige.

– *Men ingen slagsmål?*

– Jeg erindrer ikke nogen. Den eneste voldelige episode, jeg kan huske fra min kollegietid, drejede sig om den stud.jur., der i beruset tilstand var med til sammen med et par medi-

cinere at dræbe en svane eller en gås. Han fik en påtale af rektor og blev smidt ud af kollegiet, hvorefter han forsvandt, og der er ingen, der ved, hvor han blev af. Han findes ikke i oversigter over kandidater. Alle spor forsvandt i forbindelse med den historie. Det er meget tragisk, at drabet på dette fjerkræ kunne få som konsekvens, at manden simpelthen forsvandt ud af historien. Han var ellers en meget beskeden og lidt indesluttet ung mand, som jeg kendte udmærket, fordi vi var studenterkammerater. Men det er også det eneste, jeg kan huske af alvorlige affærer. Ellers var der selvfølgelig det med, at »Bank-Niels«, bankdirektør Niels Jensen, som var formand for kollegiebestyrelsen og følte sig som moralens vogter, ofte kom på inspektion sammen med maskinmester Munk eller portner Skou for at se, om der var piger på værelserne. De bankede på eller brød ind på folks værelser – det var fuldstændig gakket – og indkaldte også alle kollegianerne klokken otte en morgen til almindelig opstilling, hvor vi fik en tordentale om konsekvenserne af ikke at efterleve reglerne om, at man ikke måtte have piger på værelserne efter klokken ti og ikke overnattende gæster og ikke have radio på værelserne – for det måtte man nemlig heller ikke. Der var så mange ting, man ikke måtte. Det var dengang, »man« virkelig tog det alvorligt, mens vi – kollegianerne – ikke tog det alvorligt. Det vidste portner Skou, eller »Karl Røv«, som han blev kaldt. Men han var nem at styre, for han var samtidig forsikringsagent. Når man bare tegnede forsikringer hos ham, kunne man få lov at gøre, som man ville. »Karl-for-satan«, som han også hed, fordi han ikke kunne sige en sætning uden »for satan«. Maskinmester Munk var oprindelig bare arbejdsmand, men han var blevet ansat som portner, og var efterhånden i lønsystemet kommet op i en lønklasse, som hed »maskinmester«, hvorefter han kaldte sig »maskinmester Munk«. Efter sigende var han ret

STUDIEÅR

stor i egen indbildning, men det var han ikke ene om. Der var også én – lad os kalde ham Bang – der oprindeligt var blevet tilknyttet som henvist kontorist på universitetskontoret, og som senere kom til byggekonto- ret, og som senere kom til byggekonto- ret. Han stod en gang foran min kone og mig i køen i Palads Teatret til den luge, hvor der skulle afhentes bestilte billetter, og da der blev spurgt, hvem billetterne var til, lød svaret: »Bang, Universitetet«. Ha! Og sådan har man erindringer om den slags på en måde uskyldige, men også afslørende episoder, der viser, hvordan folk havde en undertiden lidt misforstået opfattelse af deres egen betydning. Men dengang var det sådan, at hvis man havde tilknytning til universitetet, var man noget i byen, selvom man bare var arbejdsmand på universitetet, universitetsmaler, universitetsgartner eller »maskinmester«. I dag er det ikke nogen kvalitetsbetegnelse at sige, at man kommer fra universitetet! Da er man en mistænkelig person, og over professorer er der ingen som helst autoritet tilbage i befolkningen. Det er en stor kulturforskel, der også på den måde har udviklet sig.

Men jeg holdt meget af det kollegieliv. Desværre var jeg nødt til at rejse, fordi jeg skulle til København og tage 3. del. Jeg måtte flytte i sommeren 1948, men da jeg havde været i København et par måneder, var jeg ked af at være der og kan huske, at jeg skrev til Illum, som jeg holdt informeret om mine forhold, og sagde, at jeg syntes, jeg var lidt ensom – jeg brød mig ikke om at være i København – om jeg ikke kunne få et kollegieværelse. Illum skrev tilbage, at han havde talt med Johannes Munck, som var efor på Kollegium 4-6, mens professor Ernst Frandsen var efor på Kollegium 1-3. Og det havde Johannes Munck lovet Illum, at han nok skulle klare. Jeg rejste så hjem efter skriftlig eksamen i oktober og skulle flytte ind på værelse C, som var et af de tre gæsteværelser i kælderen på Kollegium 3. Det tænkte jeg

ET GALT SPEKTAKEL

T.b. Stig Jørgensen og hans forlovede, Inge Norman, der i maj 1950 aflagde besøg ved Kollegium 6. Jørgensen var året forinden blevet kandidat og nu i gang med at klargøre en lejlighed i Langelandsgade, hvor parret kunne flytte ind efter brylluppet 24. juni samme år. Lejligheden var pludselig til rådighed, efter at Jørgensen som sagførerfuldmægtig havde bistået med at sætte den forrige lejer ud på grund af restance. T.v. Ane-Lise Norman og uidentificeret kollegianer. (Fot. Johannes Fossgreen. Universitetshistorisk Udvalgs billedarkiv).

ikke nærmere over, men jeg mente, at når jeg nu havde fået det tildelt, kunne jeg flytte ind, og jeg kan huske, at jeg også hilste på Frandsen. Der var tilsyneladende ikke noget i vejen, men den dag, jeg havde været i København i slutningen af januar et par måneder senere og var blevet kandidat og kom tilbage, blev jeg kaldt til Ernst Frandsen. Han tog sit ur op af vestelommen og sagde: »Nu er klokken ti, om to timer har De forladt og rømmet Deres værelse!« Jeg så lidt forundret på ham. Jeg havde da håbet på, at jeg kunne få lov til lige at blive boende nogle dage, indtil jeg havde fundet noget andet. Jeg skulle begynde som sagførerfuldmægtig dagen efter, og hvad i alverden skulle jeg stille op med mig selv? Ja, det var ikke hans ansvar. Et menneske, som kunne flytte ind på et

STUDIEÅR

kollegium uden at tage det som en selvfølge, at han måtte gå ned og præsentere sig for eforen, kunne ikke forvente noget som helst hensyn af eforen, og mit lejemål var udløbet kl. 12 den dag! Det var normal opsigelse, og så måtte jeg vide som jurist, at jeg ikke kunne komme og få udsættelse. Det var bare ud inden to timer! Der var ikke noget at gøre. Se, så små kunne man også være! Haha! Jeg kan huske, at jeg forbandede ham i nogen tid. Jeg husker også, at den tanke faldt mig ind – ja, den strejfede mig virkelig, og det undrede jeg mig over – at jeg engang ved lejlighed skulle fortælle ham, at sådan behandlede man ikke en fremtidig kollega! – eller noget i den retning.

Det viser sig, at den tanke, at jeg skulle blive professor, måske har strejft mig allerede på det tidspunkt, da jeg – som vi kan vende tilbage til senere – havde været ude hos Illum og var blevet opfordret til at kaste mig over et disputats-projekt. Det foregik alt sammen i de sidste dage af januar: Både det, at jeg fik en stilling, og det, at jeg talte med Illum om min fremtid, og at jeg blev kaldt op til Frandsen og blev smidt ud. Men ellers havde jeg haft et par dejlige måneder på kollegiet, hvor jeg havde kunnet sidde og læse i fred og ellers tage båden til København om natten og gå til eksamen om dagen og tage båden hjem igen om aftenen. Det var fordelene ved disse både.

– *Hvornår mødte du Illum første gang?*

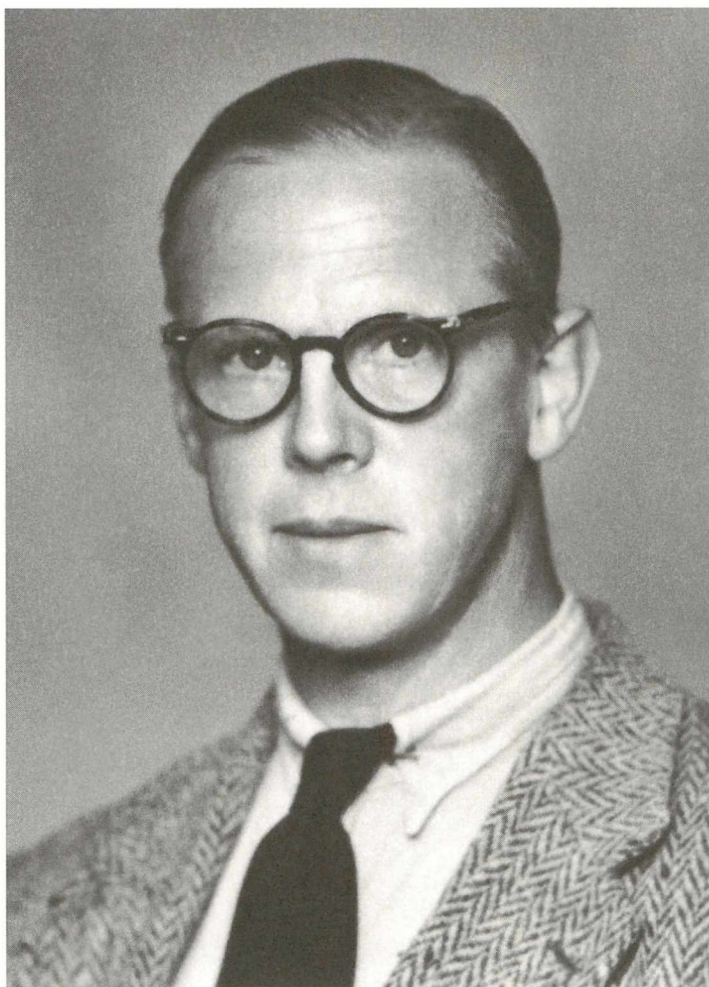
– Ham mødte jeg første gang, da jeg kom her, og han forelæste på baggrund af *Den borgerlige Ret*. Den havde jeg læst, inden jeg kom her, for jeg syntes, det var en meget letlæselig bog og en meget spændende bog, men det var først, da jeg hørte hans forelæsning, at det gik op for mig, hvad det var, fordi juristerne netop ikke læser på samme måde som hu-

manisterne: De læser ikke en tekst for tekstens skyld, men teksten for problemernes skyld. Den juridiske uddannelse er problematiserende, den drejer sig om at isolere og løse konflikter og ikke bare om at beskrive eller forklare tekster. Så det var noget af en overraskelse. Først på det tidspunkt gik det op for mig, at den juridiske uddannelse var noget helt specielt, som vi overhovedet ikke anede noget som helst om, før vi kom.

– Du har antydnet, at Rasting måske var en større festtaler end Illum, men hvordan vil du karakterisere deres undervisning?

– Rasting var blevet ansat her som professor – som den første. Vi fik et økonomisk fakultet; det var det, universitetsbestyrelsen ville have i begyndelsen af 30'erne, en økonomisk uddannelse. Det skulle ikke være en traditionel økonomisk, men en driftsøkonomisk uddannelse. Det var det, der var meningen, for det havde erhvervslivets folk brug for. Derfor oprettede man et økonomisk fakultet. I den forbindelse skulle man have nogle juridiske fag. Det hørte til, og som følge heraf måtte man have en professor i retsvidenskab. Derfor kunne man lige så godt benytte lejligheden til at få 1. del af en juridisk eksamen, når man alligevel skulle have en jurist. Man slog derfor to fluer med et smæk og oprettede også en juridisk uddannelse. Derved opstod det Det økonomiske og juridiske Fakultet – et dobbeltfakultet. For det økonomiske studium var det primære. Det juridiske var det sekundære – et overskudsprodukt. Men Rasting – som havde skrevet en disputats i begyndelsen af 30'erne om et obligationsretligt emne, entreprenørens omsætningsbeskyttelse, altså et entrepriseretligt emne – skulle undervise juristerne her til 1. del i offentligretlige fag, folkeret og statsret især.

STUDIEÅR

Knud Illum (1906-1983) blev i 1936 ansat som docent – fra 1942 professor – i retsvidenskab med særligt henblik på borgerlig ret. Optagelsen stammer formentlig fra 1940'erne. (Fot. Riis Knudsen. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

Forvaltningsretten spillede ikke så stor en rolle dengang. Han havde skrevet en lærebog i folkeret, som i meget høj grad var en afskrift af Ernst Møllers tidligere lærebog. For

Rasting havde ingen særlige videnskabelige kvalifikationer inden for det område og havde i øvrigt ikke drevet megen videnskab siden disputatsen fra begyndelsen af 30'erne ud over bistand til en straffelovskommentar. Men han blev professor. Illum blev ansat som docent, men det var ham, der skulle undervise økonomerne i formueret, og han skrev den lille fremragende bog *Forelæsninger over almindelig Formueret*, som jeg senere selv brugte, da jeg underviste økonomistuderende i samme disciplin senere i 40'erne. Ud over formueret havde Illum i 30'erne også undervist på det Kursus om Arbejdsforhold, som man også oprettede, fordi man skulle have en slags tillidsmandsuddannelse. Der blev Illum sat til at undervise i kollektiv arbejdsret og skrev sin lærebog, som var fremragende og stadigvæk er tidssvarende. Der er senere kommet Per Jacobsens og Ole Hasselbalchs bøger, men Illums kollektive arbejdsret fra 1938 er stadigvæk hovedværket i dansk arbejdsret. Det viser Illums spændvidde. Rasting var en elegant forelæser, mens Illum var en mere organisk forelæser.

– *Organisk?*

– Ja, den der tog et emne op og fortsatte gennem associationer. Altså problematiserende, hvorimod Rasting mere var den generaliserende, den systematiserende underviser. Der er de to forskellige undervisningsformer, mener jeg: Den, der begynder med en disposition og følger den – og den, der begynder med et problem og fortsætter dets udvikling. Men Rasting var så afgjort den systematiserende, og det er det, der er karakteristisk for dem, der ikke behersker deres stof. De er nødt til at følge et skema, et didaktisk skema, og det var karakteristisk for Rasting, at han fulgte en meget nøje plan for sin undervisning, og han brugte også i folkeretsfore-

STUDIEÅR

læsningerne datidens audiovisuelle hjælpemidler. Det havde man ikke gjort tidligere, hvor man ikke havde haft disse forskelligartede fotoprojektorer og lysbilledapparater. Men når Rasting skulle demonstrere underskriften af en traktat, trak han fyldepennen op af lommen og skrev traktater under oppe under loftet, og sådan greb han også forvaltningsakter ud af luften. Han havde et veludviklet dramatisk talent, kan man sige, som han udnyttede til fuldkommenhed og var også på den måde en dygtig pædagog. Men videnskabeligt set var der en distance til emnet. Han havde ikke et rigtigt kendskab på første hånd til det, han underviste i – reelt var der tale om noget, han havde lært. Men en fremragende festtaler var han som sagt. Jeg husker ham blandt andet fra en slags julefest, som man havde dengang, hvor lærerne og studenterne samledes omkring et bord, og hvor der var taler og sange og underholdning. Og dette år – det har været i midten af 50'erne – skulle Rasting kopiere et program, man kendte fra radioen: »Tyve spørgsmål til professoren«. Han var quizmaster, hvis man skal bruge et moderne udtryk, og det foregik på den måde, at han skulle stille spørgsmål til et par lærere, som skulle svare på spørgsmål. Og der forekom en episode, som stadigvæk står klar for mig, fordi den både siger noget om Rastings elegance og raffinement og også om de pågældende, der svarede og den måde, de lod sig narre på, for selv om det var fremragende advokater, lod de sig alligevel narre af Rasting. Han stillede til en af byens sagførere, som var manuduktør i statsret, spørgsmålet: »Siddes brodden på en hveps i panden eller mellem øjnene?« Og den pågældende lod sig bringe fuldstændig ud af fatning og sagde: »Mellem øjnene«. Han vidste selvfølgelig godt, at hvepsen havde brodden bagi og ikke i panden, men på den måde narrede Rasting ham. En anden var manuduktør i borgerlig ret, og han stillede Rasting et lige så underfundigt

spørgsmål: »Hvilket engelsk slagskib blev sænket under 2. Verdenskrig ved de Langerhanske øer?« Og vedkommende, som igen lod sig narre på samme måde, sagde »Hood«. Ved *du*, hvad de Langerhanske øer er?

– *Et eller andet i bughulen ...*

– Ja, det er nogle kirtler i maven, som producerer insulin. Men det var Rasting som selskabsmand – og hans taler var på samme niveau. Han lignede nærmest en antik gudeskikkelse: Han havde dette flotte grå, opretstående hår og et smukt ansigt og havde en holdning som en rytterofficer og i det hele taget en udstråling som en adelsmand. Det var alle pengene værd at opleve ham i denne rolle og som forelæser. Men på et tidspunkt lod han sig overtale eller friste til at blive opstillet til Folketinget for Det konservative Folkeparti og blev også valgt til Folketinget, hvor han ikke gjorde sig gældende på nogen måde, tværtimod. Det var vist nok en fiasko. Men samtidig lod han sig som nævnt også udnævne til professor i søret, forsikringsret og selskabsret i København, og havde han ikke haft forstand på folkeret og statsret, mens han var her, havde han da endnu mindre begreb om søret, selskabsret og forsikringsret, som han overtog i København efter Sindballe, der var den store profet på det område. Og det var lidt af en skandale, fordi han intet som helst anede om disse ting. Det var lidt af en tragedie for ham, at han hele tiden lod sig friste til forfremmelse lige præcis over evne. Han kunne måske have sikret sig et værdigt eftermæle, hvis han var blevet her i stedet for absolut at skulle til København og være folketingsmand og professor i søret og forsikringsret. Lige netop forsikringsret blev senere hen delvis mit felt, og det faldt derfor i mit lod at skulle anmelde en kommentar til en ny forsikringstilsynslov, som var kommet i 60'erne. Jeg

STUDIEÅR

læste den igennem og kunne konstatere, at der overhovedet intet som helst var i den: Det var noget, han havde klippet ud af betænkningen, og resten havde han klippet ud af Sindballes bøger og klistret sammen. Jeg måtte slutte min anmeldelse med at skrive, at i det omfang der var noget, som var originalt eller var udtryk for forfatterens meninger, måtte man sige, at der ikke var noget forkert. Der var simpelthen ikke ord til andet, som han selv havde skrevet, og det er trist, når man ender som en slags charlatan.

Jeg husker, at jeg og min tidligere skolekammerat og gode ven Mau Pedersen som studenter havde nogle planer om at ville skrive en afløsningsopgave om grafologi, som vi dengang var meget optaget af. Vi gik op til Rasting og spurgte, om vi kunne få lov til at skrive en sådan afløsningsopgave, og det var meget karakteristisk for Rasting, at han ikke afviste det. Han var meget elskværdig, men ansporede os ikke til at gå videre med projektet.

– Jeg har ladet mig fortælle, at Illum havde humor?

– Helt bestemt! Illum underviste på en helt anden, ikke bare organisk, men man kan næsten sige poetisk, digterisk måde. Han begyndte et sted, tog sit udgangspunkt i et problem og kom omkring et emne. Der var det meget karakteristisk for hans humoristiske sans, at han begyndte sine forelæsninger over familieretten ved at citere Peder Syvs ord: »Kærlighed har sin egen vilje. Den falder såvel på lort som på lilje«. Hvor- efter han rødmede. For Illum var også en meget blufærdig person, men han havde, som det ofte er tilfældet med blufærdige personer, undertiden et ønske om at chokere – og chokerede samtidig sig selv lidt. Det var meget karakteristisk for Illums form. Han holdt en årlig festforelæsning, som alle studenterne kom til, og som hed »Ålens vandring«, og det var

et velindstuderet nummer, som handlede om ålegårdsret, der er et gammelt regale, som kongen havde og kunne udsælge til folk, der derved fik lov at stille ålegårde op ved kysten – et stort privilegium, fordi ål var meget kostbare. Ålens vandring er i øvrigt først i de seneste generationer blevet opklaret – de svømmer alle sammen over til Sargossahavet og yngler, hvorefter ynglen ofte vender tilbage til samme sted. Så »Ålens vandring« var en vældig fiskerihistorisk saga, som Illum havde bygget op gennem årene fra 40'erne, da han begyndte at undervise i tingsret. Den festforelæsning var virkelig morsom og var et tilløbsstykke, som var vidt berømt i juristkredse, og den blev parodieret i 50'erne af det trekløver, som lavede studenterrevyer dengang: Ole Fenger, Mogens Skjødt og Jørgen Rønnow. Og Rønnow kopierede Illum, når han holdt sine forelæsninger om ålens vandring og gik med en regnorm i hånden – jeg kan ikke længere huske detaljerne. Jo, Illum var en fremragende humorist. Hans selskabstaler var også meget morsomme, fine og elegante, hvad enten de var improviserede eller forberedte. Som han sagde: »En festtale skal have en god begyndelse, man skal vide, hvordan man vil slutte, og der skal ikke være så meget imellem. Man skal begynde med en anekdote og slutte med en anekdote.« Det var hans opskrift på en festtale. På den måde var han en dreven festtaler. Det var det, Illum havde lært: Man skal ikke holde taler for at være højtidelig, man skal holde taler for at underholde folk – og for lige at sige de ting, som nu skal siges. På den måde var han ligesom Rasting en fremragende selskabstaler, men det var bare en helt, helt anden stil. Illum fortalte anekdoter, hvorimod Rasting kom med pointer. Jeg fik lige sagt, at Illum begyndte med at undervise i den borgerlige ret for juristerne, 1. del, i 1936 og desforuden underviste økonomerne i formueret og i arbejdsret. Da vi fik studiet udvidet i '47, overtog han

STUDIEÅR

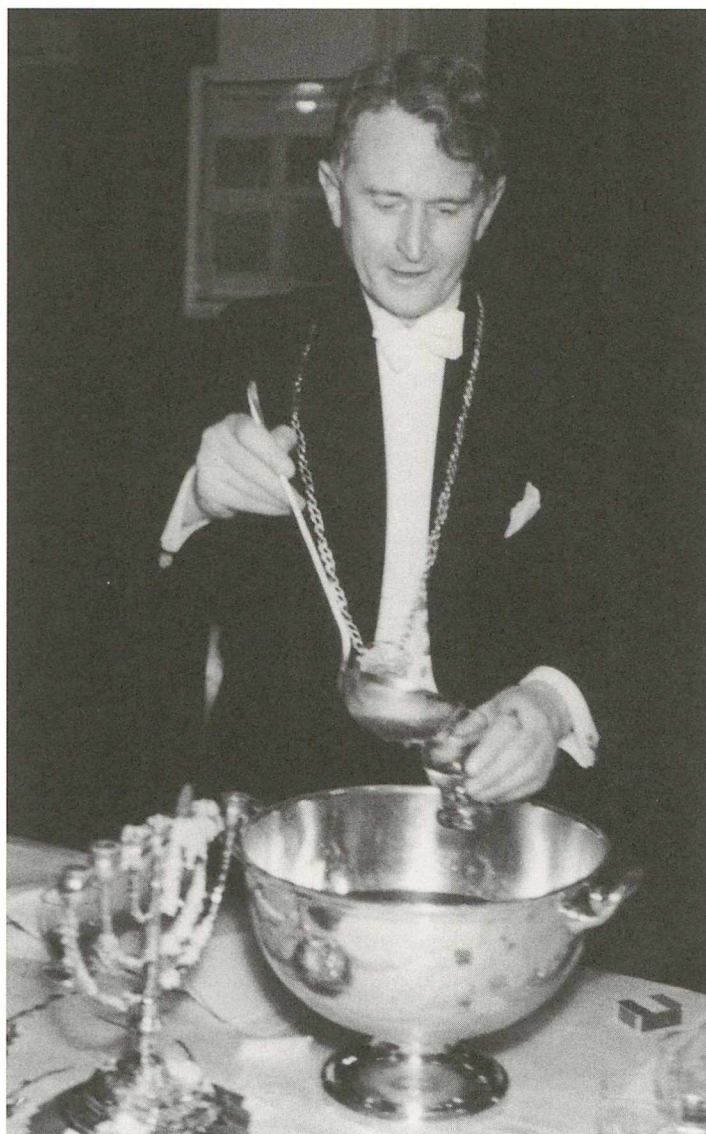
tingsretten, og det var der, han kom med ålegårdene. Illum havde i begyndelsen af 40'erne skrevet to bøger – en om ejendomsforbehold og en om servitutter – og underviste på grundlag af Vinding Kruses *Ejendomsretten*. Eller rettere: Formelt underviste han efter den, men reelt var det på baggrund af sit eget, for han var ved at skrive sine egne bøger i tingsret: *Dansk Tingsret*. Det var vort store privilegium at deltage i denne undervisning, som i høj grad var bygget på *Ejendomsforbehold* og *Servitutter*, som vi også skulle læse, og som også var en åbenbaring – fordi der var tale om et indblik i videnskabens laboratorium.

Så måske var det allerede der, jeg fik sans for – og forståelse for – videnskaben, fordi det ikke bare var en lærebog, men en videnskabelig analyse af ejendomsforbeholdene ved salg af løsøre på kredit, og et spørgsmål om servitutter på fast ejendom, og hvad dertil nu hører af planlovgivning. Fordi det ikke bare var noget, man skulle lære, var det en åbenbaring at læse sådan noget. Her kunne man se både *hvorfor* og *hvordan*, for jeg var som nævnt ikke tilfreds med bare at skulle lære, hvordan tingene var – jeg ville også vide, hvorfor de var, som de var. Det fik jeg svar på hos Illum ved at læse hans bøger. Der fik jeg ikke alene resultaterne, facit, som jeg skulle lære udenad som matematik, men lærte også alle mellemregningerne, sådan at jeg kunne forstå facit, som var slutningen på en proces og ikke bare noget, man fik udleveret som et postulat. Derfor var Illum allerede på det tidspunkt fremragende – både bøgerne og hans undervisningsform, der, som jeg sagde, var organisk og problemorienteret og af meget stor værdi for mig.

– Men hvorfor fulgte du ikke Carl Rastings undervisning og den nyansatte Torben Lunds undervisning i familieret?

– Fordi Rastings forelæsninger i obligationsret var det me-

ET GALT SPEKTAKEL

Carl Rasting (1900-1967) blev ansat som professor i retsvidenskab ved fakultetets oprettelse i 1936. Hans område var de offentligretlige fag. På optagelsen øser han punch ved en fest i februar 1943, mens han fungerede som universitetets rektor. (Universitetshistorisk Udvalgs billedarkiv).

STUDIEÅR

ningsløst at følge – det opdagede jeg hurtigt. Han havde været manuduktør i forgængerens, ikke Ussings, men Julius Lassens bøger, som var skrevet i 20'erne og 30'erne, og som Rasting havde undervist efter som manuduktør i 30'erne. Og der var ikke meget ved for mig nu i 40'erne – da vi skulle læse Ussings bøger – at høre Rasting holde sin manuduktion over Lassens bøger. Det sprang jeg over og gik ikke til forelæsninger i obligationsret. Tilsvarende med familieretten, for jeg opdagede hurtigt, at Torben Lund ikke vidste så meget om person-, familie- og arveret, som jeg selv gjorde, idet jeg havde læst alle bøgerne i sommerferien. Der havde jeg læst det kommende års pensum – og det havde jeg gjort, fordi jeg syntes, at det var morsomt at vide, hvad man skulle til. Derfor var der ingen grund til at følge undervisningen i obligationsret og familieret. For når jeg stillede Torben Lund et spørgsmål, blev han rød i hovedet og kunne ikke svare. Han sagde: »Kan vi ikke tale om det næste gang?« Men heller ikke næste gang fik jeg noget svar. Det gik efterhånden op for mig – ikke mindst da jeg så hans bøger, hvor han ganske som studenterne havde siddet og lavet indstregninger fra dag til dag – at han simpelthen ikke anede, hvad der stod i de andre bøger, og heller ikke, hvad der stod længere fremme i de bøger, som han sad og stregede i. Han havde aldrig beskæftiget sig med familieret, og han var egentlig ophavsretsspecialist. Jeg syntes, at det var lidt synd for ham, og holdt op med at stille spørgsmål og snart også med at gå til hans undervisning. Som følge af mit arbejde på sagførerkontoret havde jeg heller ikke tid til at gå til manuduktion om formiddagen. Derfor læste jeg selv, men gik til Illums forelæsninger, som jeg ikke ville undvære. Det var der, jeg lærte, hvad retsvidenskab er. Derfor fik jeg dette nære forhold til Illums undervisning. Men jeg skal dog også lige sige, at Illum – når du nu nævner det humoristiske – begyndte sine forelæsning-

ger i tingsretten med at præsentere Frederik Vinding Kruses tre tykke bøger og sige: »I disse bøger står der meget nyt og meget godt, men det, der er godt, er ikke nyt, og det, der er nyt, er ikke godt.« Altså et skjult citat – jeg mener, det var Bernard Shaw, der havde sagt noget tilsvarende om en kollega i en anmeldelse af en bog. Jeg skal ikke gå i detaljer, men Illum mente, at Vinding Kruse havde stjålet sine såkaldte gode ideer fra Carl Torp, og at det nye, han havde lavet om det, han kaldte ejendomsret i stedet for tingsret, var en misforståelse og kun bragte folk på afveje. Illum sagde, da vi kom ind midt i bogen, hvor der ud over illustrationer også var et vers af Stuckenberg: »Her er et digt midt i bogen, kan De se, og det hedder 'Min Barndoms fuglefylde Have'. Ved De, hvad det er for en have?« Det var der ikke nogen, der gjorde. »Jo, det skal jeg sige Dem, det er såmænd fængselsgården i Vridsløselille!« – vi skal her huske, at Stuckenbergs far var fængselsinspektør i Vridsløselille. Det var også et eksempel på Illums humor. Men han var meget kritisk over for Vinding Kruse, og Vinding Kruses forhold under besættelsen var heller ikke helt pletfri. Han stod betænkelig nær disse ikke helt demokratiske højrekræfter – Højgaardkredsen – og Illum var i enhver henseende en retsindig person, og hans bidrag til kritikken af retsopgøret viser også, at Illum på det punkt havde en meget stærk følelse af, at det skulle gå retfærdigt til. Han mente på den ene side, at Vinding Kruse svigtede, men på den anden side mente han ikke, at man skulle straffe ham. Illum var meget kritisk, og derfor var hans forelæsninger også inciterende og smittende. På den måde lærte man også at læse og studere.

– *Gav det slet ingen problemer, at du i så høj grad var selvstuderende?*

STUDIEÅR

– Ikke i nævneværdig grad. Men jeg kan dog huske, at det skabte lidt forvirring, da jeg uden at have fulgt timerne afleverede en opgavebesvarelse, der var helt anderledes, end hvad man var vant til. Baggrunden var den, at man til eksamen på 2. del dengang havde noget, der hed en teoretisk opgave. Man fik et tema, som man skulle skrive et længere essay om. Jeg – der i øvrigt var den eneste, som var oppe – fik til opgave at beskrive og vurdere forudsætningernes relevans i kontraktsretten. Det var et gammeltkendt juridisk begreb helt fra romerretten: *clausula rebus sic stantibus*, at man går ind i en aftale under forudsætning af, at forholdet ikke forandrer sig. Det er en gammel maxime, som er blevet udfyldt gennem tiderne, og som i det 19. århundrede udmøntede sig i en teori om forudsætningernes relevans for de retlige forpligtelser. Det var det, jeg skulle skrive en teoretisk opgave om. Men det var svært, for det pensum, som vi læste her, indeholdt ikke det væsentlige bidrag af Frederik Vinding Kruse, som de læste i København. Derfor var jeg lidt handicappet, men jeg havde nu læst det alligevel for at kunne skrive opgaven, og jeg husker, at jeg på samme måde, som jeg i det filosofiske havde argumenteret mod begrænsning af videnskabens spørgsmål til hvordan og ikke til hvorfor, sådan kritiserede jeg også denne teori for at være metafysisk. Jeg mente allerede dengang, at det var forkert, at man stillede den slags spørgsmål. For mig at se – og med min erfaring fra advokatkontoret – var det de praktiske, helt konkrete forhold, der måtte afgøre, om man kunne gøre det ene eller andet gældende over for modparten. Jeg gav en principiel kritik af tilbøjeligheden til at opstille de juridiske problemer i form af almindelige principper. Det er en forældet videnskabelig metode, og det er vilkårligt, hvad den efterfølgende siger. At bruge præcedens og konkrete retstilfælde som mønster for fremtidige indebærer også, at

enkelttilfældet bliver en slags gidsel for retsudviklingen. Det var i hvert fald essensen af den kritik, som jeg fremsatte mod tilbøjeligheden til at udtrykke retlige problemer i almindelige principper – at man skal være god, man skal være retfærdig, forudsætningerne skal holde osv. – for det kommer altid til en konkretisering, og den konkretisering er altid en efterfølgende konkretisering. Forudsætningerne er noget, man på forhånd skal kunne være sikker på, og her er vi igen inde på min ungdoms læsning af Søren Kierkegaard. Jeg var netop opmærksom på sondringen mellem muligheden og nødvendigheden, som var essensen af Kierkegaards fundamentale Hegel-kritik. Hegel forstod alting, fordi det virkelige var det fornuftige, og det fornuftige var det virkelige, men det var noget, der var sket. Så var det, at Kierkegaard som sin tids Rasmus Modsat sagde, at det kan da være meget godt, men hvad skal jeg gøre, når jeg nu skal træffe en beslutning i dag, med mange muligheder, hvilken én skal jeg vælge, for der er ikke nogen af dem, der er nødvendige nu? Det var denne Kierkegaardske måde at spørge på, som jeg anvendte allerede i min studenteropgave. Det gav anledning til nogen forvirring hos lærerne, for de var ikke vant til, at studenterne var kritiske, og jeg var det specielt i dette tilfælde. Jeg havde dannet mine meninger selv – uden at gå til nogen organiseret undervisning. Når jeg husker denne opgave særlig godt, hænger det i øvrigt sammen med, at det på en måde drejede sig om en slags grundlæggelse af mit fremtidige videnskabelige program.

– Du havde Illums opbakning hele vejen gennem studiet og længe efter, for den sags skyld?

– Det var helt naturligt, at det var Illum, jeg henvendte mig til efter jul, da jeg havde læst til 2. del i et halvt år. Jeg op-

STUDIEÅR

søgte ham efter en forelæsning og sagde, at jeg gerne ville snakke med ham. Jeg var lidt beklemmt ved situationen, fordi det, jeg ville sige til ham, var, at jeg havde tænkt mig at indstille mig til 2. del af eksamen allerede efter et års forløb. Det vil sige allerede den næste måned, da der var skriftlig eksamen. Nu kunne Illum have reageret enten arrogant og have fortalt mig, at jeg ikke sådan skulle komme og stille mig an, eller han kunne have leet mig ud. Men han gjorde det tredje, som var karakteristisk for hans personlighed: Han tog piben ud af munden og sagde: »Så må De hellere følge med mig ned på kontoret og få udleveret nogle øvelsesopgaver, som De kan gå hjem og skrive, og så kan De aflevere dem her i næste uge. Så kan vi se på det.« Jeg gik med Illum og fik udleveret et sæt øvelsesopgaver. Det var sidste termins eksamensopgaver. Jeg skrev dem og afleverede dem. Han rettede dem og forklarede mig, hvordan det skulle være. Da vi kom til tilmeldingsfristen, spurgte jeg ham, om jeg skulle melde mig til, og han sagde: »Det synes jeg. Det var sikkert en god idé.« Jeg meldte mig til, gik op og fik da også min eksamen. Men der var bare et problem, idet der ikke var nogen 3. del. Den var planlagt til 1949, fordi man havde afsat to år til 2. del. Jeg måtte derfor til København, og der var det også karakteristisk for Illum, at da jeg tog afsked med ham og skulle rejse, spurgte han, om ikke jeg manglede penge – nu hvor jeg havde måttet opgive mit arbejde og heller ikke kunne blive ved at få legater her, når jeg forlod Århus. Han ville absolut låne mig 500 kroner, for at jeg kunne komme ordentlig i gang og mente måske, at han til dels var medansvarlig. Jeg ved ikke, hvilke motiver han havde, om det var almindelig interesse eller menneskekærlighed, men i hvert fald insisterede han på, at jeg skulle modtage 500 kroner. Jeg sagde, jeg ikke ville have penge, men han svarede, at det var et lån, et rentefrit lån, og hvad skulle jeg så gøre? Jeg

ET GALT SPEKTAKEL

var egentlig mest stemt for ikke at tage imod, men jeg var bange for, at det kunne blive optaget som en fornærmelse. Jeg modtog derfor de 500 kroner og rejste til København, og det gik hverken værre eller bedre end, at jeg efter at have gået der et par måneder, og det var blevet december, gik op til eksamen i 3. del efter et semester – og der var ellers afsat halvandet år. Men jeg kunne som nævnt ikke holde ud at være i København, og efter skriftlig eksamen fik jeg gæsteværelset i Kollegium 3 – i øvrigt ved siden af Torben Agersnap – og rejste så til København og blev kandidat i slutningen af januar.

– Altså færdig på godt tre år. Så er det sjovt at tænke på, at du ellers var træt af juraen allerede efter et års studier?

– Ja, da jeg havde læst jura i et år og også havde været ansat hos landsretssagfører Knud Rønnow i et års tid og havde oplevet alle disse ejendomshandler og alle disse skøder og alt det, der skulle skrives, havde jeg fået nok, syntes jeg. Hvis dét var at være jurist eller sagfører, var det ikke noget for mig. Jeg husker, at jeg ringede hjem og sagde til min far, at nu havde jeg alligevel tænkt mig, at på trods af det, som min dansklærer havde sagt året før – nemlig at man aldrig skulle gøre sin interesse til sin levevej – ville jeg nu alligevel hellere begynde at læse litteratur efter sommerferien. Min far sagde ikke så meget, men her svarede han efter en kort pause: »Ja, men det synes jeg da er en god idé. Jeg synes bare lige, du først skal gøre dig færdig med det, som du er begyndt på!« Og det var måske også en af de omstændigheder, som accellererede udviklingen – der er mange tilfældige omstændigheder. Når folk spørger mig, hvorfor gjorde du det, kan jeg henvise til en hel række forskellige omstændigheder, der alle sammen kan give en forklaring, som ikke

STUDIEÅR

Stig Jørgensen – sammen med faderen og to af sine søstre – havde fået råd til jakken, efter at han i 1949 var blevet cand.jur. og ansat som sagførerfuldmægtig. Optagelsen stammer fra 1949 eller 1950. (Fot. i privateje).

er nogen forklaring. Men jeg fulgte det gode råd. Selvom jeg kunne forsørge mig selv, var det mig ikke ligegyldigt, at min far mente, at jeg skulle gøre jurastudiet færdigt. Som jeg sagde tidligere, var min far meget retsindig og meget liberal, men også en meget moralsk person. Han fortalte mig bl.a., at dengang han var barn, da hans mor var ved at dø, lovede han Vorherre, at hvis bare hun ikke døde om natten, ville han lade være med at bande – og jeg har aldrig hørt min far bande. Det siger noget om et menneske, at det hele sit liv har kunnet fastholde en sådan beslutning. Hans personlighed var sådan, at om det lidt han sagde, vidste man, at det betød noget. Med disse få ord afholdt han mig fra at blive humanist, for jeg fortsatte som bekendt med juraen, fandt noget at leve af, som min dansklærer havde sagt, at man burde, men bevarede samtidig min litterære interesse, som jeg senere har haft rig lejlighed til at følge i min fritid.

Tidligste kandidatår og forberedelse af disputats

– *Nu, hvor du var blevet kandidat, kontaktede du Illum igen ...*

– Jeg havde lovet Illum at komme og fortælle ham, hvordan det var gået, og jeg fortalte ham, at nu var jeg blevet kandidat. Så sagde han: »Hvad nu?« Jeg svarede, at det nok ville være bedst at blive sagførerfuldmægtig, men selvfølgelig helst her i byen. Han tog telefonen og ringede til højesteretssagfører Andreas Christensen, der var far til Mogens Christensen, som var gift med en datter af Holst-Knudsen, universitetsbestyrelsens formand. Illum var med i det miljø, og Andreas Christensen var en af hans gode bekendte. Så vendte han tilbage og sagde, at jeg kunne blive fuldmægtig hos Andreas Christensen fra den 1. februar. Der var kun nogle få dage til. Han havde altså skaffet mig en stilling, men da jeg skulle til at gå, sagde han ude i døråbningen: »Forresten, jeg har lige en opgave til Dem her. Én, som jeg har givet den opgave at skrive en doktorafhandling om erstatning for personskade, har nu gået i otte år, vist nok, og det er aldrig blevet til noget. Var det ikke noget for Dem?« Hvad skulle jeg stille op? Nu havde jeg lige fået en stilling, og det var dengang ikke nemt. Der var mange, der betalte for at blive sagførerfuldmægtig på et højesteretssagførerkontor. Jeg skulle dog have 350 kroner om måneden. Jeg var nødt til at sige ja tak, at det skulle jeg nok lige overveje. »Jo,« sagde Illum, »for så kan De

nemlig tage på en studierejse til Stockholm her til sommer. Der har de noget, der hedder Trafikforsikringsanstaltens Nämnd, hvor man administrerer den slags ting«. Det havde han læst et par artikler om i et svensk tidsskrift. Det syntes han, jeg skulle gøre. Han skulle nok sørge for, at jeg fik støtte til det af universitetets rejsekonto. Dermed var jeg bundet på hænder og fødder. Både til at være sagførerfuldmægtig, til at skrive disputats og til at rejse til Sverige, selvom jeg på det nærmeste lige var blevet forlovet og ikke nærede nogen planer om at rejse til udlandet. Men hvad skulle jeg gøre? Jeg havde jo lovet det. Jeg begyndte som sagførerfuldmægtig, men der var ikke rigtig noget at lave. De havde faktisk ikke brug for en fuldmægtig, og allerede da jeg skulle rejse til Sverige i sommeren fra 1. juli og tre måneder frem, talte jeg med Andreas Christensen og Mogens Christensen om, at der ikke var nogen reel basis for at fortsætte.

Da havde jeg i mellemtiden opsøgt Alfred Bjarup, som ene mand drev en sagførerforretning med kontor i Guldsmedgade. Han var lige blevet valgt til medlem af Sagfører-rådet, som det hed, og jeg mente, at han måtte have behov for en fuldmægtig, så jeg kunne lære noget der. Jeg opsøgte ham, og vi blev enige om, at jeg skulle begynde som fuldmægtig til 1. september, når jeg kom hjem fra Sverige. Sådan gik det, og jeg rejste til Sverige og lærte noget om det, som Illum havde sendt mig derop efter, og så var jeg fanget. Jeg var sagførerfuldmægtig om dagen og skulle bedrive viden-skab om aftenen og i weekenderne, og det efterfølgende år – 1950 – måtte jeg bruge ferien på en studierejse. Jeg var blevet gift 24. juni og rejste 1. juli alene til Norge på »bryl-lupsrejse«, og jeg var i London i 1952 og i Heidelberg i 1958. Altsammen var det noget, jeg måtte gøre i min ferie. Bjarup var vældig interesseret i at give mig fri i ferierne, for derved sparede han min løn.

På den måde var Illum hele tiden et skridt foran mig. Han trak mig ikke igennem – det ville være forkert at sige – men han skubbede blidt, og han lokkede, og han sørgede hele tiden for, at mulighederne var til stede. Jeg opsøgte ham, da han var redaktør på *Ugeskrift for Retsvæsen*, og han hjalp mig med at få trykt mine første retsvidenskabelige artikler, som var afledt af mine praktiske erfaringer i begyndelsen af 50'erne. Efterhånden kom jeg også om aftenen, og ofte sad vi bare og spillede skak, når jeg havde trang til at tale med nogen, og han var altid parat. Jeg kom og ringede på, og hans kone lukkede op og sagde: »Ja, Knud sidder derinde og læser. Gå De bare ind«. Vi spillede ofte skak til sent.

– *Og det var nede i eforboligen ud mod Nørrebrogade?*

– Ja, og jeg boede i Langelandsgade på det tidspunkt, så det var fristende, og jeg var altid velkommen. Det var sådan et lidt ejendommeligt forhold. Men Illum inviterede i øvrigt også en gang om året nogle yngre jurister, som han havde udsøgt sig igennem årene. Der var Erik Christensen og Georg Løber, Mogens Christensen, Kai Blicher, Erik Fynne og forskellige andre f.eks. Ravnsholt Rasmussen og ham, der egentlig skulle have skrevet den disputats om personskaade, som jeg kom til at skrive, Jens Korslund Søndergaard, der blev bibliotekar ved Det Kgl. Bibliotek, og som udgav biografierne i juridisk litteratur. Han fik udmærkelse til eksamen, men havde åbenbart svært ved at tage sig sammen til at skrive noget. Jeg fik ikke udmærkelse til eksamen, men kunne til gengæld overkomme noget.

Jeg var blevet landsretssagfører i 1952 og tilbragte sommeren i England. Da jeg kom tilbage derfra, havde jeg fået forhøjet min løn til 600 kr. om måneden, men jeg fik tilbudt en stilling som midlertidig dommerfuldmægtig ved Ning og

Hasle Herreders dommerkontor. Der kunne jeg få 1000 kr. om måneden, og det syntes jeg ikke, jeg kunne sige nej til, og en sådan løn mente Bjarup ikke, han havde råd til at betale mig. Derfor blev jeg dommerfuldmægtig i et halvt år. Men da det halve år næsten var gået, kom Bjarup og spurgte, om jeg ikke ville komme tilbage igen; han skulle nok give mig den samme løn. Men Illum, der var blevet formand for Statens almindelige Videnskabsfond, som var blevet oprettet kort forinden, var kommet et par dage før og havde opfordret mig til at søge et års frihed for at kunne skrive den disputats færdig, som jeg nu havde samlet materiale sammen til igennem fem-seks år. Faktisk havde jeg glemt, at han sad i den position. Men efter, at jeg havde sagt ja til at komme tilbage til Bjarup, havde Illum ført sagen igennem og kom og sagde, at nu havde Videnskabsfonden bevilget 11.000 kr. til at frigøre mig et år. »Hvad i alverden skal jeg nu gøre«, sagde jeg, »nu har jeg lige lovet Bjarup at komme tilbage til ham?« Vi blev enige om, at jeg kunne få lov til at vende tilbage til Bjarup og være der i hvert fald i et halvt år, og derefter kunne jeg bestemme mig til, hvad jeg ville efterfølgende. Jeg vendte tilbage til Bjarup og var der til oktober 1954, men syntes alligevel, at jeg måtte sige B, når jeg nu havde sagt A. Bjarup og jeg enedes om, at jeg kunne få et års orlov og derefter vende tilbage igen, hvis det andet ikke var noget for mig.

Sidst på året 1954 rykkede jeg mine teltpæle op og var i mellemtiden flyttet ud i et lille rækkehus i Hasle, hvor jeg kunne sidde i et lille kontor og grifle på min disputats. Da jeg afleverede mit første udkast året efter, var Anders Vinding Kruse, som havde været professor her, flyttet til København, fordi Ussing var død. Derfor havde man ingen professor i obligationsret her og skulle bruge en til at undervise i faget. Jeg havde undervist i formueret for økonomerne i otte år, så det var ikke nogen overgang for mig. Jeg blev ansat dels til at

undervise i obligationsret og dels til at skrive min disputats færdig, så den kunne afleveres året efter. Det var det år, jeg fik ekstra, og måtte derfor sige til Bjarup: »Desværre, nu har jeg fået det her tilbud, og det synes jeg ikke, jeg kan modstå«. Også fordi jeg fik 18.000 kr. om året. Det var lønnen for en konstitueret docent i 1955, og det kunne Bjarup ikke betale. Jeg skrev disputatsen færdig, og den blev afleveret i løbet af 1956 og godkendt i sommeren 1957, idet det dengang tog et år med godkendelse. Den blev forsvaret 5. september 1957, og på det grundlag blev jeg ansat som professor året efter – 1. september 1958. Illum var med i bedømmelsesudvalget både på disputatsen og professorbedømmelsen, men det er karakteristisk for ham, at han ikke omtalte disputatsen i det år, der gik mellem aflevering og godkendelse – og jeg kom regelmæssigt hos ham i privat eller faglig anledning og så, at den lå på hans skrivebord.

Min familie og jeg boede i 1957 i sommerhus på Fedet, og en aften, efter at vi havde spist, og jeg var ved at vaske op, mens min kone var ved at lægge børnene i seng, bankede det på sommerhusdøren. Det var min kone, der lukkede op, og hun blev helt befippet, for der stod Illum udenfor med pibe i munden og rømmede sig lidt og ville tale med mig, og han kom ud i køkkenet, hvor jeg befandt mig. Jo, han ville bare fortælle mig, at nu var de blevet enige om at antage min disputats. Det syntes han, at han gerne selv ville fortælle mig. Det var karakteristisk for ham. Han var meget omsorgsfuld. Jeg leverede hele tiden varen, kan man sige. Men det kan også godt være, Illum hele tiden så mig som et »alter ego«. Han havde selv fire børn. De to ældste var piger, og de blev jurister, men havde ikke videnskabelige ambitioner, og de to drenge blev begge medicinere, hvorfor der ikke rigtig var nogen efterfølgere. Det er ikke utænkeligt, at Illum allerede fra starten så mig som en slags efterfølger, for

TIDLIGSTE KANDIDATÅR OG FORBEREDELSE AF DISPUTATS

han var selv meget tidligt ude. Han skrev disputats ligesom jeg som 29-årig, og Hans Munch-Petersen, som var opponent, var lidt sur på ham, fordi han havde kritiseret Erwin Munch-Petersens første disputatsforsøg. Ganske vist havde han måttet anerkende Illums disputats, men havde sluttet sin opposition med de viise ord: »Det er en tidlig moden forsker; præces må vide, at de tidligt modne frugter ofte er dem, der bliver tidligt dårlige.« Illum sagde ikke noget i den retning til mig. Han ønskede mig al mulig held og lykke. Ja, det er svært for mig at tale objektivt om Illum, som du kan forstå.

Disputatsen

– Du forsvarede disputatsen om erstatning for personskade og tab af forsørger 5. september 1957. Hvad var dens teser, og hvordan blev den modtaget?

– Min tesis var den, at kausalitet netop ikke bare var et spørgsmål om at konstatere noget og ikke et spørgsmål om at finde en sammenhæng, som man sagde, men et spørgsmål om at *forklare* det, der var sket. Det var en helt anden konception, og på den måde kom jeg i konflikt ikke alene med Anders Vinding Kruse og med Ross, men også med Hart, som var datidens internationale gudeskikkelse, hvis metode var at konstatere, hvad domstolene gjorde og sagde, hvorefter man havde løst alle problemer. Min tesis var den, at det var uinteressant, idet det er klart, at der må ligge nogle vurderinger bag domstolenes konstatering af, at en person er årsag til og derfor ansvarlig for en skade. Det er kun overfladisk set et empirisk spørgsmål; der er altid en vurdering bag en stillingtagen. Når man kalder noget noget, er det ikke bare noget, der kommer af sig selv, det er noget, man vælger. Det var det, der allerede dengang var min tesis: At årsagsforbindelse ikke blot er et spørgsmål om at konstatere en relation, sådan som Ranulf havde sagt, men også et spørgsmål om at forklare det, der var sket, hvilket er noget helt andet. For en jurist er det vigtigt at finde årsagsforbindelsen, og det er i reglen et spørgsmål om ansvar, og deri ligger selvfølgelig en vurdering, for man kan ikke sige, at det

følger af en beskrivelse af forholdene, at nogen er ansvarlig. Det må implicere en bedømmelse af deres adfærd – om den nu har været forsætlig eller uagtsom. Allerede der var jeg således på kollisionskurs med det etablerede miljø, og når jeg oven i købet senere hen kom og sagde, at man ikke gav fuld erstatning ved domstolene, havde jeg gjort mig skyldig i en logisk fejlslutning. Det var, hvad jeg fik at vide – dog ikke i første omgang. Illum var meget urban i sin opposition og skabte ganske vist furore ved at udtale om erstatning for tab af forsørger, som var en anden side af sagen, at han ikke rigtig forstod, hvorfor mænd skulle have erstatning for tab af forsørger, hvis deres kone blev slået ihjel, for så vidt han kunne se, var det da kun en økonomisk gevinst. Det var også rigtigt nok, for datidens kvinder var ikke ude på arbejdsmarkedet og var derfor ikke forsørgere i nogen forstand; det var som regel billigere at ansætte en husholderske end at holde sig en kone, undtagen i visse miljøer, hvor der var medhjælpende hustruer – f.eks. i husmandsbrug og i mindre håndværksvirksomheder. Det var da også der, man var begyndt at give nogle små erstatninger til ægteemanden, hvis hans kone blev slået ihjel. Men det vakte en frygtelig furore. Det eneste, pressen skrev om efter forsvaret, var spørgsmålet: »Hvad er en kvinde værd?» og Illum blev anklaget for at være mandschauvinist. Der blev arrangeret en stor offentlig debat i Studenterforeningen om, hvad en kvinde er værd. Jeg skulle forelægge problemet, og Illum skulle derefter argumentere for sine synspunkter. Han gjorde det selvfølgelig meget urbane, men også meget provokerende. Der var indkaldt en række kvinder til debatten. Den ene var Johanne Dahlerup, formand for De danske Husmoderforeninger og vicepræsident i Husmødrenes Verdensforbund, og der var desuden Katrine Andersen, en bondekone fra Gjølling, og Gerda Lindhardt, P.G. Lindhardts hustru. De var mere eller mindre som

Ved Stig Jørgensens disputats 5. september 1957 ses f.v. Knud Illum (1905-1983), præces (f. 1927), Thøger Nielsen (1919-1996) og Jørgen Pedersen (1890-1973). (Fot. Ib Rabbek-Clausen. Århus Kommunes Biblioteker. Lokallhistorisk Samling).

furier – datidens blåstrømper var de nærmest – og fór over Illum, der tog det med ophøjet ro. Det var meget morsomt, at sådan noget dengang kunne vække en landsomfattende debat ligesom det evige liv nogle få år tidligere, oven i købet sådan, at Danmarks Radio kunne rigge hele deres udstyr op i Store Auditorium, som var fyldt til bristepunktet.

– *Disputatsen blev vel også anmeldt i fagtidsskrifter?*

– Den blev anmeldt positivt i de fleste tilfælde, og ved forsvaret havde Thøger Nielsen, som havde været 2. opponent, afsluttet med at sige, at han ikke vidste, om det, der stod i den bog, var gældende dansk ret, men at han ikke var i tvivl om, at det ville blive det. Altså et af disse juridiske paradokser, hvor vi plejer at sige, at den juridiske videnskab

DISPUTATSEN

på den ene side beskæftiger sig med gældende ret, men samtidig også er retskilde og dermed påvirker gældende ret. Så er der spørgsmålet om, hvilken autoritet man har, og hvor godt reguleret emnet er, men jo mindre reguleret og jo større autoritet, desto større er chancen for, at det, man siger, også samtidig bliver normerende for den fremtidige retspraksis. Sindballe havde en kolossal autoritet, fordi der ikke var ret mange, der havde forstand på søret og selskabs- og forsikringsret, og der var ikke så megen praksis. Hans udsagn blev sådan en slags *obiter dicta*, en slags autoritative udsagn. Sådan var visse sider af retsvidenskaben – og er det stadigvæk. Men det interessante var, at da Thøger Nielsen, der fortrinsvis havde været positiv i sin opposition, skrev sin anmeldelse året efter, var billedet et andet.

Nu havde han taget fat i det videnskabsteoretiske, og i overensstemmelse med det rådende miljø i datiden mente han, at det, jeg havde gjort, var overfladisk, og at det var helt uvidenskabeligt at beskæftige sig med sådan noget. Det var med andre ord en helt anden tone nu, og det hang sammen med den helt anderledes måde at anskue retsvidenskaben og samfundsvidenskaberne på i det miljø. Jeg var opvokset i det positivistiske miljø, men havde allerede som student reageret mod grundtanken og senere som advokat oplevet netop, at man driver udviklingen, og at man ikke bare konstaterer, men hele tiden argumenterer og tvinger andre til at tage stilling. Og det har ikke noget som helst med en beskrivelse af noget at gøre, men har hele tiden at gøre med at træffe beslutninger. Uddannelsen som advokat har givetvis bestyrket min opfattelse af retsvidenskabens status, men omvendt har det måske også spillet en rolle, at jeg bare var indrettet, sådan som jeg var. Det ved man aldrig. Der er i hvert fald ikke nogen tvivl om, at der var denne indbyggede konflikt mellem min personlige mentale status på den ene

side og det herskende videnskabsteoretiske miljø i samtiden på den anden, sådan at jeg var noget af en Rasmus Modsat, som jeg er forblevet lige siden.

– *Du blev vist også anklaget for at være socialist?*

– Det gjorde jeg faktisk. Det var, fordi jeg havde skrevet om det »borgerlige jævnmaal«, og det var helt uhørt for visse jurister dengang, at man kunne tale på den måde. Det var nærmest et forræderi mod sandheden, at man kunne blande politik og den slags ind i videnskaben. Jeg kan huske, at daværende højesteretsdommer Theodor Petersen skrev en temmelig nedsættende artikel om »disse politiserende jurister« osv. Andre fremkom med noget tilsvarende, og det var for mig at se fuldstændig forrykt, for jeg havde bare registreret udviklingen i retspraksis og konstateret, at der var en tilbøjelighed til, at man regulerede erstatningsniveauet her i landet i overensstemmelse med den sociale lovgivning. Fordi man havde den, var der ikke det samme behov for erstatning som i USA, hvor man ikke havde nogen socialforsikring. Hvis man kom til skade, skulle man ikke have erstatning to gange. Derfor var det også et spørgsmål om, hvordan man skulle fordele tabene, når der var en socialforsikring eller andre forsikringer, og man samtidig havde krav på at få erstatning fra en ansvarsforsikring. Det var mere et forsikrings- end et retspolitisk problem, og det gav anledning dels til kritikken for overfladiskhed og dels kritikken for at være politiserende, hvilket slet ikke havde været hensigten. Men hvad jeg har sagt her, er sådan set en skitsemæssig redegørelse for mine oprindelige ideer, der kom til at styre mit forhold til retsvidenskaben.

Retsfilosofi og positivismekritik

– I sommeren 1958, nogle måneder før din udnævnelse til professor i retsvidenskab, drog du på studietur til Tyskland. Hvad var baggrunden, og hvad kom der ud af det?

– Under mit disputatsarbejde erfarede jeg under studiet af tysk ret, at der var sket en væsentlig forandring i den tyske formueret bl.a. på grund af en udvikling i den almindelige retsfilosofi i en mere virkelighedsorienteret retning – paradoksalt nok på grund af nazitidens brud med den idealistiske dogmatik. Især Karl Larenz i Kiel havde omskrevet den tyske »Schuldrecht« på grundlag af en ny »allgemeine Rechtslehre«, der vel var afledt af en moderniseret »Hege-lianisme«, men var eklektisk orienteret mod Theodor Viehwegs »Topik« og var et frontalangreb mod den traditionelle tyske systemlitteratur med afsæt i Aristoteles' *Retorikken* og en moderne argumentationsteori fremsat bl.a. af belgieren Chaim Perelman og franskmanden M. Villey, som jeg kunne kombinere med den pragmatiske realisme, jeg havde lært af den amerikanske »field theory«, der havde fascineret mig hos Felix Cohn – en understøttelse af den pluralisme, som jeg senere udviklede. Samtidig havde Joseph Esser på et formelt nykantiansk grundlag udviklet en hermeneutisk retsteori, som han benyttede til at videreudvikle den »Interessejurisprudenz«, som havde indledt en slags samfundsorienteret realisme i formueretten allerede før 1. Verdenskrig. Den nykantianske teori med Gustav Radbruch i Heidelberg

før krigen og Karl Engisch efter krigen gik over i den nye værditeori, som understøttedes af retshistorien med Franz Wieackers europæiske retshistorie og den komparative og antropologiske retsteori til en form for »Universalrechts-geschichte« og almindelig kulturvidenskab. Kort sagt: Jeg knyttede forbindelsen til den kontinentale kulturtradition, mens den skandinaviske »realisme« i efterkrigstiden havde udviklet sig til en rigid positivisme. Vendingen »Den tyske Forbindelse« blev senere accepteret både i Norge og Sverige, men dårligt nok i København, hvor Rossianismen var mere Rossk end Alf Ross selv!

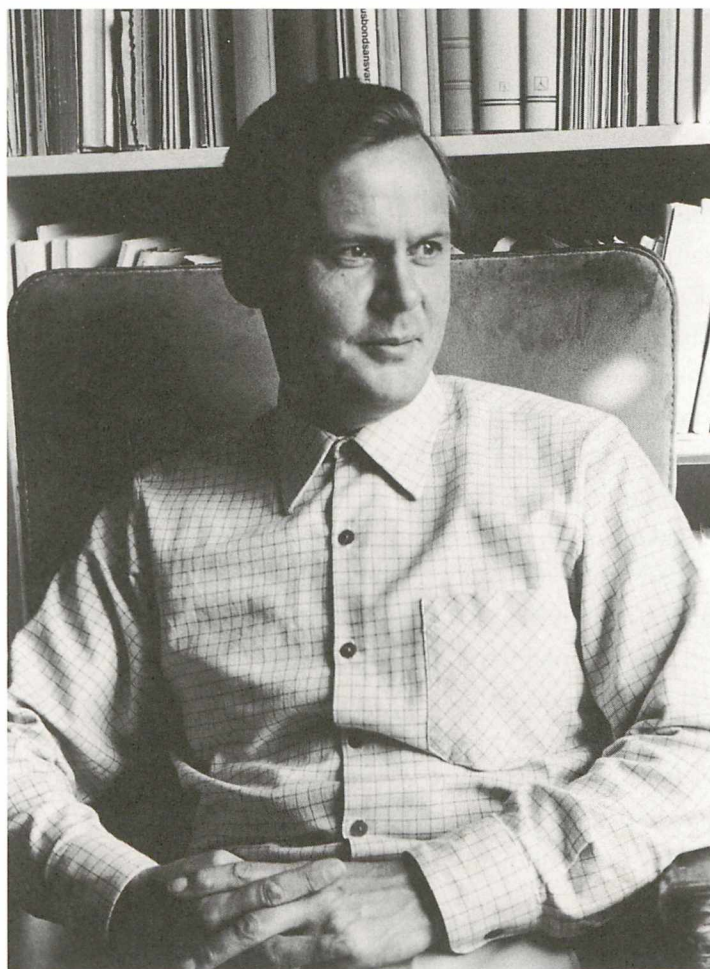
Men lad os lige få hele baggrunden med: Anders Vinding Kruse, der havde været ansat som professor i retsvidenskab her fra 1951, overtog som nævnt Ussings professorat i København i 1955, og derfor manglede man lærere i obligationsret. Jeg var færdig med første udkast til disputatsen og kunne ansættes som professorvikar i obligationsret. Jeg aftalte med Anders Vinding Kruse, at han skulle skrive en lærebog i erstatningsret, og at jeg skulle gå i gang med obligationsretten. Sådan havde vi fordelt opgaverne. Jeg tog så på denne studierejse til Heidelberg, idet jeg mente, at det ikke kunne nytte noget, at vi 13 år efter krigen stadig mente, at tysk åndsliv og tysk videnskab og herunder tysk retsvidenskab var underlødigt, og at vi derfor ikke behøvede at tage hensyn til det. Jeg havde fået mistanke om, at vi forsætligt havde amputeret en stor del af vores videnskabelige potentiale, og det viste sig at holde stik. Videnskaben var selvfølgelig gået videre i Tyskland efter krigen; vi havde bare ikke opdaget det. Jeg valgte at se bort fra fortiden og kaste mig over det, men var i nogen grad invalideret på grund af manglende tyskkundskaber. Under krigen havde danske skoleelevers passive modstand mod tyskerne nemlig bestået i at nægte at lære tysk og nægte at tale tysk. Det var selvfølgelig som

at slå sig selv oven i hovedet, og resultatet var, at jeg i 1958 var meget ringe til tysk. Men jeg kastede mig over det og fik på den måde inspiration i min kamp mod den nordiske positivisme. Den tyske formueret var i mange henseender præget af en beherskelse af retshistorien og den nyere tyske retsfilosofi: Fænomenologi, hermeneutik og retorik (topik) samt argumentationsteori, som var helt ukendt i Norden og den angelsaksiske verden. Der var de navne, jeg nævnte før, samt Helmuth Coing, foruden mange andre, som havde revolutioneret teorien. Der var tale om dimensioner, vi havde kappet af herhjemme, fordi den nordiske retsvidenskab og videnskab i efterkrigstiden enten var analytisk Oxford-filosofi eller realistisk amerikansk retsfilosofi. Den materielle side af videnskaben havde man frivilligt skåret væk, men jeg lærte af den tyske forbindelse at vende tilbage til den europæiske mainstream: Videnskaben som forklarende. Der fik jeg pludselig nøgleordet. Hvad jeg havde savnet igennem mange år, var det, som var grundordet i den tyske hermeneutik – dette at vores beskrivelse er *teleologisk*: Vi beskriver ikke objektivt, vi har altid et formål, vores sprog er et redskab. Tyskerne havde bevaret og videreudviklet dette i efterkrigstiden.

På det grundlag opdagede jeg, at der var noget galt i vores retsvidenskabelige forståelse her i landet, og jeg gik derfor i gang med et nyt projekt. Jeg begyndte at efterspore kilderne til retsvidenskaben og begyndte at interessere mig for retshistorien – retsvidenskabens historie. Samtidig var jeg selvfølgelig stadigvæk også præget af retssociologien, som var et andet hovedelement. Retssociologien var en af de nye videnskaber, som jeg var fascineret af og interesseret i, og det samme gjaldt selvfølgelig filosofien, som fulgte med Ross' bog om *Ret og Retfærdighed*.

Alle disse elementer indgik følgelig i det projekt, jeg gik i gang med i begyndelsen af 1960'erne. Jeg efterforskede

ET GALT SPEKTAKEL

Stig Jørgensen i 1960'erne. (Fot. Taarnborg, i privateje).

formuerettens kilder og kritiserede de almindelige retsgrund-
sætninger, som efter min mening var en reminiscens af det
19. århundredes idealistiske videnskab og retsvidenskab:
Dette med at skulle finde nogle almindelige principper, som
alting er udslag af, altså forudsætningslæren, retsstridigheds-
læren, adækvanslæren og forskellige andre almindelige lærer,

som ikke var andet end nogle almindelige retningslinjer, som kan have betydning for at styre ens tankegang, men ikke i sig selv kan give svar på konkrete spørgsmål. Det var den fundamentale kritik, som jeg forsøgte at få basis for ved min påvisning af, at det var en metode, som hørte hjemme i det 19. århundrede og ikke i det 20.

Det udmundede i en serie artikler i *Ugeskrift for Retsvæsen*. Den første var en kritik af Jørgen Trolles *Risiko og skyld*, hvori jeg argumenterede for, at erstatningsretten skulle være mere realistisk og ikke præget af fortidens idealistiske overvejelser. Derefter skrev jeg en artikel om naturaleksektion, som på komparativt grundlag undersøgte en af disse almindelige retsgrundsætninger og påviste, at det var et helt falsk billede, man fik, hvis man lod sig nøje med den ydre beskrivelse, hvorimod man ved international og historisk analyse kunne finde nogle almindelige sammenhænge, som gav fornuft og mening. Det var dette universalhistoriske projekt, som jeg fortsatte i en serie af artikler om kritikken af forudsætningslæren og retsstridighedslæren, og som endte med en artikel i 1966, der kom i *Acta Jutlandica* og hed »Træk af privatrettens udvikling og systematik«.

I mellemtiden var jeg blevet fanget på det forkerte ben, fordi Anders Vinding Kruse havde udgivet den *Erstatningsret*, som han havde lovet. Den var efter min mening fuldstændig håbløs, fordi den blev ved med at vade i disse traditionelle idealistiske fodspor fra det 19. århundrede. Jeg gik derfor i gang med de nye unge mennesker, som vi havde fået ansat, for hurtigst muligt at etablere en ny lærebog i erstatningsret, som vi kunne bruge her, på grundlag af mit primærvidenskabelige arbejde igennem 50'erne og begyndelsen af 60'erne. På det grundlag tog vi fat på en moderne realistisk beskrivelse af erstatningsretten, som ikke skulle tage sit udgangspunkt i nogle almindelige principper, men

i en beskrivelse af det normsystem, som faktisk eksisterede i samfundet. Det var min tesis, at normsystemet ikke var et udslag af almindelige principper, men simpelthen var udtryk for, at samfundet i nyere tid var normeret, sådan at man ikke behøvede at spørge om, hvilke principper det drejede sig om og var udslag af, men simpelthen kunne beskrive færdselsretten og fabrikslovgivningen og luftfartslovgivningen, og på den måde finde ud af, hvad der nu var accepteret adfærd i forskellige livsforhold. Det var helt uventet, og det kom lidt bag på mig, men det var selvfølgelig en kærligkommen anledning til at få sat min egen primærvidenskabelige erstatningsretlige konception ind i en almindelig sammenhæng. Lærebogen udkom først i en foreløbig udgave i 1964 og i en endelig udgave i 1966.

Jeg fortsatte med mit formueretlige projekt for at få den almindelige formueret sat ind i en moderne synsvinkel og desuden få den sat ind i den moderne videnskabsteoretiske konception, sådan at den bevarede forbindelsen med virkeligheden og samfundsforholdene, altså retssociologien og retshistorien, idet jeg hele tiden fastholdt et teoretisk grundsyn. På det grundlag ville jeg også beskrive formueretten, men så kom universitetsoprøret og spændte ben for det projekt. De unge mennesker, jeg havde ansat som amanuenser i begyndelsen af 60'erne, blev pludselig tvunget til, mente de, at afvise et samarbejde, fordi de nu opdagede eller fik at vide, at de var blevet undertrykt. Det havde de ikke selv ment tidligere, tror jeg, men nu var de tvunget til at mene det, og derfor måtte de ikke samarbejde med mig. De, der har oplevet den tid, vil vide, hvad jeg taler om. Det var ganske ironisk, at de unge mennesker, som ellers bekæmpede positivismen så voldsomt, ikke længere kunne samarbejde med mig, som selv havde brugt hele mit liv på at bekæmpe positivismen. Det var også klart, at det slet ikke var posi-

Ved Halfdan Kragh Jespersens disputats 12. juni 1970 ses f.v. Robert Bech (f. 1924), præces (f. 1934) og Stig Jørgensen. (Fot. uophyst. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

tivismen, det drejede sig om, men professorerne. De var hovedfjenden, og så brugte man den videnskabsteoretiske debat som et argument mod professorerne. Det var ligegyldigt, hvad de så i øvrigt mente om videnskab, eller rettere sagt: Studenterne vidste ikke så forfærdelig meget om det, fordi de netop var studenter. I hvert fald var det sådan, at samarbejdet smuldrede, fordi amanuenserne gjorde oprør og solidariserede sig med studenterne, sådan at de naturligvis ikke kunne samarbejde med professorerne.

Jeg måtte derfor fortsætte på egen hånd med det resultat, at projektet realiseredes i en lidt amputeret udgave, nemlig mine to bøger: *Kontraktret I* og *Kontraktret II*, hvor den ene handlede om kontrakterne og den anden om kontrakternes indhold. Det var bare en torso, for det var tænkt som noget større, men de unge mennesker havde sluttet sig sammen

med andre om at skrive noget andet, for det *skulle* bare være noget andet. Det var en meget ulykkelig konfrontation.

Ungdommen har altid været skør, det er der ikke noget underligt i, men ungdommen har bare aldrig tidligere fået lov til leve sine skøre ideer ud i livet, som man gjorde det, fordi man i mellemtiden havde fået fjernsyn og på den måde kunne bilde folk ind, at det, der var på fjernsynsskærmen, var virkeligheden. Det var det ikke, det var en arrangeret virkelighed. Mange af disse aktioner, som vi så, var noget, der blev aftalt med pressen og tv. Jeg husker engang, de skulle lave en aktion herovre ved Statskundskab. Da havde man inviteret et tv-hold, som på et bestemt tidspunkt skulle være parat til at optage en happening. Folk troede, det var virkeligheden, og derfor blev de skræmt, og det samme gjaldt politikerne. De radikale vidste ikke rigtigt, hvilket ben de skulle stå på, for i princippet var de enige, men på den anden side kunne de godt se, at det var skørt. Det gik, som det gjorde. Alle strukturer faldt sammen og hermed det samarbejde, det institutarbejde, jeg havde bygget op igennem 60'erne på grundlag af en almindelig videnskabs- og universitetspolitisk konception om, at vi skulle have et videnskabeligt miljø og unge, som fik en videnskabelig uddannelse og under vejledning fik lært at bedrive videnskab, mens vi andre havde måttet slide med det på egen hånd uden nogen ansættelse og ansættelsesmuligheder, uden nogen som helst garanti, uden nogen vejledning og uden nogen undervisning. Det var rent private eksperimenter, så man svang sig i tra-pezen oppe under cirkuskuplen uden noget sikkerhedsnet. Hvis det lykkedes, og man ikke faldt ned, kunne man ikke engang være sikker på, at man kunne få noget ud af det, for der var ikke nogen universitetsstillinger at tage af.

For mit vedkommende flaskede det sig sådan, at jeg hele tiden næsten blev ledt automatisk ind på vejen, fordi der

kom til at foreligge en række ydre omstændigheder, som førte til, at jeg nærmest uden at bede om det hele tiden blev trukket i den samme retning. Sådan at jeg på det tidspunkt, jeg nu taler om, pludselig var blevet klar over, at det måske var den forkerte hest, jeg havde redet på, fordi jeg burde være blevet som advokat. Så havde jeg tjent flere penge og ikke haft alt det bøvl, jeg pludselig fik. Jeg overvejede derfor at vende tilbage til advokatverdenen, men det var også på mange måder for sent, for den verden havde selvfølgelig også udviklet sig i mellemtiden, og det valg, jeg havde truffet, kunne ikke gøres om 20 år efter.

Men det var ret bizart, at man havde disse tilsyneladende videnskabsteoretiske debatter om noget, man i virkeligheden var enige om – forudsat man i det hele taget kan sige, at de unge mennesker var enige med nogen om noget, for de vidste i hvert fald ikke alle helt, hvad det drejede sig om.

– *Så oprettede man Institut for Retslære, Retshistorie og Rets-sociologi?*

– Resultatet blev, at man delte området op, sådan at det, som hidtil havde været mit felt, formueretten og erstatningsretten, skulle fortsætte ved Institut for Privatrecht, som jeg havde stiftet i sin tid, mens jeg fik oprettet et professorat i retsfilosofi, som skulle være en slags videreudvikling af det, jeg faktisk havde beskæftiget mig med i mange år, sammen med professoratet i retshistorie, som Ole Fenger i mellemtiden var blevet kvalificeret til – og andre, som beskæftigede sig med retssociologi og med retshistorie, fulgte også med. Vi fik et nyt Institut for Retslære, Retshistorie og Retsfilosofi, som skulle videreudvikle og styrke disse fag. Det kunne man også blive enige med de unge mennesker om, for det betød, at de blev fri for at beskæftige sig med det – og samtidig blev

de fri for mig! Min idé var, at teorien skulle integreres i de enkelte fag; det var formålet med det: At studenterne skulle lære om den gældende ret som en del af historien, som en del af samfundet og som et resultat af nogle tanker. Under foregivende af, at de interesserede sig levende for disse ting gik de unge mennesker med til, at man styrkede fagene i den forstand, at de så bare kunne lade være med at tage stilling til det og vende tilbage til den gammeldags måde at skrive dogmatik på – uden at behøve at tage hensyn til alle disse forhold. Jeg fortsatte med at udbygge det retsfilosofiske, og det havde jeg forberedt allerede i 68 eller 69 ved at skrive den lille bog om *Ret og samfund*, som var en sammenfatning af de vigtigste retsfilosofiske problemer i forbindelse med retsbegrebet og retsafgørelsen, retskildeproblemerne og retshistorien, idéhistorien og retssociologien. I bogen fik jeg lejlighed til på en populær måde at sammenfatte nogle grundspørgsmål, uden at det blev for prætentøst. Det førte mig i 70'erne til at fortsætte med det retsfilosofiske og efterhånden udgive forskellige bøger og tidsskriftsartikler, hvor jeg videreudviklede de hermeneutiske elementer i retsvidenskaben med det budskab, som er vigtigt for juristerne, at retsafgørelsen ikke er en logisk slutning fra et sprogsystem, men en menneskelig beslutning, hvori man beslutter sig til at anvende formelle formuleringer på et konkret spørgsmål. Det kan aldrig være en logisk slutning, men må altid implicere en beslutning, idet man skal tage stilling til, om man skal kalde det, som nu foreligger, det ene eller andet. Vi kender det også fra skabelsesberetningen: Når Adam og Eva gik rundt og gav tingene navne, var det selvfølgelig en beslutning, det har man altid vidst, og det var mit grundtema igennem 70'erne: Forholdet mellem sprog og virkelighed. Det emne har jeg videreudviklet samtidig med, at jeg har taget retfærdighedsproblemet op; senest – og i direkte opposition

til Ross' *Ret og Retfærdighed* – i bogen om *Retfærdighed og ret*, som netop er baseret på den modsatte antagelse: At det er meningsfuldt at tale om retfærdighed, og at det også har et meningsfuldt indhold, som er fælles, hvorfor det historiske og det komparative kommer ind: Fordi man ved at undersøge alle kendte menneskelige kulturformer vil kunne se, at der er en bestemt vurdering, som er væsentlig i alle kulturer, og som enten kaldes retfærdighed eller – i hvert fald er det en grundtanke i al juridisk tænkning – går ud på, at alle lige tilfælde skal behandles lige. Der er noget om det, Thukydides siger i sin frontberetning fra den peloponnesiske krig: At menneskene tilsyneladende kan finde sig gudhengivent i alverdens lidelser, både fysiske og mentale, men hvis man behandler dem uretfærdigt, bliver de uregerlige, for det vil de ikke finde sig i. Det er udtryk for, at man, så længe den menneskelige historieskrivning har eksisteret, har haft et begreb, der hedder retfærdighed, og det er det begreb, jeg har forfulgt historisk og forklaret socialt og komparativt. Senest var det grundtema i det, der måske blev min svanesag, *Justice and Law*, hvor jeg søgte at forklare, hvorfor det var meningsfuldt at tale om disse ting.

Kolleger: Juristerne

– Var det ikke lidt underligt, at Illum nød det privilegium at bo i eforboligen, der blev opført længe før selve kollegiebygningerne, som man vel ellers skulle tro var det primære?

– Nej! Nu skal vi ikke glemme, at Illum ikke bare var professor. Han var også sekretær for universitetsbestyrelsen og på den måde med i de ledende kredse sammen med Carl Holst-Knudsen, som var formand for bestyrelsen. Det var noget, der betød noget, for rektor betød ingenting dengang. På den måde var Illum med i det styrende lag allerede på det tidspunkt. Senere blev han universitetets formelle regnskabsfører, hvilket betød, at han var en slags grå eminence, en ganske magtfuld person. Derfor var han også hadet af mange. Fordi det var ham, der reelt bestemte mange ting, var han også den, der måtte sige nej til folk. Holst-Knudsen og de andre i bestyrelsen kunne naturligvis ikke selv have nogen inside-information og kendskab til alle universitetsforholdene. Han havde også nær forbindelse til Niels Jensen – »Bank-Niels« – som var en af hovedmændene bag opførelsen af studenterkollegierne og var formand for kollegiebestyrelsen osv. Illum havde været efor på »kvinderegensen« [Marselisborg Studentergaard på Marselis Tværvej], men var blevet husvild, da kollegiet blev taget af tyskerne, og var midlertidig flyttet i en lejlighed over banken på hjørnet af Frederiksallé og Jægergårdsgade. Der boede familien i nogle få år fra 40'erne, indtil eforboligen blev færdig i begyndelsen

KOLLEGER: JURISTERNE

af 50'erne. Men Illum var også rektor i den periode. Han var ikke hvem som helst. Der var – så vidt jeg ved – ikke nogen, der tog anstød af, at man begyndte kollegiebyggerietovre ved Nørrebrogade med en eforbolig. Men efterhånden kom kollegierne, og i øvrigt flyttede hans døtre ind på kollegiet ved siden af. Derfor er det også, at myten siger, at når hans døtre flyttede ind og søgte kollegieværelse – og i den forbindelse skulle redegøre for forældrenes økonomiske forhold – da skrev Illum efter sigende blot: »Forældrene sidder i gode kår.« Det er vel også et udtryk for hans diplomatiske, men tillige hans humoristiske sindelag. Han mestrede den kunst. Men mange brød sig ikke om ham, og en del kendte ham kun som den, der sagde nej. Det var lidt ligesom med en finansminister. Han kunne da også virke meget studs og afvisende på andre. Han var ikke ligefrem nogen charmetrold over for kolleger. Men Illum kunne især – og det er det, som jeg synes gør et menneske stort – være hård ved dem, der var noget eller over for kolleger, mens han altid var meget tolerant, meget liberal og meget accepterende over for unge mennesker. Det gjaldt ikke bare mig. Han havde altid nogle unge mennesker, som han tog sig af. Det var karakteristisk for ham, at han også senere hen, da jeg blev medlem af fakultetet, sagde: »Jeg har fuldstændig tillid til, at det går rigtigt til. Det vil jeg ikke blande mig i«. Jeg fik lov til at gøre præcis, hvad jeg ville, dengang jeg var blevet professor i 1958 og dekan i 1960 og hele vejen videre, selvom Illum hele tiden var forbeholden. »Jeg skal ikke have nogen amanuenser,« sagde han, »for på et eller andet tidspunkt er det bare dem, der vil bestemme«. Det forudså han. Som han sagde: »Der er mange, der er kaldet, men få, der er udvalgt, og hvad skal vi med alle dem, vi ansætter, hvis de ikke kan noget?« Han sagde om Max Sørensen, at han var en slags vatstudent, der hele tiden var blevet forfremmet. Jeg måtte kæmpe for det

og kvalificere mig selv, og jeg mener, det er på den måde, man bliver til noget. Hvis man hele tiden bliver promoveret og får alting foræret, bliver man et luksusmenneske og lærer ikke ad den hårde vej at lave rigtig videnskab.

– *Hvordan vil du karakterisere Max Sørensen?*

– Max Sørensen var meget forskellig fra Illum. Max Sørensen var udlært diplomat og den, der altid gjorde de rigtige ting på den rigtige måde. Han var aldrig den, der sagde nogen imod. I hvert fald ikke officielt. Men bag kulisserne var det af og til lidt anderledes. Der var han ikke altid så god til at tage hensyn. Jeg husker meget tydeligt, hvordan det var, da vi skulle tage afsked med en gammel censorformand, retspræsident Carl Bang. Vi havde vedtaget som generel regel på et fakultetsmøde, inden jeg rejste til USA i forsommeren 1961, at vi skulle have en aldersgrænse for censorer. Det vil sige, at de ikke kunne forlænges, efter de var fyldt 70, hvilket betød, at Carl Bang ikke kunne forlænges i det nye år. Jeg kom tilbage før nytår. Det var ellers meningen, at jeg først skulle komme efter nytår, men jeg kom lidt før, fordi familien alligevel gerne ville til Danmark og holde jul. Så jeg kom på mit kontor mellem jul og nytår for lige at rydde op og traf Max Sørensen på gangen. Han hilste og sagde: »Kom lige med indenfor«. Nu havde han været min afløser, mens jeg var i USA, fordi han var den tidligere fagrådsformand. Han fortalte, at han havde et par sager, som han ikke havde fået ekspederet, så når jeg nu alligevel var her, var det da bedre, at jeg selv ekspederede dem. Det viste sig, at en af sagerne var den, der drejede sig om, at Bang ikke kunne genudnævnes som censor. Selvom han havde haft eksamen med Bang i mit fravær, og selvom han havde været sammen med Bang til privat selskabelighed, havde han ikke sagt no-

KOLLEGER: JURISTERNE

Max Sørensen (1913-1981) (t.v.), der her ses sammen med økonomen Jørgen Gelting (1912-1994) i december 1962, var blevet ansat som professor i retsvidenskab i 1947 i forbindelse med oprettelsen af det juridiske studiums 2. del. (Fot. Børge Venge. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

get om vedtagelsen. Men da han så mig, øjnede han straks en udvej, og derfor måtte jeg, da Bang kom på mit kontor i begyndelsen af januar, fortælle ham, at man havde vedtaget denne aldersgrænse. Bang blegnede og sagde ingenting. Han vendte sig bare om og marcherede ud af mit kontor og smækkede med døren. Men om aftenen, da vi var inviteret hos Illum, kom Bang hen og hilste venligt på mig. Han var ikke den slags, der sagde undskyld til nogen, men der var ikke nogen tvivl om, hvad han ønskede at sige. Det var, at han beklagede, at han havde myrdet sendebudet og ikke den, der havde truffet beslutningen. For han var klar over,

hvordan det var gået til. Sagen var den, at det ikke var hele virkeligheden, man så, når Max Sørensen udadtil og over for de unge mennesker var den, der altid stillede sig omsorgsfuld og hensynsfuld an. Med Illum var det modsat, for han kunne udadtil være brysk, men over for unge mennesker var han generelt accepterende og altid loyal og kunne aldrig forstille sig. Her var det uden betydning, at vi somme tider var fagligt uenige.

– *Hvad kunne I f.eks. være uenige om?*

– Vi stemte forskelligt, da vi skulle lave responsum om de islandske håndskrifter – den lov, som nu [1999] bliver aktualiseret ved Tvindloven, fordi også der sagde Højesteret, at det var et indgreb i ejendomsretten, men der var forskellige muligheder. Illum og jeg var uenige. Vi var enige om, at det var ekspropriation, men vi var ikke enige om, hvorvidt der skulle gives erstatning, når det var en statsmyndighed, der ejede denne stiftelse. Det var også det resultat, Højesteret kom til. Men selv om Illum og jeg ofte var uenige – og jeg ofte var enig med Max Sørensen, når vi skulle afgive responsa – var det ikke noget, der belastede forholdet mellem Illum og mig personligt. Men det var heller ikke noget, der bragte Max Sørensen og mig nærmere hinanden. Max Sørensen og jeg var Des – lige indtil studenteroprøret. Da det gik løs der, og studenterne foretog besættelserne, var det, at Max Sørensen krøb i ly og sagde, at da vi nu måtte stå sammen, ville han foreslå, at vi var dus. Men ikke før, og det var trods alt efter fjorten års forløb. Som bekendt blev han senere hen dommer i Luxembourg, og når han kom hjem på besøg derfra, og vi mødte hinanden, var vi Des igen.

KOLLEGER: JURISTERNE

– *Så er der Thøger Nielsen, som du allerede har nævnt; han blev ansat som docent i 1947?*

– Ja, Thøger Nielsen er et af mine »smertensbørn«, for han var en af de bedst begavede jurister, jeg har kendt. Han har skrevet en af de bedste juridiske disputatser, jeg har læst, og har grundlagt skatteretten som en juridisk disciplin af meget høj kvalitet. Han var en fremragende jurist, som jeg gerne vil give al mulig kredit som original videnskabsmand. Men der var et afgjort minus ved ham som kollega betragtet, nemlig at han var slem til ikke at overholde aftaler. Det skete oven i købet en gang, at han udeblev fra eksamen. Han skulle eksaminere et hold studenter i romerret, men han kom ikke. Jeg kan huske, at Alvar Nelson måtte springe til og eksaminere, simpelthen fordi ingen anede, hvor han var. Det skete også, og ikke sjældent, at han udeblev fra fakultetsmøder og andre vigtige møder – ikke bare her, men også andre steder. Han var medlem af studenterhusbestyrelse, byggefonde og mange andre ting og sad i Konsistorium osv., og ingen steder kunne man regne med, at han kom. Han havde en teknik, hvormed han holdt sig folk fra livet, for hvis nu nogen spurgte, om han ikke lige ville gøre et eller andet, svarede han: »Jo, det vil jeg da forfærdelig gerne; nu skal jeg lige se i min kalender«, og så bladrede han i den, »nej, det er jeg frygtelig ked af; lige netop den dag og på det tidspunkt kan jeg ikke«. På den måde undgik han også at gøre meget, som han egentlig havde pligt til.

– *Han flyttede til København i 1963?*

– Ja, men lige før han gik over til skatteretten og søgte til København, skulle han først flytte over på Statsbiblioteket en tid. Han havde taget afsked, men ville ikke flytte til Kø-

benhavn lige med det samme, og han kunne derfor ikke beholde sit kontor. Han bad derfor om at få lov til at flytte den skatteretlige litteratur med over på Statsbiblioteket, og det fik han nej til. Vi kunne ikke have det placeret et andet sted, når han nu fandt på at søge til København. Som Illum udtrykte det: »De, der frivilligt forlader Aarhus Universitet, skylder vi ikke noget!« Illum var meget bitter på Thøger Nielsen, fordi han forlod universitetet og især forlod Institut for Skatteret til fordel for København, så nej'et var ikke bare min beslutning som biblioteksbestyrer. Men det var karakteristisk for Thøger Nielsen, at han bare gjorde det al ligevel! Han ribbede hylderne for skatteretlig litteratur og tog det med over på Statsbiblioteket, og da han senere rejste til København, tog han det hele med derover. Det var os ikke muligt, selv om vi rykkede, at få det tilbage. Han sagde: »Nu skal jeg sende det tilbage«. Men det er aldrig blevet sendt tilbage. Det var Thøger Nielsen på godt og ondt! Et af de mest lysende eksempler fra sin generation, en af de mest begavede og dygtige, originale videnskabsmænd, vi har haft, der har grundlagt retshistorien i den moderne form. For også Stig Iuul var ganske vist retshistoriker, men ikke i den moderne, komparative forstand. Thøger Nielsen grundlagde en skatteretsvidenskab, som ikke ville have eksisteret, hvis det ikke havde været for ham. Men der var disse negative ting ved ham.

– *Alvar Nelson, som du lige nævnte, kom i 1952?*

– Ja, han kom fra Sverige og rejste tilbage en halv snes år senere. Louis le Maire var professor fra 1949 til 1952, hvorefter han blev direktør for Statens Sindsygevæsen, og derefter havde man ikke nogen ansøgere fra Danmark, men Alvar Nelson, som var docent i Uppsala, søgte og fik ansættelse

som professor her. Han kom til byen, og jeg husker, at jeg traf ham i begyndelsen af 50'erne, da jeg var manuduktør. Han var meget mager, men senere blev han noget kraftigere, og det fik Max Sørensen til at sige noget morsomt i det sidste fakultetsmøde, før Nelson rejste tilbage til Sverige. Det er den eneste gang, jeg har hørt Max Sørensen sige noget morsomt, og det kom da også fuldstændig bag på alle, også på Alvar Nelson, som ellers selv kunne være ret fræk og uforskammet. Men Max Sørensen tog pludselig ordet uden for talerrækken og sagde, idet han så på Alvar Nelson: »En ting kan de i hvert fald ikke sige om os, Alvar, at vi sender mindre tilbage, end vi har modtaget!« Og Alvar Nelson, der ellers ikke var mundlam, sad der og vidste ikke, hvad han skulle svare. Så præcist havde Max Sørensen ramt. Nelson var på mange måder en lystig person, og han kom godt ud af det med folk som Knud Hannestad, Sven Darling og Svend Fredens. De mødtes ofte på hans kontor og hyggede sig sammen. Han havde forøvrigt et talent for at formulere sætninger af denne type: »Man kan ikke både blæse og have rent mel i munden«. På den måde, ved at give talemåderne en lille drejning, kunne han tilføje dem en ekstra pointe. Jeg kan huske, at han sagde, da han rejste: »En ting kan man sige: Jeg har gjort dansk videnskab to tjenester i de ti år, jeg har været her. Jeg har drukket Carlsberg øl, og jeg har ikke skrevet noget«. Det var hans på en måde sandfærdige, men også selvironiske måde at udtrykke det på. Han var en strålende begavelse, og hans disputats var storartet.

– Han lever endnu – og bor i Uppsala ...

– Ja, han kigger sommetider ind her, når de er i Århus for at besøge svigermøderen. Han traf sin senere kone her, da hun var ansat i skriptoriet. Det er kun få år siden, han deltog

ET GALT SPEKTAKEL

Alvar Nelson (f. 1919) var 1952-1962 professor i retsvidenskab med særligt henblik på undervisning i strafferet. Han afløste Louis le Maire, der var blevet ansat i 1949 i forbindelse med oprettelsen af det juridiske studiums 3. del. (Århus Kommunes Biblioteker. Lokalbistorisk Samling).

i et møde i Det lærde Selskab, hvor Per Aage Brandt holdt foredrag om semiotik.

KOLLEGER: JURISTERNE

– *Vil du føje noget til det, du allerede har sagt om de juridiske lærere?*

– Jeg vil gerne understrege, at Max Sørensen videnskabeligt set var fremragende. Hans bøger var pålidelige. Han var en fremragende videnskabsmand – inden for visse grænser; han var som lærer og i det hele taget – ligesom Rasting – didaktiker og systematiker og ikke som Illum den, der lod tingene vokse organisk frem. Men i øvrigt var han meget samvittighedsfuld og meget grundig og i hvert fald i faglig henseende meget pålidelig. Så man skal hele tiden dele sol og vind lige – og det synes jeg, jeg var i stand til, både når det drejer sig om ham og Torben Lund, hvor det modsatte var gældende. Torben Lund satte jeg menneskeligt set stor pris på, bl.a. fordi han betroede mig, at han bare havde ladet sig overtale til at blive professor. Han ville ikke selv, han ville hellere have lavet noget helt andet, fordi det var forfatter- og kunstnerretten, der interesserede ham. Han vidste godt, at han ikke havde forstand på familieret, men man havde lagt pres på ham og sagt, at han var den eneste, man kunne få. Det var en betingelse for, at man kunne få det juridiske fakultet fuldt udbygget. »Så jeg lod mig overtale, og det skulle jeg aldrig have gjort«, sagde han til mig. Han var et godt menneske og kunne selv se sine mangler, men havde det meget svært med disse mangler, når han forsøgte at forsvare sig offentligt. Han skulle bare have taget det fra den humoristiske side, men det havde han ikke overskud til. Han var et rart og godt menneske, men blev ved med at være »Ella Lunds mand«, desværre.

– *»Ella Lunds mand«?*

ET GALT SPEKTAKEL

Torben Lund (1902-1970) blev ansat i 1947 som professor i retsvidensskab i forbindelse med oprettelsen af det juridiske studiums 2. del. (Fot. Juncker-Jensen. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

– Ja, hans kone, Ella Lund, skrev sybøger og var mere kendt end ham, så han hed ikke andet end »Ella Lunds mand«. De havde ikke selv børn, men et par adoptivdøtre, så de inviterede studenterne, især de mandlige, derud i hjemmet

KOLLEGER: JURISTERNE

i Risskov til en årlig fest. Og det var – sagde man i hvert fald, da jeg selv var student – fordi døtrene skulle afsættes. Det kan selvfølgelig være en mytologi, men det var i hvert fald ikke helt ved siden af. Men det var Lund. Illum satte jeg stor pris på både fagligt og menneskeligt. Max Sørensen satte jeg stor pris på fagligt, men lidt mindre menneskeligt – og tilsvarende med Thøger Nielsen. Og Alvar Nelson? Han var en strålende begavelse, og i mange henseender kunne man lære en hel del netop bagvendt psykologi ved hans bagvendte måde at undervise på, kan man sige. Man skulle altid finde de modsatte konklusioner. Men nu har vi vistnok sagt alt, hvad vi kan, om de juridiske lærere.

Kolleger: Økonomerne

– Du har strejft de lærere fra Økonomi, som var der i din studietid – Poul Nyboe Andersen, hvis begejstring greb dig – og Thorkil Kristensen, der hurtigt blev finansminister, statistikeren Strange Petersen, Erich Schneider, der måtte forlade universitetet efter krigen, og Jørgen Pedersen, der blev ansat 1936, og som du vel også må have haft et kollegaforhold til i fakultetet, for slet ikke at tale om Jørgen Gelting, der allerede i 1939 kom her som undervisningsassistent og blev professor i 1954. Men lad os begynde med Jørgen Pedersen, hvordan var han?

– Han lignede en fiffig bondemand, men var meget dygtig. Han var den, som virkelig repræsenterede den moderne nationaløkonomiske teori i 1930'erne og 1940'erne, så der var ingen tvivl om, at det var et scoop, at man fik ham herover. Han var så afgjort den bedste, og han kunne ikke med Thorkil Kristensen og sagde selv, at Kristensen ikke var nationaløkonom. Så blev Thorkil Kristensen finansminister. Det ville Jørgen Pedersen vist gerne have været. Han mente ikke, at Thorkil Kristensen var lige så god som ham, for Jørgen Pedersen var ældre, og han var også venstremand. Hvorfor skulle så lige Thorkil Kristensen være finansminister? Men Jørgen Pedersen traf jeg flere gange senere hen – ikke mindst da jeg var blevet medlem af fakultetet i 1958, hvor økonomer og jurister var sammen til fælles fakultetsmøder. Han var en fro-

dig personlighed, som altid var hyggelig at tale med. Gelting, som var blevet ansat her i 1954, begyndte sin karriere med at søge orlov og tage til Geneve, hvor han var nogle år, indtil Jørgen Pedersen var gået af; de kunne ikke rigtigt med hinanden. Jørgen Pedersen var da også en meget dominerende personlighed.

– Jo, men Gelting havde trods alt et mægtigt portræt af Jørgen Pedersen hængende på væggen i sit kontor ...

– Netop! Gelting beundrede Jørgen Pedersen, men han frygtede ham også. På samme måde som Vibe-Pedersen både beundrede og frygtede Gelting, men ikke frygtede Jørgen Pedersen, fordi han var en »bedstefar«. Sådan er det gerne i generationerne. Jeg har aldrig frygtet Illum. Illum har aldrig virket sådan på mig – som en frygtindgydende autoritet, tværtimod. Han har altid virket på mig som netop den, der åbnede døre og ikke den, der lukkede døre. Ikke én, man skulle frygte, men én man skulle elske – for nu at udtrykke det på den meget patetiske måde for modstillingens skyld. Selv havde jeg et meget kammeratligt forhold til Jørgen Pedersen, netop fordi jeg var uafhængig af ham og derfor kunne sige en masse skidt til ham, hvad jeg også plejede at gøre, og han elskede det og gav igen med samme mønt. Det kunne Gelting aldrig gøre. Dels fordi det ikke var hans natur, og dels fordi han ikke kunne gøre det over for en autoritet. Men for mig var Jørgen Pedersen ikke en autoritet, og Jørgen Pedersen elskede ligesom alle andre stærke mennesker at blive modsagt. Der er ingen stærke mennesker, der ønsker at have eftersnakkere. Dem sparker de til!

– Hvad sagde du for eksempel til ham?

– Det er svært at sige, for det var situationsbestemte ordspil. Jeg er bange for, at jeg ikke sådan kan huske konkrete eksempler. Men det var ham, der var dekan, da min afhandling blev forsvaret i 1957, og han blev da også inviteret med til disputatsfesten om aftenen. Han accepterede invitationen, og det kan også have været med til at lette forholdet. Han var absolut veltilpas i sådan et festligt lag. Jeg kunne provokere for på den måde at få en reaktion. Som jeg plejer at sige: Hvis folk bliver fornærmede, har de også afsløret sig selv. Hvis de kan give igen, eller hvis de bliver smigrede, er det fordi de har en tilstrækkelig høj selvagtelse. Folk bliver fornærmede, hvis de ikke agter sig selv højt nok, for fornærmelser og komplimenter er to sider af samme sag. Jørgen Pedersen havde bestemt så stort et ego, at han aldrig betragtede det, man sagde, som en fornærmelse. Også ved senere lejligheder i fakultetssammenhæng har han altid over for mig både virket som og også opført sig som en elskelig bedstefar. Det er mit forhold til Jørgen Pedersen!

– *Og hermed har du også sagt noget om Gelting ...*

– Han var helt anderledes – mere over i det kølige og evasive, aristokratisk tilbagetrukket, kunne man sige. Vi sad sammen i Konsistorium i nogle år, og det var karakteristisk, at Gelting ikke indlod sig på noget slagsmål. Det var lidt svært for mig, fordi Gelting var min medkonsistorial, på samme måde som P.G. Lindhardt var det for Det Teologiske Fakultet. Ligeså hård og krigerisk Lindhardt kunne være udadtil, ligeså blid og ordløs var han indadtil. Han tog aldrig ordet, undtagen når han blev provokeret til at reagere, og hvor han da blot svarede med et kort ja eller nej. Ellers udtalte han sig ikke i Konsistorium, og det gjorde Gelting heller ikke; han brød sig ikke om at indlade sig i nogen konflikt, så i alle disse

slagsmål, vi havde om udbygningen, og som vi kan vende tilbage til, var det mig, der måtte tale på fakultetets vegne. Men jeg havde ellers megen fornøjelse af at tale med Gelting om faglige ting, altså ren nationaløkonomi. Han og Vibe-Pedersen – som havde været blandt de økonomistuderende, som jeg underviste i formueret – kunne jeg altid snakke med. Men med Gelting kunne jeg også tale om de mere teoretiske ting: Det moral-filosofiske grundlag, som vi havde fælles gennem Adam Smith, der ikke skrev økonomi, men moralfilosofi. *Wealth of Nations* var et kapitel i Adam Smiths lærebog i jurisprudence, hvad de færreste ved. På det område havde Gelting og jeg meget nyttige, frodige og givtige samtaler. Men det var meget karakteristisk, at hvis man spurgte Gelting om noget, som han ikke brød sig om, svarede han ikke. Han begyndte bare at tale om noget andet. Det var måden, hvorpå han afværgede noget, som han betragtede enten som indgreb i sin privatsfære eller en diskussion, som han ikke mente, det tjente noget formål at føre.

Han var vokset op i den store borgerlige etikette, som netop indebar evnen til at skifte emne, hvis det blev pinligt. Den brugte han til fuldkommenhed, når han ville undgå at drøfte ting, som han ikke brød sig om at diskutere med nogen, og han havde meget faste rammer om sin personlighed, sin integritet. Det hang også sammen med, at han var en meget følsom person og vel også netop erkendte sine manglende evner til at kæmpe – altså de evasive tilbøjeligheder: Hellere tie stille end at tage kampen op. Det kunne være et problem i Konsistorium, hvor det derfor var mig, der måtte føre kampene. Men det kunne sandelig også være et problem, når han endelig tog et initiativ, hvilket skete en enkelt gang. Vi havde været enige om, at vi ikke skulle have indført samfundsfag. Vi havde fået indført statskundskab, og det var godt, det var vi tilfredse med, men vi var enige om – af

principielle grunde – at samfundsfag ville blive en seminaristuddannelse, fordi det ville være en blanding af så mange forskellige fag, at der ikke kunne blive tale om nogen videnskabelig undervisning. Derfor afviste vi i fællesskab planen om indførelse af samfundsfag. På et tidspunkt havde nogle af statskundskabsfolkene imidlertid gjort Gelting opmærksom på, at det også ville kunne give Økonomisk Institut fire-fem nye amanuensisstillinger, hvis man indførte samfundsfag, så det skulle de lige overveje en gang til. Og da spørgsmålet næste gang kom på dagsordenen, sprang Gelting i mål. Uden at drøfte det med mig og uden at sige noget på forhånd stemte han modsat det, vi havde været enige om, hvorved forslaget blev vedtaget. På en måde var det karakteristisk for ham, for selvom han var søn af en højesteretssagfører, havde han ikke rigtig nogen forståelse for reglernes betydning. Det var det, jeg oftest diskuterede med ham. Gelting var tilhænger af dén økonomiske teori, som gik ud på, at man skulle bruge statsfinanserne til at styrke beskæftigelsen og bare devaluere valutaen hver gang, man fik underskud på valutabalancen – nærmest en flydende krone. Han sagde, han slet ikke kunne forstå, at man ikke kunne gøre det på den måde. Det var den mest enkle, den mest rationelle form for økonomi. Jeg sagde: »Du undervurderer betydningen af regler. Erhvervslivet planlægger ikke produktionen fra dag til dag, heller ikke fra uge til uge, heller ikke fra år til år. Deres investeringspolitik planlægger de for fem år ad gangen. Når de investerer i en produktion, skal de kunne regne med en fast valutakurs igennem en længere årrække, ellers kan de ikke budgettere. Derfor kan det ikke nytte noget, at man bare devaluerer valutaen hele tiden, for det gør det fuldstændig uberegneligt for erhvervslivet, og så får vi ikke tilstrækkelig mange investeringer.« Det var for mig helt uforståeligt, at han som en af de ledende nationaløkonomer ikke kunne forstå

betydningen af denne investeringshorisont og dermed den tryghed, som ikke bare skulle være regler, men også faste valutakurser. Nu er alle enige om, at faste valutakurser er nødvendige for økonomisk vækst, men det kunne Gelting ikke forstå. Vi diskuterede det ofte og var uenige om emnet lige til det sidste. Så sent som nogle få dage, før han blev syg og sengeliggende, diskuterede vi det. Da trak han på skuldrene og havde vist kun begrænset lyst til at diskutere med mig. Jeg kunne forestille mig, at han faktisk til sidst indså, at han havde uret, men han var ikke den, der kunne ændre mening om sådan noget. Ikke bare kunne han ikke forstå betydningen af regler og strukturer, men heller ikke, at vi ikke bare kan overlade nationaløkonomien eller verdensøkonomien til økonomerne. Det er økonomien alt for betydningsfuld til! Den økonomiske sagkundskab er til hver sin tid baseret på nogle tankemønstre, som måske da kan være rigtige.

Keynes' økonomi var rigtig nok i 1930'erne, fordi dér manglede man en offentlig sektor og havde ubrugt arbejdskraft, og derfor havde man ikke noget til at trække økonomien i gang, idet den private økonomi var for følsom. Når man havde en offentlig sektor, som var en buffer mellem udbud og efterspørgsel og som kunne sørge for at skaffe købekraft til at producere investeringer, så var der mening i Keynes' økonomiske teori. Men anderledes var det i en moderne tid, hvor det ikke er et spørgsmål om blot at skulle skaffe penge til investeringer ved at forøge forbruget. Forøget forbrug kunne betyde, at renten – som vi så i 1970'erne – gik i vejret, fordi vi fik inflation. Vi fik stagflation, hvilket var noget, man ikke kendte til på Keynes' tid, men hvis pengerenten overstiger realrenten, er der ikke nogen, der vil investere i erhvervslivet; så vil man hellere låne penge ud til andre. Og det var det, der var galt. Gelting var med

andre ord bundet, ligesom de fleste videnskabsmænd, til deres eget videnskabsparadigma, fordi de ikke indser, at deres spørgsmål er udsprunget af deres tids behov. Derfor ændrer de sig ikke med tiden og ser, at en ny tid stiller andre spørgsmål og derfor også må have en anden teori. Det kan man nok bedre se, når man kommer udefra. Det er muligt, at jeg ikke kan se det, når det drejer sig om retsvidenskab, men i hvert fald, når det drejer sig om andre videnskaber, mener jeg, at det er lettere for dem, der ikke er indoktrineret i et bestemt tankeskema, at se, at teorien er blevet hypostaseret fortid – ikke videnskab, men scientisme – en skabning i sig selv, der taber sin videnskabelighed, fordi den mister den kritiske distance til sig selv og netop – noget jeg også har diskuteret med Justus Hartnack – mister forståelsen for, at det ikke bare er en semantisk og en logisk begrebsmæssig operation, men noget som hele tiden hænger sammen med virkeligheden og samfundsudviklingen. Når samfundet ændrer sig, må samfundsproblemer vel også ændre sig og dermed også videnskaben. Jeg har altid interesseret mig netop for retsvidenskabens udvikling og den komparative retsvidenskab, og derfor mener jeg, jeg hele tiden har og har haft forståelsen for, at alle sandheder, også retsvidenskabelige sandheder, ikke alene er pluralistiske, men også relative eller relationistiske.

Kolleger: Filosoferne

– Du nævnte Hartnack, der blev ansat her i 1954 som professor i filosofi efter Ranulf. Ham havde du også videnskabs-teoretiske diskussioner med?

– Hartnack var en i mange henseender modig filosof. Han faldt over Wittgenstein lige præcis, da det var aktuelt, men jeg syntes hele tiden, at han manglede distance til sit eget filosofiske grundlag i Wittgensteins »hermeneutik«. I hvert fald tog han stærkt afstand fra enhver kritik af den. Jeg husker en bestemt situation, hvor vi diskuterede, ganske vist ikke Wittgenstein, men en engelsk retsfilosof, Herbert Hart, som grundlagde den moderne analytiske, engelske retsfilosofi i en bog, der hedder *The Concept of Law* [1961], og den var netop et eksempel på den analytiske filosofi, som gjorde filosofien til – ikke rigtige svar, men til rigtige spørgsmål. Det drejede sig om, at hvis man stillede de forkerte spørgsmål, fik man også forkerte svar. Hvis bare man stillede de rigtige spørgsmål, fik man de rigtige svar, så de fleste filosofiske problemer var – hed det her – en følge af, at man stillede forkerte spørgsmål, og derfor skulle man vende tilbage til dagligsproget og common sense. Gjorde man det, var der i virkeligheden ingen problemer. Det var på det grundlag, at Hart sammen med en yngre kollega, Anthony Honoré, udgav en bog, der hed *Causation in Law*. Forud for denne bog, der kom i 1959, var der et år eller to forinden kommet et forarbejde i artikelform, og det havde jeg læst og kritiseret, fordi

jeg så det som en udefrakommende gentagelse af det, man kaldte den tyske begrebsjura – begrebsvidenskab fra 1800-tallet – dette, at man talte i begreber og løste problemer ved at modificere begreberne i stedet for at sammenholde dem med virkeligheden. Dagligsproget eller begrebsanalyse er ikke tilstrækkeligt, man må også stille spørgsmål til virkeligheden og ikke holde sig til det mentale. De ting diskuterede jeg med Hartnack en dag nede i frokoststuen. Jeg sagde: »Jamen herregud, det Hart og Honoré gør, er ikke andet end en gentagelse af den tyske begrebsvidenskab fra forrige århundrede. De løser problemer ad semantisk vej i stedet for at løse dem ud fra en realvurdering, og på den måde kan man jo løse alle problemer – ved bare at forskyde dem«. Jeg forsøgte at argumentere for sagen, mens vi fra frokoststuen bevægede os op ad trapperne til 2. etage, men han docerede bare løs og ville slet ikke høre på mig. Han fulgte endda med helt ind på mit kontor, hvor han sluttede med at understrege, at det faktisk var ham og ikke mig, der var professor i filosofi! Så gik han og smækkede med døren. Jeg mener, at eftertiden har givet mig ret – at det program var lidt i retning af den positivistiske (empiriske) videnskabsteori. De var meget nært beslægtede med hinanden og er forlængst forladt af en mere avanceret hermeneutisk sprogfilosofi, som ikke gør det til et spørgsmål om dagligsprog eller almindelig sprogbrug og common sense, men mere bruger sproget og fortolker det som et redskab, hvormed vi gør noget ved virkeligheden. Man opnår ikke noget ved at analysere dagligsproget, fordi det ikke – som jeg sagde – er interessant at vide, når en engelsk dommer – i en konkret sag og efter at have hørt om bevisligheder eller har hørt argumentationen – siger, at der i et givet tilfælde består en årsagsforbindelse, hvorfor der skal gives erstatning. Så er realiteten den, at man har taget stilling til, om der skal pålægges ansvar. Det er en vurdering og

ikke bare en semantisk analyse af begrebet årsag, hvilket var det, jeg sagde var fælles for den tyske begrebsjurisprudens og den engelske analytiske filosofi. De troede, man kunne løse praktiske problemer ved en semantisk analyse af nogle begreber. Men det ville Hartnack ikke give mig ret i, og siden talte jeg aldrig med ham om faglige spørgsmål.

– Men det gjorde du til gengæld med Niels Egmont Christensen, der blev ansat som amanuensis i filosofi i 1959 og blev professor i 1968?

– Ja, Niels Egmont Christensen kunne jeg diskutere og samarbejde med, for vi havde den samme dynamiske opfattelse af filosofien. Desværre havde han psykiske problemer og flere sammenbrud undervejs, indtil han tog sit eget liv i 1980. Men Egmont Christensen var en dygtig filosof, som hele tiden var i stand til at stille spørgsmål til sig selv. Sidste gang, jeg hørte ham, var ved et foredrag i Det lærde Selskab i 70'erne om de semantiske problemer i den formelle logik. Det lyder i sig selv som et paradoks, fordi der i den formelle logik per definition ikke skulle være nogen semantiske problemer, idet den skulle være tømt for indhold. Men det er altså ikke rigtigt, og Egmont Christensens tese var den, at mange af de fejlslutninger, man havde set i logikken og i filosofien igennem det 20. århundrede, skyldtes, at man havde overset de formelle semantiske problemer, der utvivlsomt var – når man fik det forklaret – i den formelle logik. »Hvad betyder 'eller'?« sagde han, »man har troet, at 'eller' var et entydigt begreb, men« – fortsatte han – »'eller' er ikke et entydigt begreb«. 'Eller' har forskellig betydning i »enten er det varmt, eller også er det koldt« og »enten er New York en stor by, eller også sner det«. Med andre ord: 'Eller' har ikke altid den stærke karakter, at det betyder et enten-eller. Det kan også

betyde noget andet end det modsatte. Der er så at sige både et stærkt og et svagt 'eller', hvilket man hidtil havde overset. Da han havde holdt det foredrag i Det lærde Selskab, gav det anledning til nogen debat, og jeg kan huske, jeg selv var meget fascineret af det, fordi jeg sagtens kunne se, hvad det var, han talte om. Kort tid efter skulle han på forelæsningsrejse til USA og forelægge sit projekt. Lige før afrejsen talte jeg med ham, og da sagde han: »Ja, nu skal jeg derover, og når jeg vender tilbage, ved jeg, om jeg er et geni, eller om jeg ikke er rigtig klog«.

Så rejste han til USA og kom hjem igen. Han plejede at parkere sin bil her neden for Juridisk Auditorium ud mod parken, og jeg traf ham ofte, fordi jeg også dengang parkerede der. Vi plejede at tale om løst og fast, og jeg kan huske, at jeg en dag kom og parkerede først og kom ind ad døren og gik op ad trappen og kom til at kigge ud ad vinduet. Jeg så, at Niels Egmont Christensen ankom i sin karakteristiske lille sportsvogn og holdt ind på parkeringspladsen, men i stedet for at stige ud af bilen, blev han siddende længe og ligesom hang underligt i sædet. Jeg blev stående og overvejede, om jeg nu skulle gå ned igen og snakke med ham, om jeg mon ville kunne nå det, inden han var forsvundet, eller om jeg skulle fortsætte opad. Men jeg gjorde hverken det ene eller det andet. Jeg blev stående. Hvad det var, der greb mig, ved jeg ikke, men til sidst så jeg, at han steg ud af bilen og gik det korte stykke fra parkeringspladsen over til kælderindgangen derovre ved hovedbygningen, hvor han skulle ind. Men han gik så underligt, meget foroverbøjet og langsomt og også lidt slingrende, syntes jeg. Det så underligt ud. Jeg overvejede stadigvæk, om jeg skulle gå ned, for jeg ville godt høre, hvordan det var gået i USA – om han nu var et geni eller ikke rigtig klog.

Det blev en af disse beslutninger, som man kan fortryde

KOLLEGER: FILOSOFERNE

Ved Niels Egmont Christensens disputats 18. maj 1961 ses f.v. de officielle opponenter, Knud Marc-Wogau og Justus Hartnack (f. 1912), samt præces (1927-1980) og Det Humanistiske Fakultets dekan, Gustav Albeck (1906-1995). (Fotograf ukendt. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalthistorisk Samling).

i årevis, måske resten af sine dage. Der er nogle få af den slags beslutninger, som jeg aldrig rigtig er kommet over, og det her er en af dem. I stedet for at følge min første indskydelse og gå ned fortsatte jeg. Bekvemmeligheden sejrede. Jeg kan ikke huske, hvad jeg skulle, men jeg fortsatte. Det har været en fredag formiddag, og det første, jeg hørte, da jeg kom herind om mandagen var, at han var død. Han var gået ud foran et tog lørdag eller søndag. Da er det, at man spørger sig selv, om man måske kunne have gjort noget. Kunne man have reddet hans liv? Hvis han manglede én, han kunne snakke med? Det er ikke, fordi det plager mig hver dag, men fra tid til anden har jeg mine ubehagelige overvejelser om, hvorvidt jeg har ødelagt et godt venskab

og filosofien og et menneskeliv ved at forkaste min første indskydelse.

– Det var i 70'erne, at Egmont Christensen holdt foredrag om 'eller' i logikken, men du kendte ham også tidligere?

– Ja, han var kommet her til universitetet i slutningen af 50'erne, og han afholdt i midten af 60'erne, hvor han endnu var docent, en serie retsfilosofiske forelæsninger, og det var noget helt nyt, for Illum havde opgivet dette område og holdt på det tidspunkt kun nogle forelæsninger over Geigers retssociologi. Men Niels Egmont Christensen tog sit udgangspunkt i Ross' bog om *Ret og Retfærdighed* og leverede en filosofisk videreudviklet kritik af den, og skønt jeg selv var professor, fulgte jeg disse forelæsninger sammen med tre eller fire af mine studenter, bl.a. Dalberg-Larsen og vist også Per Thyge, som senere blev ansat ved Filosofisk Institut. Vi var i hvert fald nogle stykker, som gik til disse forelæsninger og var på den måde med til at etablere det samarbejde, som jeg senere fik med Niels Egmont Christensen om udviklingen af positivismekritikken, som vi begge på hver sin måde udviklede, og hvor der senere hen, da psykologerne Henrik Poulsen og Jens Mammen kom hertil, opstod videnskabsteoretiske debatter inden for ikke bare universitetets, men også fakultetets rammer. Ud over at være psykolog var Poulsen jurist og Mammen en af de bedst begavede af dén generation. En slags forløber for disse debatter havde vi haft ved fakultetet i 1960'erne, da vi holdt en månedlig studiekreds med de unge amanuenser, hvor vi diskuterede de almindelige problemer som led i deres uddannelse. Omtrent samtidig havde jeg også et vist samarbejde med Johan Fjord Jensen om udviklingen af en antipositivistisk, hermeneutisk eller pluralistisk videnskabsteori – bl.a. var der et miljø for

KOLLEGER: FILOSOFERNE

den slags i Sommeruniversitetet. Senere brød Fjord Jensen ud og stillede sig i spidsen for revolutionen og talte om professorerne som menneskehedens undertrykkere!

Kolleger: Teologerne

– Du havde også diskussioner med teologerne om filosofiske og videnskabsteoretiske problemer?

– Jeg havde et udmærket og fortrinligt samarbejde med Lindhardt, Løgstrup og Sløk dengang, især med Løgstrup i folkeuniversitetssammenhæng og med Sløk såvel dér som senere i Det lærde Selskab, hvor vi diskuterede mange ting. Jeg havde en løbende samtale med Løgstrup om hans »suveræne livsytringer«, bl.a. i Folkeuniversitetet, hvor vi havde en forelæsningsrække om naturret, og hvor vi forsøgte at få ham til at se parallellen til den klassiske moralfilosofi og den katolske og den rationalistiske naturretsfilosofi, der har det samme indhold, nemlig dette at menneskene er sociale væsener, som derfor kan tale med hinanden og har noget tilfælles og af den grund skylder hinanden noget og også føler sig forpligtet over for hinanden. Det var det, der var essensen i hans »suveræne livsytringer«, men han kom bare med en religiøs forklaring: Fordi livet er en gave, vi har fået af Gud, må vi også administrere denne gave. Han blev meget berømt i visse kredse, selvom hans fundament og hans læsning var ret begrænset. Han havde ikke nogen historisk eller nogen videnskabshistorisk, selv ikke nogen moralfilosofisk eller moralthistorisk orientering. Han havde ingen indsigt i den katolske moralfilosofi f.eks., som var en forudsætning for mange. Det syntes jeg var underligt, for man kan da ikke forstå Luther ordentligt uden også at forstå forgængerne.

Men han var blank på dette punkt og kunne ikke bidrage med noget til dette emne, som vi jurister tog op, fordi den protestantiske og juridiske naturretsteori havde en historisk forbindelse med den katolske moralfilosofi.

– Løgstrups sprogbrug, sådan som den kendes fra bøgerne, udgjorde måske også et problem i en tværvidenskabelig diskussion?

– Løgstrup gjorde netop brug af et sprog, som gik ind i kulturdebatten i sin tid, idet han talte et religiøst-litterært og ikke et videnskabeligt sprog. I 50'erne og 60'erne var kulturdebatten humanistisk, og da gjorde det ikke noget, for det var det sprog, kulturdebatten foregik på. Men senere hen, da det juridiske og samfundsvidenskabelige sprog gik ind i kulturdebatten, nyttede det ikke noget – som Villy Sørensen og Løgstrup gjorde – at tale et religiøst-litterært sprog. Det var måske med til at tvinge mig ind i den offentlige debat: At den blev domineret af folk som Løgstrup og Villy Sørensen, som gjorde en dyd af at være uvidende om økonomiske, juridiske og samfundsvidenskabelige forhold. De mente ikke, at det var nogen mangel, at de ikke vidste noget. De var, hvad det angår, ligesom de senere humanistiske marxister født med at vide alt om sociologi, politik og jura. De »vidste« også, at retsregler bare var noget, der undertrykte andre; det behøvede de skam ikke at lære af juristerne! Og på den måde var det, at de, ved at isolere sig i deres i forvejen etablerede humanistiske struktur, kunne beskytte sig selv og dermed deres debat mod kritik udefra, idet en kritik blev anset for at være irrelevant. Derfor var universitetsmarxisterne på en måde selvverificerende og selvbekræftende hele tiden, og det var de netop derved, at de isolerede sig på samme måde som det tidligere religiøst-litterære miljø med Villy Søren-

sen, Løgstrup, Ole Wivel og kredsen omkring tidsskriftet *Heretica* og andre, som også havde isoleret debatten til at være humanistisk. Da marxismen kom til, blev den endnu mere rabiat og endnu mere distanceret fra omgivelserne end de religiøst-litterære havde været. Jeg selv havde fornøjelse af at kombinere min juridiske sagkundskab med den offentlige debat og kunne også samtale med Løgstrup, som menneskeligt set var meget elskværdig. Han ville slet ikke bestride, at det var det samme, vi sagde; han kunne bare ikke sige, om det var rigtigt, for han vidste det ikke. Men det var en mangeårig debat, jeg havde med Løgstrup; helt tilbage fra 50'erne og frem til hans død i begyndelsen af 80'erne var vi adskillige gange i forskellige sammenhænge sat til diskutere disse problemer, og hver gang jeg forklarede ham noget, sagde han bare: »Såååh?» eller »det lyder da meget rigtigt«. Han var ikke interesseret i en debat, fordi han måske anså den for at være overflødig, eller fordi han mente, at det lå uden for hans evner. Inden for sine egne rammer var han udmærket, og han var også udmærket i sit opgør netop med studenter- og ungdomsoprøret, hvor han kunne være nådesløs.

– *Hvordan?*

– Jeg oplevede ham i en diskussion med en falleret teologistuderende i forbindelse med en forelæsning i Folkeuniversitetet. Den pågældende person afbrød Løgstrup og begyndte at råbe op på en ubehøvet måde, hvorefter han rejste sig og begyndte at gå ned mod døren. Man kunne have troet, at Løgstrup ville have lyttet venligt til ham og have fundet sig i episoden. I stedet talte han meget strengt til ham og sagde: »Unge mand, De kan ikke tillade Dem at rejse Dem op og afbryde mig og så bare gå Deres vej.

T.v. Thøger Nielsen (1919-1996), der her ses sammen med teologen K.E. Løgstrup (1905-1981) og statistikeren O. Strange Petersen (1905-1971), blev ansat i 1947 som docent (fra 1952 professor) i retsvidenskab i forbindelse med oprettelsen af det juridiske studiums 2. del. Optagelsen stammer fra en fjernsynstransmitteret diskussion i Studenterforeningen om "ungt ægteskab" i 1957. (Fot. Ib Rabbek-Clausen. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

Vil De være så venlig at sætte Dem ned med det samme». Og den pågældende, som ellers i andre henseender var en gadedreng, blev rød i hovedet og satte sig ned, hvorefter Løgstrup eksaminerede ham efter alle kunstens regler. Det var ikke det, der havde været meningen med provokationen. Meningen havde været, at vedkommende skulle have haft en effektiv sortie, hvorved han ville have sat Løgstrup til vægs. Det viste sig bare, at Løgstrup bag den venlige facade var en meget determineret, viljestærk og frygtløs person. Jeg satte meget stor pris på Løgstrup som menneske, men havde mine væsentlige forbehold over for ham i videnskabelig henseende. I meget vidt omfang beskæftigede vi os med

de samme ting, men mens jeg som jurist mente, at det var nødvendigt at beherske historien og dermed selvfølgelig også moralfilosofien og teologien, havde han ikke det fjerneste behov for at forstå hverken historien eller retsvidenskaben. Megen misforståelse, også i Danmarkshistorieskrivningen, skyldes, at historikerne uden at have nogen nationaløkonomisk indsigt laver elementære fejl, som vi alle sammen laver, når vi f.eks. skal beskæftige os med etymologien og ligesom Holberg mener, at Anholt har fået det navn, fordi øen holder skibe an! Der er næsten ingen grænser for, hvilke fejl man kan begå, hvis man ikke har de mest elementære faglige forkundskaber. Derfor tror jeg nok, at historikere i dag får en bedre uddannelse i økonomi; det er blevet meget bedre, end det har været. Men sådan synes jeg, det har været med humanister, ikke bare de klassiske humanister, men også og måske især de marxistiske humanister: De har ikke følt noget behov for at sætte sig ind i sagkundskaben, idet de enten har ment, at det var overflødigt, eller at de var så overlegne, at de selv kunne tænke sig til det hele! – og tilsvarende med Løgstrup.

– *Også med Johannes Sløk har du haft diskussioner?*

– Det tør antydes! Sløk var en elegant poseur, som måske netop i højere grad end andre var attituderelativist og derfor i stand til at charmere sig til mange sejre, men som også havde sine mangler. Dog erkendte han – i modsætning til Løgstrup – sine mangler. Når jeg diskuterede samfundsanliggender og moralske spørgsmål med Sløk, erkendte han for det meste, at han ikke havde en kæft forstand på samfundsvidenskab og politik – men ikke desto mindre udtalte han sig ideligt om disse ting. Mit forhold til Sløk har altid netop været dialektisk, fordi jeg var enig med ham i hans kritik

af Løgstrup. Dennes »suveræne livsytringer« var baseret på den religiøse forudsætning, at livet er en gave, men, sagde Sløk: Hvis vi nu antager, at livet er en forbandelse, hvad så? Gælder det da stadig? Hvad er i så fald begrundelsen for de suveræne livsytringer? Det er kun en påstand, en religiøs påstand, og hvis den er forkert, falder det hele. Det var en meget principiel og også en lammende kritik. Til gengæld var Sløks udgangspunkt tilsvarende skrøbeligt, fordi han mente, at eksistentialismen var sandheden. Det var en af de ting, jeg kritiserede hos ham, at han svigtede ikke alene systemet, men også sine kolleger og sagen ved at alliere sig med marxisterne ud fra en proklamation af tolerance og eksistentialisme, og »sandheden er alle vegne, og marxisterne kunne have lige så meget ret til sandheden som andre«. På den måde var det, at han indførte demokratiske tilstande på Institut for Idéhistorie. Han inviterede Rudi Dutschke hertil, hvor han skulle undervise, og selv lod han sig fotografere med Dutschkes søn på armen ude i et kollektiv. Det var så fint og smukt alt sammen – for en tid.

Men så kom balladen, for når han proklamerede demokrati, tog studenterne det helt alvorligt og ville også bestemme vedrørende anliggender i det idéhistoriske institut, og det havde slet ikke været meningen fra Sløks side. Han blev forskrækket og bitter over det, han havde sat i gang, for nu ville studenter og amanuenser have magten. Vi andre havde advaret ham mod at lukke sluserne op og i det hele taget at gå enegang på den måde, men nu kom han til os og bad om hjælp. Jeg kan huske, at Niels Egmont Christensen, Erik Rasmussen og jeg blev inviteret til frokost hos ham en dag. Vi måtte gøre et eller andet, sagde han. Erik Rasmussen og jeg var medlemmer af Konsistorium, og vi lovede ham, at vi skulle prøve, om vi ikke i Konsistorium kunne få skabt en orden for ham, så han ikke behøvede at rette sig

efter de andre i instituttet og kunne få lov til at gøre, som han plejede. Det lykkedes os da også at få lavet et særligt arrangement, sådan at han fik lov til at sidde og passe sig selv i Institut for Idéhistorie, indtil han søgte om at komme tilbage til Det Teologiske Fakultet.

– *Det er vist ikke omtalt i Sløks erindringsbog fra 1986?*

– Nej, tværtimod! Der skriver han om, hvordan alle andre havde kapituleret, da han selv reddede instituttet og hele universitetet fra undergang. Der er ikke antydning af hans nødråb og hans afvisning af de råd, vi gav ham, dengang vi advarede ham imod – i hvert fald før det var »nødvendigt« – at indføre marxismen på Institut for Idéhistorie. Det var ved den lejlighed, at jeg havde en debat med ham. Jeg skrev i *Aarhuus Stiftstidende* i 1970 en kronik om »Sløks revolution« og gjorde opmærksom på, at han i en tidligere kronik havde varslet det varme forår, en betegnelse man brugte i Frankrig i 68. Han overtog dette begreb og sagde, at vi skulle passe på, for hvis vi afviste de unge mennesker, ville vi også få et varmt forår her. Egentlig stod han og inviterede de unge mennesker til at gøre oprør, hvilket var lidt ejendommeligt i den højspændte atmosfære, der herskede på dette tidspunkt. I min kronik gjorde jeg opmærksom på, at eksperimentet var farligt af mange grunde – for det første var jeg ikke sikker på, at han vidste, hvad han gjorde, og man skal ikke ligefrem invitere pyromanen indenfor – eller noget i den retning. Jeg kan huske, at jeg skrev, at når man tilsluttede sig eksistentialismen, kunne det godt være, at den også var en forklaring på den anarkistiske adfærd, idet eksistentialismen ikke har noget sandhedskriterium, da det altid er situationen og valget, der skaber den subjektive sandhed. Det havde jeg allerede lært i min skoletid af Kierkegaard.

KOLLEGER: TEOLOGERNE

Derfor fik jeg også indflettet, at det også kunne være, at eksistentialismen ikke så meget var en filosofi som en neurose! Han blev selvfølgelig frygtelig vred over, at hele hans ageren blev udleveret som værende en neurose og ikke et udslag af en filosofi eller en erkendelsesteori. Det var også meget groft, men jeg syntes, at det var nødvendigt.

Rektorer, prognoseudvalg og udbygningsplaner

– Frem til 1958, samme år som du blev ansat som professor, havde det selvejende universitet haft en bestyrelse og en lærerforsamling, men nu indførtes et nyt organ, Konsistorium, som ikke blot afløste Lærerforsamlingen, men også fik overdraget en del af bestyrelsens hidtidige beføjelser. Husker du noget vedrørende denne overgang?

– Jeg husker overgangen, idet jeg blev ansat som konstitueret docent i 1955, hvor mit ansættelsesbrev var underskrevet af bestyrelsesformand Carl Holst-Knudsen, ligesom det var ham, jeg opsøgte på kontoret og takkede for ansættelsen. Men da jeg i 1958 var blevet udnævnt til professor og skulle takke for udnævnelsen, var det anderledes. Da var det rektor Willy Munck, der modtog mig i audiens. Det skal i øvrigt lige indskydes, at dengang var det en udnævnelse ved Aarhus Universitet og ikke ved staten: Jeg blev ansat som lærer ved Aarhus Universitet, men fik brev fra Hofmarskallatet om, at jeg havde lov til at kalde mig professor. Sådan var forretningsgangen dengang, fordi Aarhus Universitet var en privat institution. Men Willy Munck var så afgjort en mand af den gamle skole. Han modtog mig stående og med dette meget martialske udseende, der fik ham til at virke, som var han en general eller anden højerestående officer, men med alle de gamle aristokratiske dyder. Han var meget markant af ydre og af adfærd. Han gjorde så stort et indtryk på mig, at

jeg – da han nogle år senere, i 1963, gik af som professor, og der i den anledning i stedet for et festskrift blev slået en medalje, som man kunne købe – erhvervede mig et eksemplar af denne medalje. Jeg nærede stadig en veneration over for personen, som havde modtaget mig så vel, og medaljen har ligget på mit skrivebord lige siden.

– Otte personer har beklædt posten som rektor i de år, du har været ansat som professor. Måske du kunne give et billede af hver enkelt – som personer og som rektorer – og meget gerne på baggrund af deres adfærd i forbindelse med ting, du selv har været involveret i, f.eks. prognoseudvalget, Konsistorium og Det lærde Selskab?

– Gerne, men lige netop om Willy Munck kan jeg vist ikke sige meget andet, end at han var en meget værdig og en meget respekteret personlighed alle vegne. Jeg tør ikke udtale mig nærmere om ham i henseende til fakultets- eller universitetspolitik, for dertil var han mig for fjern.

– Heinrich Bach efterfulgte ham i 1959?

– Ja, og Bach var rektor på det tidspunkt, jeg selv blev dekan i 1960 og dermed fik sæde i Konsistorium, hvorefter jeg fulgte med hele vejen op og derfor kender alle de følgende rektorer meget nøje. Bach kendte jeg fra tidligere og allerede fra min studentertid. Han boede i Klintegaarden, og det var dengang allerede et velkendt syn, når han spadserede fra Klintegaarden op ad Trøjborgvej til universitetet – professorer var dengang kendte i byen. Han var lidt af en livskraftig herre, vil jeg sige, men også en stærk personlighed. Som rektor betragtet havde han en mangel, som senere viste sig under de drøftelser om universitetets udbygning, som fandt

sted, netop fra jeg var blevet medlem af Konsistorium i efteråret 1960. Sagen var den, at man havde fået bevidsthed om det stigende antal elever i gymnasierne, som måtte få konsekvenser for studentertallet og dermed for optagelsen. Og her er der noget ejendommeligt, som også til en vis grad viser – kan man sige – humanisternes konkrete indstilling til tilværelsen her og nu. Her var det med Bach som tidligere med Andreas Blinkenberg, der var rektor, da man opførte hovedbygningen i 40'erne. Han havde været meget stærkt i tvivl om, hvorvidt bygningen nogen sinde skulle blive fyldt. På samme måde var det med Bach. Han havde ikke nogen rigtig forståelse for, at der ville komme et stort rykind af studenter i 1960. Men da sagen blev rejst i Konsistorium – vistnok af Pablo, som vi senere kan komme tilbage til – var det ikke Bach, men hans prorektor, Jørgen Dich, der tog den på sig. Der var enighed om at nedsætte et såkaldt prognoseudvalg; Dich blev formand, og det kom i øvrigt til at bestå af Povl Kristensen – fysikprofessoren, som altid blev kaldt Pablo – fra Det Naturvidenskabelige Fakultet og mig – for mine synders skyld – fra Det økonomiske og juridiske Fakultet foruden medicinere og teologer, som dog kun var sleeping-partnere. Problemet var nemlig, at medicinerne ikke rigtigt var interesserede; de syntes ikke, de havde nogen problemer. Teologerne var på det tidspunkt også uden større interesse for dette prognoseudvalg, hvorfor det i realiteten kom til på det tidspunkt at bestå af disse tre personer: Dich, Pablo og mig. Senere var der andre konstellationer. Jeg kan huske, at vi i vort første udkast til memorandum måtte lade de medicinske afsnit stå blanke. Så lille var deres interesse.

Men det var alt sammen noget, der også havde forbindelse med planer, der eksisterede fra midten af 50'erne, om at skaffe plads i hovedbygningen, fordi man allerede kunne mærke, at der blev alt for trangt deroppe, hvor humanisterne

Poul Kristensen (1922-1987) – »Pablo» blandt venner og kolleger – blev 1957 ansat som professor ved Det fysiske Institut.

var i den vestlige ende og Teologi, Økonomi og Jura i den østlige. Derfor gik planerne ud på først at bygge en særlig bygning for det juridiske fakultet et eller andet sted og på den måde skaffe plads til de andre faggrupper. Det var kun en ringe løsning. Men dette hus blev forsøgsvis tænkt

anbragt ovre på Gustav Wieds Vej, hvor nu Forskerparken ligger, konkurrerende med en placering på trekanten, hvor Studenterhuset blev opført, men disse ideer blev som bekendt overhalet af udviklingen. Prognoseudvalgets beregninger vedrørende den fremtidige udvikling viste nemlig nu, at studentertallet i løbet af de kommende fem år i hvert fald ville blive fordoblet, og dét måtte føre til mere radikale ændringer end bare at skaffe en gang fri i hovedbygningen. Ikke mindst fordi Det Naturvidenskabelige Fakultet var blevet oprettet i midten af 50'erne. Fysikere og kemikere havde der været i forvejen – nemlig under Det Lægevidenskabelige Fakultet – og de boede stadig i den gamle hovedbygning, hvor Juridisk Institut i dag holder til, men nu øgedes deres antal, og der kom matematikere, som man byggede en ny fløj til – nemlig dér, hvor Institut for Statskundskab senere fik til huse. Pablos vision gik ud på, at man skulle bygge et nyt institut for fysik, kemi og matematik i den anden ende af parken, mens Det økonomiske og juridiske Fakultet helt skulle overtage den gamle hovedbygning, og det skulle ske inden for en tidsramme på fem år. Alle disse beregninger og planer fremkom på grundlag af prognosearbejdet, som blev gjort i dette udvalg, hvor Dich nok var formand og manden med visionerne og ideerne, men ikke ham, der var den mest aktive, når det drejede sig om at udføre opgaverne. Det konkrete, statistiske arbejde blev nemlig i meget høj grad udført af Holger Gad og Gunnar Thorlund Jepsen – ja, faktisk kan man sige, at det var dem, der udførte det egentlige arbejde. Men efterhånden viste det sig – ganske karakteristisk for Bach – at han ikke kunne se nogen problemer og ikke var spor interesseret og fuldstændig overlod arbejdet til Dich. Da der blev indkaldt til det ekstraordinære møde i Konsistorium med henblik på drøftelse af det memorandum, som prognoseudvalget havde skrevet, og som gik ud på, at man

skulle lave en udflytningsplan efter den antydede model, havde Bach ikke tid til at deltage i mødet! Han skulle til et møde i Undervisningsministeriet og overlod det til Dich. Det interesserede ham ikke. Det betød, at vi måtte holde mødet under prorektors ledelse og enedes da også om det omtalte memorandum, som i det store hele blev lagt til grund for universitetets udviklingsplan. Jeg husker tydeligt Erling Hammershaimbs kommentar. Han må have været dekan for teologerne på det tidspunkt, og dér var det meget karakteristisk for ham, at han manglende den brutalitet, som mange andre var i besiddelse af. Han var en meget forsigtig mand og var vel også i nogen grad lidt af en bureaukrat. Hans eneste kommentar var et forsigtigt spørgsmål: Kunne man »henstille« til ministeriet? Burde man ikke »ansøge« ministeriet? Han var ikke helt sikker på, at det var korrekt at bruge vendingen »at henstille til ministeriet«. Det kunne man nok ikke! Det var en karakteristisk Hammershaimb-bemærkning, og det bekræftedes også senere, da han blev rektor, nemlig i måden, hvorpå han ledede Konsistorium, og også den måde, hvorpå han netop blev overlistet af andre og mere brutale personer under udviklingsplanens senere forløb. Han var i enhver henseende en hædersmand, og jeg vil også gerne sige, at han – efter min vurdering – som videnskabsmand nok var en af de største af sin generation. Men som rektor var han mere en administrator og mere – kan vi sige – et offer for andres manipulationer, end han var den, der egentlig styrede, da han havde overtaget posten efter Bach. Det har været i 1960-61, at dette memorandum blev behandlet, og man vedtog så senere den udflytningsplan, der senere igen – som vi ved – blev revideret flere gange.

Hermed har jeg allerede sagt noget væsentligt om Bach. Jeg vil ikke sige, at han manglede forudseenhed og evne til at analysere politiske sammenhænge, men selv om han var

ET GALT SPEKTAKEL

Søren Sørensen (1920-2001), der fungerede som rektor 1967-1971, står mellem (t.v.) Franz Blatt (1903-1979) og Heinrich Bach (1905-1984) ved de to sidstnævntes 40-års-jubilæum som universitetslærere 1. august 1970. (Fot. Preben Tølstoy. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

en stærk personlighed, var han ikke en politiker. Jeg husker nemlig også en anden episode – her er vi fremme i 70'erne, og det foregik i Det lærde Selskab, hvor vi gennem nogle år arrangerede nogle foredragsserier med diskussion af ét enkelt tema i hvert semester. Et af temaerne var økonomi og politik. Det var det, som Jens Otto Krag deltog i med sit bidrag til serien. Ved en af disse debatter var der flere, der advarede mod den økonomiske afgrund, man nærmede sig, og jeg husker tydeligt, at Bach lidt arrogant sagde, at han overhovedet ikke kunne forstå, at man kunne tale om en økonomisk afgrund, for enhver kunne da se, at det gik meget godt. Alle havde det godt, så hvorfor talte man så meget om en truende økonomisk krise? Han forstod ikke, hvad man

forsøgte at forklare ham: At det skyldtes, at man forøgede statsgælden og udlandsgælden; han kunne slet ikke se, at det var noget problem. Det er lidt det samme som med manden, der faldt ud fra 12. etage, og da han kom til 4. etage, gik det endnu meget godt, fordi han kun bedømte det ud fra øjeblikkets situation. Det var karakteristisk for Bach på godt og ondt. Han var ikke bare en meget stærk personlighed, men også en stor retoriker, kunne man sige. Han var god i en debat, omend hans arsenal af argumenter ikke altid var helt udtømmende og velovervejede. Menneskeligt set satte jeg stor pris på ham, fordi han netop også var meget følelsesbetonet, hvad mange måske ikke havde fornemmelsen af. Men bag hans tilsyneladende arrogance var der virkelig gode menneskelige følelser, som jeg lærte at kende i en helt anden sammenhæng igennem private fælles venner.

– *Har du været på besøg hos ham i Klintegaarden?*

– Ja, jeg har været der, da jeg var blevet udnævnt til professor, og da Bach var blevet rektor. Han inviterede efter tur. Det var almindeligt, at man inviterede til mere officiel selskabelighed, og han og hans kone inviterede i hvert fald til en middag i Klintegaarden. Jeg kan ikke længere huske, hvem der var med; det har muligvis været medlemmer af Konsistorium. Men det er den eneste gang, jeg var inviteret. Nu kendte jeg også udmærket hans kone, for jeg havde truffet dem flere gange gennem fælles venner, og jeg havde selv boet i Klintegaarden som ung kandidat 1949-50. Hun var et meget sødt menneske, men lidt »eksistentielistisk«, kan man sige, og hjemmet kunne måske virke lidt kaotisk.

– *Realiseringen af udbygningsplanen blev så påbegyndt?*

– Ja, man vedtog, at man – efter at man havde bygget et nyt kemisk institut, der allerede var undervejs – skulle opføre et stort institut for fysik, astronomi og matematik, og når disse institutbygninger stod klar, ville det være muligt for matematik, fysik og kemi at rømme den gamle hovedbygning. Det var, hvad den oprindelige udflytningsplan gik ud på. Opførelsen af kemi-instituttet var som nævnt i gang, men det var ellers meningen, at fysikken skulle flytte ud først. Det vil sige, man skulle begynde med at bygge et institut for fysik nede i den sydlige del af parken. Men på et eller andet tidspunkt kunne vi ikke rigtig forstå, hvad det var, der foregik, for da var man begyndt også at bygge et nyt *matematisk* institut dernede, og det viste sig at være et meget omfattende byggeri. Men der var noget, der ikke stemte, for de rammer, som matematikerne rømmede heroppe, var ret beskedne: Det nuværende Institut for Statskundskab. Da vi i Konsistorium fik forelagt den sag, hvor mange af os, som havde været med i prognoseudvalg og i byggeudvalg, undrede os over den fordeling, kom det frem, at Pablo og Bundgaard havde opsøgt Hammershaimb, som nu var blevet rektor, og foreholdt ham, at man kunne sikre en hurtigere udflytning, hvis man først byggede til matematik. Det havde Hammershaimb selvfølgelig syntes lød meget besnærende, for det betød, at i stedet for, at man skulle vente i mange år, kunne man nøjes med den halve tid, før man begyndte at flytte ud heroppefra. Men det viste sig bare – og det havde Bundgaard og Pablo »glemt« at sige til Hammershaimb – at det nok ville give en hurtigere udflytning, men en meget ringere udflytning, fordi det, matematikerne skulle rømme, kun var det lille institut, som Statskundskab har i dag, hvori- mod hele den oprindelige hovedbygning – svarende til det juridiske institut i dag – ville blive blokeret endnu i årevis. Men ikke nok med det, for da matematikerne var flyttet ud,

gjorde fysikerne opmærksom på, at de ikke længere kunne være i deres rammer i den gamle hovedbygning, så de måtte overtage en del af det første matematiske institut, i stedet for at vi – Det økonomiske og juridiske Fakultet – kunne overtage dét. Det samlede resultat var, at man kun fik en delvis udflytning fra den gamle hovedbygning. Det vil sige, at der bogstavelig talt ikke blev tale om nogen udflytning af betydning før i 1967, og da var det af helt andre grunde. For i mellemtiden havde man i prognoseudvalget konstateret, at der ikke blot ville blive en fordobling af studentertallet, men en firdobling! Så selv den udflytningsplan, som havde været på tale, var mangelfuld. Man begyndte derfor at drøfte et alternativ. Skulle man nu gøre noget helt andet? Mogens Lillesø, som var kontorchef og sekretær i byggeudvalget, havde fået Søren Sørensen og Robert Bech – som i mellemtiden var blevet professor og havde været dekan og var kommet med i disse udvalg – til at gå ind for, at man skulle bygge en helt ny universitetsafdeling enten i Skejby eller helt ude i Lisbjerg. Det diskuterede man alvorligt, og mens græsset groede, døde hestemor, fordi man ikke havde fået vedtaget nogen ordentlig udbygningsplan. Man kunne bare blokere denne meget ambitiøse plan, som var baseret på, at der skulle oprettes en fast busforbindelse herfra til Skejby eller Lisbjerg. Det var i det hele taget en – efter min opfattelse – vanvittig plan, som jeg modarbejdede meget stærkt. Det endte da også med, at det program, som jeg gik ind for, nemlig at man i stedet for skulle udbygge det nordøstlige hjørne fra den gamle hovedbygning og hele vejen hen ad Ringgaden og ned langs med Nørrebrogade, blev vedtaget, så der hermed var skaffet ekstra plads.

Til planen hørte tillige den tilbygning til Økonomi, som også blev opført. Jeg husker Hammershaimbs modstand mod planen. Han sagde: »Jamen, der ligger professorvillaer på det

sted», hvortil mit svar var, at det var rigtigt nok, men at fire eller fem professorers boliger i hvert fald ikke burde udgøre en hindring for den rigtige udbygning af Aarhus Universitet. Men han havde svært ved at acceptere den tanke, at man skulle begynde at opsigte lejemål med professorerne, som i hans verdensbillede selvfølgelig var matadorerne. Han kunne slet ikke forestille sig, at det var en udvej at sætte dem ud af deres huse. Nu løste problemet sig af naturlige grunde – i det store hele. Men i hvert fald vedtog man planen om en udbygning af det nordøstlige hjørne og opbygningen af en institutbygning for Økonomi. Udflytningsplanen virkede så på den måde, at allerede i slutningen af 60'erne, hvor matematikerne var flyttet ud fra det første matematiske institut – dér hvor Statskundskab senere kom ind og fik udvidet – da flyttede økonomerne derned, hvor matematikerne flyttede ud fra, og juristerne overtog økonomernes etage i hovedbygningen. Men allerede i 1970 flyttede juristerne ned i den nye bygning, som var blevet opført som institutbygning for Økonomi. Og økonomerne flyttede også derover, mens Statskundskab flyttede ned i den bygning, de har i dag, fra den knop, de havde haft dernede efter at havde boet i en barak ovre ved seminarieret i nogle år. Økonomerne flyttede ind og overtog stueetagen samt 2. og 5. etage. Juristerne overtog indtil videre 1. og 2. etage i den bygning, som vi sidder i i dette øjeblik [Bygning 351]. Så fortsatte man i øvrigt med at bygge på det nordøstlige hjørne, men først i midten af 70'erne, da Det fysiske Institut var færdigt, flyttede fysikerne ud, og man indrettede derpå bygningen til juristerne, som flyttede ind i 1975. Jeg husker ikke helt nøje på hvilket tidspunkt, men i hvert fald overtog økonomerne fløjen her ved siden af [Bygning 350], og sådan er det stadig [1999], men nu skal der snart til at ske nogle rokeringer igen, når en række fag fra Humaniora flytter over i Nobelparken, og

Samfundsvidenskab derefter overtager dele af det nordøstre hjørne.

Hele denne sag viser, at skønt Bach og Hammershaimb formelt var rektorer, spillede de en begrænset rolle i den dynamiske universitetsudbygning. På godt og ondt var udbygningen Pablos værk. Han var planlæggeren, og han var strategen. Han var også taktikeren, og han brugte de midler, han nu havde til rådighed. Det var karakteristisk for ham, at han ikke altid sagde alt, hvad han vidste, og heller ikke altid selv helt troede på det, han selv sagde. Men han var en meget dygtig politiker. Han var ikke nogen populær mand alle vegne i sit eget fakultet, fordi han fremmede fysikken, især den teoretiske fysik, mens der var andre faggrupper, som følte sig forsømt af fakultetsledelsen i hans tid.

– *Pablo fremmede fysikken, og Bundgaard fremmede matematikken ...*

– Bundgaard var i enhver henseende en praktiker, en tekniker, ikke en politiker, men en teknokrat. Han var forøvrigt blevet ansat som professor ved Det økonomiske og juridiske Fakultet, for der fandtes ikke noget naturvidenskabeligt fakultet. Der var ingen andre, der ville lægge navn til, så det gjorde vi her, og jeg har derfor også læst indstillingen, der – som jeg nævnte tidligere – gik på, at han videnskabeligt set var ukvalificeret, men var dygtig til at organisere og opbygge et institut, og det var det, man havde brug for, og ikke f.eks. en fremragende matematiker som den cand.act., som også var blandt ansøgerne. Og Bundgaard var en meget dygtig og grænseløs planlægger, hvilket senere hen indhented ham, fordi han ikke havde nogen forståelse for regler – eller »regler«, som han sagde. Det var karakteristisk, at han ikke kunne udtale ordet »regler«! Han mente, at reglerne

ET GALT SPEKTAKEL

Det nye matematiske institut i august 1967. (Fot. Per Allan. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalbistorisk Samling).

var noget, man havde lavet for at genere ham og begrænse hans aktiviteter. Derfor var hans forhold til mig udelukkende meget høfligt, men køligt hele vejen igennem – både i tiden, hvor vi sad sammen i Konsistorium, og senere, da han blev rektor. Han var helt uden fingerspitzgefühl. Han forstod kun naturvidenskabens og især matematikernes interesser, og derfor byggede han et institut dernede, hvorom man sagde, at dér kunne samtlige matematiske lærere og studenter – og de var allerede mange – sagtens *samtidigt* sidde på deres kontorer, i undervisningslokalerne, i kantinen og på de rekreative arealer! Hvis man kender forholdene, vil man vide, at det ikke er helt løgn. Man mente, at studenterne dernede havde bedre arbejdsvilkår end amanuenserne havde andre steder i parken. Sådan var forholdene dengang.

Bundgaard havde i mange henseender en gloriøs, men også en krank skæbne. Han mente ærligt og redeligt, at når

det drejede sig om matematik og naturvidenskab, gjaldt alle kneb. Man sagde også – og det er vist nok rigtigt – at han på et tidspunkt, da man ved et møde her på universitetet drøftede disse planer, som vi her taler om, med den legendariske kontorchef Vagn Jensen, der var i Undervisningsministeriet som leder af byggekantoret på det tidspunkt, tog en taxa hjem og hentede sin pyjamas og sin tandbørste og sejlede med Vagn Jensen med damperen til København for på den måde at have mulighed for at påvirke ham. Det var på et vigtigt tidspunkt, og Vagn Jensen var – som vi ved fra andre sager – en meget ukonventionel personlighed, som heller ikke tog det så nært med »rejler«. Han gjorde, hvad han mente var effektivt, og sprang over alle reglerne, når det passede. Vi ved også, at der var en undersøgelse af hans embedsførelse netop af den grund, og han slap ikke fra det helt uden skrammer. Men han forsvarede sig ligesom andre politikere – som nu f.eks. borgmesteren i Vejle, der spekulerede med valuta og forsvarede sig med, at det var en effektiv og god forretning. Vi har også set borgmesteren her fra byen, der rejste syd for grænsen og underskrev kontrakter for at spare skat og den slags ting. Det er noget, man ser, at folk gør, og Vagn Jensen tog det heller ikke så nøje med de gældende regler, når det drejede sig om at spare staten for penge eller fremskynde byggerier. Sådan noget som kvoter, igangsætningstilladelser og budgetter tog han ikke så tungt, og Bundgaard havde samme indstilling.

Så de to var fuldstændig som benzin og ild; der var ingen grænser, og på den måde kunne Bundgaard få sit store byggeri sat i gang. Vagn Jensen brugte ikke sit bureaukrati, han havde det alt sammen i sin lommebog. Det var hans måde at virke på. Det var baggrunden for, at det matematiske institut fik disse gigantiske dimensioner, som lå langt, langt ud over, hvad der var den normale standard, ikke bare her, men i det

hele taget for undervisningsbyggeri i Danmark. Bundgaard kunne kun argumentere med, at det var den fremtidige internationale standard, og den skulle også følges her. Men efterhånden opdagede bureaukratiet, hvad der foregik, og derefter blev Vagn Jensen begrænset. Man oprettede efter sigende – det er vel til dels en anekdote – men det siges, at man oprettede Undervisningsministeriets byggedirektorat eller byggeafdeling, eller hvad det nu hed, som følge af, at man erkendte, at der ikke havde været nogen kontrol med, hvad Bundgaard havde fået Vagn Jensen med på. Det var vel til fordel for »samfundet«, men til skade for de andre byggerier, for da vi andre kom med vores byggerier, blev de herefter i langt højere grad kontrolleret af bureaukratiet. Det er, hvad der sker, når folk er grænseløse. Når folk spurgte, hvordan det havde været muligt at bygge så kolossalt, fik man det svar, at der ikke var nogen, der kunne tro, at professorer kunne lyve. Det er den bemærkning, jeg selv har hørt, og »lyve« er nok så meget sagt, men jeg ved, at Bundgaard i hvert fald retorisk har overdrevet behovene og mulighederne så meget, at hvis man havde haft denne instans, inden man kom så vidt, var det matematiske institut næppe blevet så stort, som det blev. Men om det så var rigtigt eller forkert? Ja, det er muligt, at instituttet har de rette dimensioner i dag, og at det derfor var en »god« disposition, men det var ikke en »rigtig« disposition.

– Og nu har udviklingen overhalet ikke bare prognoseudvalget, men også Bundgaard; der er – ud over udbygningen i 70'erne af nordøstre hjørne – også Trøjborgkomplekset, det tidligere Ortopædisk Hospital, Nobelparken og andet rundt om ...

– Ja, og det viser bare, at selvom man syntes, man tænkte stort i begyndelsen af 60'erne, og selv om Bach ikke mente,

at der var grund til at udbygge universitetet, og selv om man mente, at det ville være vanvittigt at bygge et nyt universitet i Lisbjerg dengang, har udviklingen alligevel indhentet os alle sammen, fordi studentertallet ikke bare blev firdoblet. Det er blevet tidoblet siden slutningen af 50'erne, hvor i øvrigt studentertallet var nede på et minimalt niveau af tilfældige årsager. Men Bach kunne ikke se, der var et problem, og medicinerne og teologerne gad som sagt slet ikke deltage i prognoseudvalget, fordi de ikke havde nogen problemer.

– *Hvad var baggrunden for det stærkt øgede studentertal?*

– Af hensyn til landbrugsungdommen var folkeskolerne blevet til centralskoler. Det system var blevet indført i efterkrigstiden, sådan at unge fra landet kunne komme i gymnasiet, og som følge heraf udvidedes gymnasiekapaciteten voldsomt i 50'erne. På den baggrund vidste *vi* efter statistikken, hvad der ville ske, mens ministeriet *ikke* vidste det. Ministeriet havde overhovedet ikke foretaget det arbejde, som vi påtog os og lavede i prognoseudvalget. Ved Københavns Universitet havde man heller ikke foretaget tilsvarende undersøgelser af de fremtidige behov og blev derfor fuldstændig overrumplet af studenterinvasionen i 60'erne, hvorimod vi havde fået lavet planer og havde fået sat en udvikling i gang. På den måde kan man sige, at Bundgaard alligevel på en måde havde ret i sine vilde planer, for udviklingen har senere hen indhentet ham. Set på grundlag af de præmisser, som forelå, var det vanvid. Men set med nutidens øjne er det ikke overdrevent. Det kan også lære os ydmyghed over for planlægningen. Men i København havde man ikke gjort andet end at lukke øjnene og sige: Det kommer ikke os ved. Det var selvfølgelig endnu værre. De kom først senere i gang og byggede alt det møg derude på Amager, som i dag er

slum, hvorimod vi her kunne fortsætte det fine byggeri med C.F. Møller som arkitekt.

– *Hvordan blev Bundgaard opfattet af de øvrige professorer?*

– Han blev anset for at være sådan lidt af en barbar, en vildmand. Jeg husker, at Johannes Munck, den gamle teologiske professor, som også var medlem af Konsistorium, og som jeg havde et fortroligt forhold til, sagde: »Jamen hr. Bundgaard er den slags som, hvis han går i én retning, bliver ved at gå, indtil han render panden imod en mur. Og når han så render panden imod en mur, tænker han ikke over hvorfor, men vender sig blot om og går den modsatte vej. Så går han den vej, indtil han render panden imod den anden mur«. Det var Muncks karakteristisk af Bundgaard, og det var karakteristisk for dem begge to. Helt ved siden af var det heller ikke. Bundgaard var ikke den, der analyserede situationen, hvilket var besynderligt for en matematiker, som netop skulle være en analytiker. Han blev »skåret ned« under Konsistoriums debatter om disse forhold, og der var det karakteristisk for ham, at han slet ikke opdagede, når de havde hugget hovedet af ham. Franz Blatt – den klassiske filolog – kunne med en skærende sarkasme tilbagevise hans argumenter, og Bundgaard registrerede slet ikke de sår, han fik. Det var lidt for elegant for ham, og det er også karakteristisk for forholdene. Jeg vil ikke sige, at de foragtede ham, men de anså ham ikke for at være en af deres slags. At han heller ikke var det, viste han også med sin egen bulldozerfacon. Han mestrede ikke den fikse kunst blandt akademikere at fægte med kårde og fleuret. Bundgaard anvendte slagsværd og kølle. Det var forskellen på den måde, man argumenterede på. Derfor blev han også til at begynde

med taget som prototype for det nye naturvidenskabelige fakultet, som man i forvejen nærede en vis skepsis overfor. Heldigvis holdt det ikke stik.

– *Hvad var grunden til, at Bundgaard faldt til sidst?*

– Ja, det er historien med, at Bundgaard malede sig selv og universitetet ind i et hjørne, derved at han ved at overdrive skabte et behov for regler. Vi må huske på, at »universitetet« er en gammel privat institution, som ikke har nogen regler. Det var professorerne, der var de aristokratiske ledere, som selv satte deres regler. Man var fra statens side vant til at overlade universitetet til sig selv, fordi man kunne – og skulle kunne – stole på, at professorerne som embedsmænd gjorde det, de skulle, og så godt, de kunne. Det skulle man ikke blande sig i, og derfor var der ikke nogen regler. Nu er det sådan, at hvis man lever i et frit samfund, og der er nogen, der misbruger friheden, så er det et fælles skibbrud, som medfører, at man må lave nogle regler for på den måde at kontrollere dem, der ikke kan kontrollere sig selv. Det går ud over de andre, som ikke længere har den samme frihed. Det var, hvad der skete, da man opdagede, at man ikke længere kunne stole på universiteterne, på professorerne. Vi blev omgivet af regler, især i udviklings- og byggesager, fordi Bundgaard havde misbrugt den frihed, som man havde fra gammel tid. Det var – kan vi nok sige – det første skridt på vejen til den degradering af universiteterne, som senere hen er blevet realiseret med de nye styreformer med demokratiseringer og bureaukratisering ...

– *Men det, du kalder Bundgaards »grænseløshed«, i perioden før han blev rektor, skal dog vel ikke bære skylden eller have æren for det nye systems indførelse?*

– Nej, jeg siger heller ikke, at Bundgaard var den, der fremkaldte disse ting, men den, som aktualiserede en udvikling, som senere måske var »nødvendig« – hvis man kan sige det på den måde. Men da han senere netop solidariserede sig med de venstreorienterede studenter – især matematiske og naturvidenskabelige studenter var dengang ofte venstreorienterede – og tilmed allierede sig med Knud Rahbek Schmidt, som var blevet dekan på Det Humanistiske Fakultet efter styrelseslovens indførelse i 1971, førte det til, at man fik tilstrækkelig mange stemmer efter den nye styrelseslov til, at Bundgaard blev valgt som rektor mod Søren Sørensen, som var den sidste rektor efter det gamle system. Det kan vi vende tilbage til. Men da Bundgaard var blevet valgt til rektor, fortsatte han med også på *denne* post at opføre sig, som han hidtil havde gjort som dekan eller som institutbestyrer: Nemlig ved at handle uden om og ved siden af reglerne. Det gik godt en tid, fordi han havde politisk medvind, mens staten og etablissementet var i defensiven, sådan at han i meget høj grad kunne lukrere på det magtvakuum, som var opstået. Men efterhånden som man havde fået paraderne op, begyndte man at administrere efter almindelige retningslinjer, og det var for langsomt for Bundgaard! Sin vane tro kom han derfor om aftenen og skrev breve til ministerier eller andre steder om konkrete sager, og når der kom svar fra ministeriet, kendte embedsmændene her på stedet ikke altid noget til de sager eller breve, fordi Bundgaard ikke havde fået dem arkiveret. Han optrådte fuldstændig på egen hånd. Når det foregik på den måde, skete det også, at ministeriet ikke fik de rigtige oplysninger, fordi embedsværket – administrationen – ikke var med, og på den måde opstod der så, kan man sige – sådan meget kort fortalt – en situation med mistillid fra flere sider. Både hans egen administration og statsadministrationen opdagede efterhånden, at de ikke

kunne stole på de oplysninger, de fik, og ikke altid blev informeret om det, der foregik. Det var, hvad der skete for Bundgaard – at han maledede sig selv op i et hjørne, fordi administrationen ikke kunne samarbejde med ham, og fordi ministeriet også mistede tilliden til ham. Kommunikationsvejene sandede til, sådan at han til sidst var nødt til at gå af frivilligt. Det var hans ulykke, at han ikke kendte og ikke respekterede reglerne.

– *Hvordan foregik konsistoriemøderne i Bundgaards rektortid?*

– Han var fuldstændig ude af stand til at lede møderne, for han havde ikke nogen strategi. Han havde ikke gjort sig klart, hvordan sagerne skulle ende, så det havde han ikke lagt dagsordenen og ledelsen af diskussionen tilrette efter. Derfor løb tingene bare helt ukontrolleret afsted, sådan at møderne, der begyndte klokken tretten, kunne vare til langt hen på aftenen, og man kom ingen vegne, fordi der herskede en kolossal talelyst. Især studenterne talte meget, men også andre skulle markere sig og tale vidt og bredt, fordi det netop var en ideologisk kamp i det første Konsistorium. Jeg kan huske, at jeg til sidst sagde, at jeg ikke agtede at deltage i møder i Konsistorium efter klokken atten, og at hvis de trak ud, ville jeg rejse mig og insistere på, at møderne måtte hæves, for vi kunne ikke sidde og holde møder også om aftenen, når der ikke var noget særligt på dagsordenen. Der var ingen mødeledelse, tingene flød, og ingen anede, hvor man var henne i sagsforberedelsen og i debatterne. Det er også karakteristisk, at ved et møde med Studenterrådet efter valgene, hvor Bundgaard og Rahbek var blevet valgt, og hvor vi skulle have konstitueret Konsistorium, da var det Bundgaard og Rahbek Schmidt, som studenterne overfaldt.

Vi andre – jeg husker Erik Rasmussen, Carl F. Wandel og Palle Juul-Jensen – kunne bare læne os tilbage og overvære, hvordan studenterrådsfolkene og Rahbek og Bundgaard rev hovedet af hinanden. For også studenterne følte sig snydt. Bundgaard og Rahbek havde åbenbart lovet studenterne, at de nok skulle sørge for, at det valg ikke fik betydning, men studenterne måtte konstatere, at Studenterrådet tabte, og at det var de moderate studenter, som overtog alle pladserne i Konsistorium – hvilket Bundgaard og Rahbek blev bebrejdet med hårde ord. De havde svigtet deres løfter, hed det. Så også dér kan man sige, at Bundgaard sandede sig selv og sine veje til, fordi han havde stillet studenterne noget i udsigt, som han ikke kunne opfylde. Vi har set det med Poul Nyrup Rasmussen, der også lovede folk noget, som han ikke holdt. Bundgaard fik de marxistiske studenter og lærere mod sig ved den lejlighed. Udadtil var Bundgaard demokrat og venstreorienteret, men fagligt set var han i høj grad en teknokrat, som i enhver henseende ønskede, at hans eget institut skulle være toppen af eliten. Han ansatte da også kun højt kvalificerede folk og stillede store krav. Det, han kiksede på, var igen dette, at han fik alle imod sig til sidst – fordi han havde forsøgt at lokke alle til sig under falsk foregiven af, at han ville gøre noget for dem, mens han i virkeligheden kun ville gøre noget for matematikken. Kort fortalt!

– Tror du, det var ham selv, der til sidst indså, at han var nødt til at gå, eller var der nogen, der fortalte ham det?

– Jeg tror nok, der var nogen, der fortalte ham det, men hvem det var, eller om de nærmere omstændigheder ved jeg ikke noget, det må jeg desværre sige, for jeg var ikke med i det endelige opgør. Da var jeg kommet ud af Konsistorium. Jeg var kun med til 1974, hvor jeg holdt en pause. Gjorde hvad

Svend Bundgaard (1912-1984) og Erik Rasmussen (1917-1995) uden for administrationsbygningen 10. februar 1971. Bundgaard var rektor 1971-1976 og Rasmussen 1976-1977. (Fot. Jens-Kristian Søgaard. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

jeg kunne for at fjerne mig så langt fra det som muligt, fordi det havde været en meget stor belastning i så mange år. Men der var andre problemer. Universitetsdirektøren havde ikke formået at holde Bundgaard i skak. Han var ikke stærk nok – og havde i øvrigt svækket sig selv ved blandt andet at påtage sig undervisningsopgaver ved Økonomisk Institut samtidig med, at han var direktør. Det var ikke så godt. Han var i mange henseender en hædersmand, men kunne ikke rigtig modstå Bundgaard, og netop fordi han var svækket af sine egne sager, havde han ikke tilstrækkelig moralsk og anden pondus til at kunne stå op mod Bundgaard og forhindre disse administrative misbrug. Derfor blev det et fælles skibbrud, kan man sige. Men jeg vil nok tro, at det i sidste ende var ministeriet, der nægtede at samarbejde med ham.

– Du har engang nævnt, at Olaf Pedersens tilknytning til universitetet skete på baggrund af falske løfter?

– Ja, men det var ikke fra Bundgaard. Det var fra Pablo, der som antydet havde status som en slags faktisk magthaver. Det var ham, der – på trods af de formelle styrelsesforhold – administrerede eller bestemte. Det var i hvert fald det indtryk, man fik, og det var også det indtryk, Olaf Pedersen gav mig ved en bestemt lejlighed. Olaf Pedersen var kommet hertil i midten af 50'erne som lektor i fysik. Han var på det tidspunkt ansat ved Randers Statsskole, hvor han som nævnt havde været min fysik- og kemilærer under krigen. Han gik her på universitetet som lektor i fysik i en årrække og var i øvrigt den første formand for det senere Amanuensisråd, som blev oprettet i løbet af 60'erne, og han repræsenterede Amanuensisrådet i Konsistorium, hvor han på en måde nok var veltilpas, men samtidig også lidt utilpas. For det første var Olaf Pedersen ikke nogen politiker. For det andet tror jeg nok, at han selv syntes, at det var en lille smule uden for proportioner, at *han* skulle sidde som repræsentant for en lavere faggruppe end dem, som han sad blandt i Konsistorium. For dér var på det tidspunkt endnu kun professorer. Det var ikke, hvad jeg vil kalde en lykkelig kombination. Olaf Pedersen var ikke nogen dygtig, effektiv repræsentant for gruppen. Han var også mere en slags signalfigur, en vimpel – den fineste, man havde, syntes man formentlig. Der kom andre amanuensisrepræsentanter, som var mere kontante, blandt andre Thorlund Jepsen, og jeg kan huske, at Jens Nørby også en kort tid var medlem af Konsistorium for Amanuensisrådet – og Karsten Laursen.

Jeg kan ikke huske, ved hvilken lejlighed, det var, at Olaf Pedersen og jeg kom til at tale om Pablo, hvor han pludselig, hvad det var sjældent, blev meget vred og pludselig tilsyne-

ladende mistede kontennancen og skældte ud over, at Pablo i sin tid havde lokket ham herved under foregivende af, at han hurtigt skulle være professor i videnskabernes historie. Nu havde han gået her på det tidspunkt i næsten ti år – tror jeg, det var – mens man ellers havde fået det ene professorat efter det andet i teoretiske og praktiske discipliner. Ved den lejlighed gav han udtryk for sin vrede over, at Pablo ikke havde holdt sit løfte. Jeg vil godt tro det, for Pablo var af den slags, der ikke skyede nogen midler, hvis det fremmede hans formål. Men Olaf Pedersen fik sit professorat og sit institut, så det endte for så vidt i fryd og gammen.

– Vi sprang over Søren Sørensen, der blev rektor efter Hammersbaimb i 1967, men senere tabte rektorvalget i 1971 til Bundgaard ...

– Ja, han var en helt anden slags. Jeg kendte ham fra begyndelsen, fordi vi begge blev udnævnt til professorer i 1958. Jeg var trediv, og han var sidst i 30'erne. Vi sad sammen ved årsfesten, og ægtefællerne var der også, for jeg kan huske, at min kone fortalte, at hans kone under årsfesten havde sagt, at hun var stolt af sin mand. Også Gustav Albeck blev udnævnt det år, mens Chr. Westergård-Nielsen var blevet det året forinden. Det var nogle halvgamle mænd i forhold til mig – sådan oplevede jeg det i hvert fald.

Søren Sørensen var fagligt set af meget høj kvalitet. Det er der ikke nogen tvivl om, men som universitetspolitiker og som rektor var han vel ikke den mest markante. Han var en stemningsbetonet mere end en analyserende og køligt vurderende person. Derfor blev hans ledelse af universitetet også mere en registrering af de forskellige påvirkninger, han var underkastet. Vi må ikke glemme, at sådan én som Mogens Ingerslev – Konsistoriums sekretær – i mange henseender

var den grå eminence. Han var en meget stærk personlighed, som lige præcis vidste, hvad han ville, og som gjorde, hvad han mente var nødvendigt for at opnå det. Han var blevet valgt til Konsistoriums sekretær i 1963 og fungerede som sådan frem til 1970, og var dér en ret stærk kraft, især i den tid, vi her taler om. Ingerslev var en initiativrig universitetspolitiker, hvad medicinerne havde manglet i mange år. Det var først, da han kom på scenen, at der virkelig skete noget for medicinerne. Han tog fat og var med til den senere planlægning. Om hans væsen var der delte meninger, og noget skræmmende kunne han da nok virke på skrøbelige sjæle. Han og jeg havde ofte nogle meget skarpe dueller. Det var dem, der ikke turde svare igen, han tromlede ned.

Men det var karakteristisk for Søren Sørensen, at han gik på den vildmand med at få universitetsafdelinger flyttet til Lisbjerg. Disse lidt flyvske planer tiltalte ham vel som kunstner, men for en realpolitiker var det galmandsværk. Men ellers var han i enhver henseende et rart menneske, og jeg satte også pris på ham senere hen i Det lærde Selskab. Han var også nem at påvirke, og nu har jeg aldrig brudt mig om at være formand for noget, så jeg var en slags næstformand i Det lærde Selskab og fik vekslende præsidenter, som med større eller mindre held realiserede den politik, som de fik forelagt. Blandt andet var det en af mine ideer dengang, at man skulle lave et samarbejde med Folkeuniversitetet, hvor jeg i mange år havde været medlem af styrelsen sammen med Gustav Albeck, som jeg »brugte« som formand dér. Min plan gik ud på, at man skulle lave et samarbejde, opbygge det i forbindelse med styrelsesloven, men man skulle sørge for, at Det lærde Selskab blev et forum, en slags professorforening, som skulle være uden for styrelseslovens regi. Og Selskabet skulle ikke være afhængig af alle disse forskellige politiske og personalemæssige begrænsninger. Min idé var, at man

skulle holde Det lærde Selskab fri af styrelsesloven og det samme med Folkeuniversitetet. Det var min politik. Det lykkedes, og der var det så, at vi havde planerne om sammen med Folkeuniversitetet at bygge et fælles hus. Se, hvad de er ved at bygge nede ved Fødselsanstalten: Et stort auditorium [senere benævnt Auditoriehuset]. Det var det, der var vores plan, at man skulle bygge et stort auditorium, som vendte ned mod byen. Det skulle være Folkeuniversitetets ansigt mod byen, og samtidig skulle det være universitetets store disputatsauditorium, og Det lærde Selskab skulle i samme bygning have indrettet en professorklub eller en seniorklub. Det var en plan, som Dich som præsident for Det lærde Selskab var med til at lave tegninger til. C.F. Møller tegnede et hus dernede med et auditorium og mindre selskabslokaler og professorklub – efter amerikansk mønster – og da Søren Sørensen blev præsident, var han som tidligere rektor vel-egnet til at arbejde for sagen. Det lykkedes ham også at få en million stillet til rådighed af Egmont-Fonden, som skulle bruges til at opføre dette hus. Men det var på betingelse af, at universitetet ville gøre det til en del af sit byggeprogram, og det kiksede i sidste ende, fordi universitetet med den nye ledelse med Bundgaard i spidsen ikke var interesseret i foretagendet. Der måtte man for guds skyld ikke have noget, som kaldtes et professorhus. Det stred mod ånden. Derfor blev det trukket ud, og da endelig Erik Rasmussen blev rektor, var det for sent, og det blev efterhånden mindre aktuelt. Men de planer, som man nu realiserer dernede, var i virkeligheden planer, som vi lagde. Huset, som Møller tegnede i begyndelsen af 1970'erne, var udtryk for en kombination af Det lærde Selskabs og Folkeuniversitetets fælles program, som skulle være udadrettet ekstensiv virksomhed, hvor der både var undervisning og forelæsninger. En anden del af planen var, at man ca. en gang om året skulle invitere

en anset udenlandsk forsker, som skulle holde en offentlig forelæsning for folket. Det er også en plan, som andre har realiseret, nemlig foreningen Aarhus Universitets Venner med »Verdens bedste forelæser«. Hvad angår den årlige offentlige forelæsning, forsøgte jeg i 1978 og igen senere at få jubilæumsfonden til at finansiere den. Men det lykkedes ikke, for da var Henning Lehmann i mellemtiden blevet rektor. Han var ikke interesseret i mine planer dengang, men har senere hen realiseret dem i et andet regi. Nu blev det *hans* plan. Men det er ikke afgørende, hvem der får æren. For mig har det hele tiden været afgørende, at tingene sker. Om det er mig, der får æren for det, eller om det er mig, der laver planerne og andre, der realiserer dem, er for mig aldeles ligegyldigt. Derfor kan jeg i dag kun glæde mig over, at man har realiseret de planer, som blev lagt for mere end 25 år siden. Man får en bygning dernede, som til dels får disse udadvendte formål.

Jeg havde, hvad man kunne kalde en »gesamtideologi« om universitet og folk, som jeg har forsøgt at realisere gennem Folkeuniversitetet, Det lærde Selskab, Konsistorium og mange andre forbindelser, men der er altid på et tidspunkt sket det, at det er gået i stå en tid, hvorefter det er blevet genoplivet på en anden måde senere hen. Jeg kan glæde mig over, at alting sker, men jeg synes dog, at det er rimeligt at gøre opmærksom på den historiske situation, så man ikke tror, at tingene er opstået spontant af ingenting, når der nu faktisk er tale om en genoptagelse eller en realisering af tidligere planer – for nu at sætte dét på plads. Men Søren Sørensen samlede faktisk en million kroner ind til projektet, og det var også det, der var »meningen« med ham som formand. Der var mange, der mente, at han ikke skulle være leder af Det lærde Selskab, for det havde han slet ikke tid til. Men han skulle skaffe pengene til dette hus, og det

gjorde han. Han var en meget udadvendt person, og han elskede selskabelighed og var også medlem af alle mulige bestyrelser med orkestre og jeg ved ikke hvad. Han og Albeck konkurrerede om at være formand for alting. De ville gerne begge to, og jeg ville helst være fri.

– Tror du, at Søren Sørensen kunne have fortsat som rektor, hvis han havde ladet være med at gribe telefonen og ringe til politiet ved én ganske bestemt lejlighed?

– Det havde ikke noget med det at gøre. Søren Sørensen spillede som antydte ikke nogen stor rolle som rektor. Sagen var den, at man havde haft disse valg, og Studenterrådet havde begået den taktiske fejl, som russerne begik i 1950, da de blokerede Sikkerhedsrådet og på den måde ikke kunne nedlægge veto mod Sikkerhedsrådets vedtagelse om, at FN skulle gribe ind til støtte for Sydkorea mod nordkoreanske aggressioner. Det fortrød russerne og kom skyndsomt tilbage til Sikkerhedsrådet, men da var det for sent. På samme måde var det, at Studenterrådet med Mihail Larsen i spidsen ville forsøge at sabotere disse valg, fordi de mente, at de var undertrykkende; de stillede derfor ikke op til valget. Men det gjorde derimod de moderate studenter. Resultatet blev, at de moderate studenter fik alle studenterpladserne i Konsistorium, hvilket gjorde studenterrådsfolkene rasende, fordi de også – som tidligere nævnt – mente, at de havde fået Bundgaards og Rahbeks løfter om, at de skulle sørge for, at det, der nu var sket, ikke ville kunne lade sig gøre. Men realiteten var ikke desto mindre, at sådan var det gået, og da man efterfølgende skulle holde det første konstituerende møde i Konsistorium, havde vi hørt nogle rygter om, at studenterne ville blokere konsistoriets mødesal, som var på førstesalen ovre i den nuværende administrationsbygning. De rygter

ET GALT SPEKTAKEL

Ved et møde 20. januar 1971 om Studenterrådets repræsentation i Det Humanistiske Fakultet ses til højre rådsformand Mihail Larsen. (Fot. Preben Tolstoy. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalhistorisk Samling).

var gået så vidt, at Carl F. Wandel, Palle Juul-Jensen og jeg – jeg kan ikke rigtig huske i hvilken sammenhæng – havde forberedt os på dette. Vi kendte hinanden i forvejen, hvorimod man ikke rigtig kendte noget til Jens Tyge Møller, der var valgt fra Naturvidenskab, så man var ikke rigtig klar over, om han hørte til de fremmede eller til »de retfærdige«, som vi mente, at vi, der repræsenterede det gamle styre, gjorde. Men i hvert fald kan jeg huske, at vi – og det var mig selv, der gjorde det – talte i telefon med Mihail Larsen, fordi vi havde hørt, at studenterne ville blokere mødet. Mihail Larsen slog det hen som en spøg. Det var bare retorik, selvfølgelig ville de da ikke sabotere konstitueringen, sagde han. Jeg vil ikke sige, vi troede på det, men i hvert fald var situationen afdramatiseret – tilsyneladende. Da vi mødte op om efter-

middagen, viste det sig, at de alligevel havde stillet sig op og blokeret indgangen til mødesalen. Jeg kom og skulle til dette møde, men kunne ikke komme ind, og der var kun en enlig politibetjent posteret ved døren. Jeg sagde, at de ikke skulle bestemme, om jeg skulle til møde i Konsistorium, det skulle jeg nok selv bestemme. Jeg masede mig igennem mængden og kom da også ind, men jeg mistede en knap i min jakke, kan jeg huske – den var blevet revet af undervejs – men det var den eneste skade, der skete. De andre kunne selvfølgelig have gjort det samme, men gjorde det ikke. Vi var derfor kun nogle få stykker, da mødet skulle begynde, og det blev så aflyst. Da havde man diskuteret, om Søren Sørensen skulle tilkalde politiet eller ej. Han havde gjort det halvhjertet. Der var en enkelt politibetjent, men det var også det hele, og det hjalp jo ingenting. Man troede nemlig også lidt på det, Mihail Larsen havde sagt. Men studenterne sagde ét og gjorde noget andet – og havde ingen problemer med det. Så fandt man på at holde mødet et andet sted. Det var en pudsigt historie, der bestod i, at vi blev indkaldt til et hemmeligt sted. Nu kan jeg ikke længere huske, hvor det var, vi skulle mødes ...

– *Hotel Mercur i Viby?*

– Nej, ikke i første omgang. Vi mødtes på et hemmeligt sted og blev sat ind i en bus, der skulle køre os til et ukendt sted, og der var ingen af os, der på det tidspunkt anede, hvor vi skulle hen. Vi blev kørt rundt i byen, og der var nogen, der mente, at der var en folkevogn efter os, men jeg ved ikke, om det nogensinde rigtigt blev opklaret, om det faktisk var en observatør, eller hvad det var. Men det var i hvert fald meget tys-tys. Man følte sig fuldstændig som agerende i en spionfilm, og det var også latterligt – selvfølgelig var det det

– at man på den måde lod sig koste rundt. Sådan burde man ikke bære sig ad. Søren Sørensen skulle have være militant og have sagt: »Vi skal holde møde her og nu, og så har I bare at holde jer væk. Og så må vi gøre, hvad der er nødvendigt for, at vi kan gennemføre vores møde!« Eller også måtte man have udsat det til senere og der truffet nogle mere effektive foranstaltninger. Men at køre folk rundt i en bus i byen i længere tid for til sidst at parkere ude ved Mercur for at vi kunne gå derind og holde et møde og konstituere os – det var uværdigt. Men sådan var det bare, og det lykkedes da også at få gennemført mødet og få Konsistorium konstitueret. Resultatet blev, at man nedsatte et forretningsudvalg, der bestod af Erik Rasmussen, Bundgaard, Rahbek samt Juul-Jensen og med Søren Sørensen som formand. Jeg blev attacheret. Man nedsatte også et bygge- og planlægningsudvalg, som jeg blev medlem af – i stedet for Erik Rasmussen. Det havde han ikke ret meget forstand på, så det ville han gerne have, at jeg påtog mig. Så hver gang, der var tale om bygge- og udviklingsplaner, var det mig, der deltog – og jeg deltog for så vidt næsten som ligeberettiget medlem af Konsistoriums forretningsudvalg i den periode, vi havde sammen, for det var svært at sige, hvornår det var det ene, og hvornår det var det andet, og man accepterede, at jeg var med, og jeg deltog gerne, fordi det hele netop hang sammen. I årene fra 1971 til 1974 var jeg således både Erik Rasmussens prodekan i fakultet og hans »alter ego« i Konsistorium og i forretningsudvalget. Så vi havde et meget, meget tæt og meget tillidsfuldt samarbejde, fordi vi så ens på videnskabelige, politiske og ideologiske forhold. Han var radikal og måske en moderat radikal, hvorimod jeg var liberal, men med en hang til det radikale. På den måde kan man sige, at vi også politisk set stod hinanden nær. Han repræsenterede både menneskeligt og fagligt såvel de gamle dyder som de gamle traditioner.

– *Erik Rasmussen søgte ikke genvalg som rektor?*

– Nej, han blev bare en overgangspave. Han havde selvfølgelig forskellige facetter. Han havde mange gode relationer til sine omgivelser, blandt andet også til de venstreorienterede studenter og amanuenser. Han havde et udmærket forhold til f.eks. Curt Sørensen, for Erik Rasmussen var videnskabsmand, før han var ideolog – og måske netop, fordi han også var radikal af politisk observans. Han var rummelig, men kritisk over for marxisterne. Han gjorde, hvad han kunne, for at dementere deres teorier, men han kunne omgås dem, fordi han kunne diskutere med dem – i modsætning til Poul Meyer, som ideologisk var meget fjernt fra dem og havde et meget fjendtligt forhold til dem og derfor i meget høj grad gik i indre immigration efter styrelsesloven. Meyer ville ikke ligesom Illum tage sin afsked. Det havde han ikke råd til, sagde han. Han førte sag mod ministeriet, fordi han påstod, at man havde nedlagt hans stilling som tjenestemand. Men den sag vandt han ikke, og så reagerede han ved åndeligt set at gå i eksil, hvorimod Erik Rasmussen ligesom jeg gik ud og forsøgte at redde det, der reddes kunne. Også fordi vi var indstillet på og villige til og i stand til at diskutere på lige fod med disse dér vilde mennesker. Så jeg havde det bedste menneskelige og faglige og universitetspolitiske forhold til Erik Rasmussen. Men jeg kunne også se hans begrænsninger, nemlig at han – selvom han var ansat ved et politologisk institut – alligevel ikke var nogen politiker. Selvom han havde været opstillet som radikal folketingskandidat sammen med Hilmar Baunsgaard og Karl Skytte mange år tidligere, var han alligevel ikke nogen rigtig politiker.

Der var også mange især inden for hans institut, der tog anstød af, at han ikke var fri for at være lidt pedantisk – lidt didaktisk, kan man sige, lidt skolemesteragtig. Han var ikke

altid så bøjelig og ikke så pragmatisk, som andre kunne være, og måske kunne han også med sin stive holdning på nogle virke lidt selvhøjtidelig. Men om han gerne ville have været genopstillet og genvalgt som rektor, tør jeg ikke sige. Han fik ingen opfordringer. Var han blevet opfordret tilstrækkelig meget, er det nok muligt, at han ville have sagt ja. Men nu må man ikke glemme, at den første del af Konsistorium var en periode, der især var præget af, at Rahbek Schmidt og Bundgaard styrede. Det var dem, der havde de fleste stemmer. Ikke studenternes, men personalets, fordi de allesammen var valgt af Naturvidenskab eller Humaniora. Sammen med Teologi havde de et fast flertal. Og der i de første år havde Konsistorium budgetkompetencen, det vil sige, at ligegyldigt, hvad pengene var blevet bevilget til, kunne Konsistorium ombevilge dem. Hvilket man da også gjorde – i den forstand, at Naturvidenskab og især Matematik og Humaniora fik hovedparten og så – fordi teologerne med Lehmann som dekan hver gang lagde den afgørende stemme til – fik teologerne også lige en håndfuld penge i deres kasse. Teologerne var ikke så mange dengang, så en lille klat penge betød meget for dem. For Lehmann var det en ganske bevidst handling, at han gjorde sig til medlem af et fast flertal for på den måde at gavne teologerne, og samtidig grundlagde han også sin egen senere fremtid som universitetspolitiker og rektor. Det skal være sagt her, fordi han var – om det var bevidst, tør jeg ikke sige – men han var også en udmærket improvisator. Dertil kom, at han var fremragende til at tale sort, så ingen forstod, hvad han mente. Han kunne både have talt til fordel for det ene og det andet, og der var ikke nogen, der anede, hvor han var, fordi han var alle steder på en gang. Men en ting var sikker. Når slagsmålet om pengene var overstået, var det Naturvidenskab og Humaniora, der havde fået hovedparten, og teologerne

havde fået deres, og så måtte vi andre – medicinerne samt Økonomi og Jura – nøjes med resten. Jeg tror nok, at det var Palle Juul-Jensens opfattelse, at Erik Rasmussen ikke var robust nok til at være rektor under de forhold, når man skulle til at have ændret på det, som man nu havde været udsat for i de første fire-fem år med styrelsesloven, så det var bl.a. derfor, at et nyt emne blev præsenteret, da man skulle vælge rektor igen i 1977.

– *Og det blev Carl F. Wandel ...*

– Ja, og der var jeg med til nogle møder, fordi man skulle sikre, at han havde opbakning fra alle fakulteter, og jeg var lidt betænkelig ved Wandel, for jeg kendte ham udmærket som en fortrinlig og retvendt person, som jeg havde samarbejdet udmærket med i Konsistorium, men som havde en hang til at snakke for meget – og især også at ville indlade sig i administrative og juridiske debatter om ting, han ikke rigtigt mestrede. Der kan jeg huske, da vi havde det afgørende møde en aften om, hvem vi skulle opstille som rektorkandidat, at jeg sagde, at jeg godt ville være med til at støtte Wandel, men det skulle være på betingelse at, at han ikke snakkede så meget, og at han, hvis han fik et juridisk problem, ringede til mig, før han begyndte at udtale sig. Med disse humoristiske betingelser underskrev jeg stillerlisten, og han blev valgt og havde også en vis succes. Men det viste sig, at han glemte, hvad han havde lovet mig: At han ville spørge, når han kom ud for juridiske problemer. Men han var en ildsjæl og en idealist. Tidligere havde vi haft ham som præsident for Det lærde Selskab, hvor han netop snakkede meget, mens det med at planlægge og sørge for, at tingene skete, ikke var hans stærkeste side. Senere har Wandel overtaget mine funktioner ved Folkeuniversitetet. Mit problem dér

var, at jeg ikke ville finde mig i, at man ikke fulgte reglerne, og jeg vil da ikke udelukke, at det kan have været lettere for den administrative ledelse dér at »styre« Wandel, da han blev formand. Men ellers er Wandel et særdeles tiltalende menneske, som jeg også videnskabeligt set har haft megen fornøjelse af i Det lærde Selskab i diskussionen af de avancerede naturvidenskabelige erkendelsesteoretiske problemer, hvor han virkelig er sagkyndig.

– *Du har foregrebet Henning Lehmann med et par bemærkninger ...*

– Ja, jeg kendte ham allerede fra hans ungdom, da han var student. Han boede på kollegium og var en kendt figur i studenterlivet. Han var en lidt pudsigt fyr – talte allerede dengang lidt sort, men på en harmløs og hyggelig måde. Jeg mødte ham senere hen i forbindelse med Det lærde Selskab, da han og hans kone havde lavet en slags forlag, trykkeri eller sætteri, eller hvad det var, hvor de kunne trykke manuskripter til bøger. Jeg havde i Det lærde Selskab redigeret nogle skriftserier, og vi skulle gerne have dem trykt, fordi vi ville lave en publikationsserie for Det lærde Selskab, som skulle være en slags konkurrent til *Acta Jutlandica*, der mere eller mindre var gået i stå. Vi fik støtte til at udgive disse publikationer, og i forhandlingerne vedrørende et forlag var Lehmann én mulighed, man undersøgte, men det endte med, at vi i Det lærde Selskab fik en aftale med Stiftsbogtrykkeriets gamle universitetsforlag, der kom til at udgive seriepublikationerne. I Konsistorium talte Lehmann altid meget venligt til alle, men der var ikke rigtig nogen, der forstod, hvad han sagde. Det eneste, der var sikkert, var, at han altid fik en masse penge med hjem til teologerne – hver gang! Han lever i hvert fald ikke op til Det Ny Testaments lære om, at ens

tale skal være ja, ja og nej, nej. For så vidt er han ikke nogen god kristen, men utvivlsomt en god byzantiner.

Nu [1999] har han været rektor i 16 år. H.P. Myrup – professoren i driftsøkonomi – skrev fornylig om, at han selv havde interesseret sig meget for administrativ styring og derfor i sin tid havde ladet sig vælge som prorektor. Han ville også gerne være med til at styre universitetet, men som han sagde: Han opdagede hurtigt, at det ikke så meget gjaldt om at styre som om at blive genvalgt. Hvad det angår, har Lehmann udviklet nogle fordelingsteknikker til perfektion, således at stemmerne ikke er udeblevet. Han har altid stået sig godt med det tekniske og administrative personale og altid mere opfattet sig som administrationens end universitetets mand. Som følge heraf har man i hans tid set, at der er sket det samme som med hospitalerne, nemlig at den valgte ledelse fra primærgruppen efterhånden mere er blevet en del af bureaukratiet end af den primærgruppe, hvorfra den er rundet. Det gælder de administrerende overlæger på sygehusene, og det gælder for dekaner og rektorer på universiteterne, at de oplever sig som bureaukrater – administratorer – og ikke længere som primært tilhørende videnskaben. Derfor sidder rektorerne ved Odense og Aalborg og nu også her i 10, 12, 15, 16 og 20 år. De er ikke længere videnskabsmænd, men administratorer – og det er Lehmann et fremragende eksempel på. Her på stedet har vi aldrig haft nogen kontakt med universitetsledelsen. For tiden [1999] har vi en prorektor her fra fakultetet, og det er muligt, han selv ville sige noget andet, men han er i hvert fald også mere administrator end videnskabsmand. Det er sådan, at enten er man det ene, eller også er man det andet. I gamle dage blev man sjanget til at være leder og administrator – og det var på baggrund af, at man i forvejen var udvalgt. Det var ikke noget, man kvalificerede sig til.

Styrelseslove og vulgærdemokrati

– Du har engang sagt, at det gamle system var karakteriseret ved værdier og det nye – fra 1971 – ved interesser?

– I gamle dage var det de fremragende videnskabsmænd, der samtidig var universitetets suveræne ledere, men det er en saga blott. Som jeg sagde forleden, da jeg talte i Juridisk Forening: Vi havde et aristokratisk system med visse fordele og ulemper, og værdierne dengang var kvalitet og ære. Man kunne stole på hinanden. I dag har man demokratisk styre, og derfor er det blevet et bureaukratisk styre. Her stemmer man om interesser. Dengang stemte man ikke om interesser. Der prioriterede man værdier, og det var noget andet. Så man er endt i det, som jeg forudså dengang. Aristoteles har sagt det, og Spinoza sagde i 1600-tallet, at den fuldstændige frihed er frihedens ophævelse, og det var det, Kant senere byggede sin egen moralfilosofi på, nemlig at hvis der ikke er regler, der sikrer alles lige ret til frihed, vil de stærke udnytte de svage. Det vil sige, man er nødt til at have regler, hvis man vil have frihed for alle. Derfor er den fuldkomne frihed umulig. »I kan regne med« – sagde jeg dengang – »at i løbet af nogle år, når I siger 'politik', så forstår politikerne det, og i løbet af kort tid har politikerne overtaget hele butikken« – og nu [1999] styrer de det hele. Det næste bliver formentlig, at man udnævner rektorer og dekaner. Det var præcis den udvikling, jeg forudsagde dengang: At om 30 år

ville vi være tilbage ved start. Derfor sagde jeg også til Uffe Østergård, da vi talte om det for få år siden, at nu er vi alle sammen enige om dét, vi andre sagde, og vi er ikke kommet videre i 30 år – og så var det, han sagde de mindeværdige ord: »Nej, men hvorfor lod I os gøre det?« Og dette retoriske spørgsmål indeholder, mener jeg, en tragisk sandhed om, hvad det var, der skete, nemlig at politikerne lod noget ske, fordi man ikke forstod, hvad det var. For ingen forstod rigtig, hvad der skete, og når jeg sagde, at det ville tage en generation at vende tilbage til start, var der ikke nogen, der troede på det. Men nu er vi der. Nu mener jeg også, at der er ved at komme styr på tingene. Budgetkompetencen forlod universitetet i 1978, og allerede på det tidspunkt var man begyndt med en adgangsregulering, som gik over i taxametermodellen, som desværre blot betød en bevilling i forhold til undervisningsbehovet, så videnskaben blev afhængig af undervisningsbehovet og ikke omvendt. Desuden fik vi kvalitetskontrollen, dengang man indførte reglen om, at man ikke kunne blive adjunktvikar uden at have en licentiatgrad, og nu har vi fået ph.d.-systemet, som sikrer en kvalificeret rekruttering. Det er noget, der – synes jeg – er godt i gang. Men det tog også 30 år, som jeg spåede dengang, inden man kunne vende tilbage til ordnede forhold, og der er Lehmann en slags overgangsfigur. Han er udgået af det gamle system, men har aldrig for alvor gjort sig gældende i det gamle system. Han fik ganske vist en doktorgrad senere – i 70'erne – men blev ikke professor dengang. Jeg nærer slet ingen tvivl om, at han har været en dygtig administrator, men det er bare en helt forkert målestok at bedømme en rektor ud fra.

Det gamle system var baseret på, at man havde en fremragende videnskabsmand som rektor, der så havde en dygtig administrator, som tog sig af det daglige. Rektor kommuni-

kerede med politikerne, og de stolede på, hvad han sagde, og han stolede på dem. I dag er det hele et spørgsmål om politiske processer – på godt og ondt – og en rektor er ikke noget særligt, men en slags ekspeditionssekretær på højeste niveau eller departementschef eller sådan noget. Han står ikke for noget som helst videnskabeligt eller videnskabspolitisk. Desværre! Men jeg håber, at man vil vende tilbage til det system, som man påberåbte sig i sin tid – det amerikanske. Man påstod, at det var det amerikanske system, man indførte – og alle var lige. Men man glemte at tilføje, at nok var man formelt set lige, men reelt var rektor udpeget i det amerikanske system – ikke valgt. Han var udpeget af en privat bestyrelse eller af statsregeringen, og dekanerne var ikke valgt, men udnævnt af rektor, så der bestod et énstrengt ansvarssystem. Så nok var man lige, fagligt set, men der var nogen, der var mere lige end andre, og det glemte man her. Nu får man måske det system her i landet, hvis man gør alvor af dét, som der nu er planer om, nemlig at indsætte en ekstern universitetsbestyrelse, som udnævner en rektor, som igen udnævner dekaner. Så får man måske en sikkerhed for, at de kommer til at repræsentere det faglige – det videnskabelige – og også, at man prioriterer efter faglige og ikke efter politiske kriterier.

– Burde der under de omstændigheder være en grænse for, hvor længe rektor kunne sidde?

– I det gamle system var man rektor først i et år ad gangen. Man blev valgt som rektor for et år, men man kunne genvælges, sådan at man sad som rektor i to år. Så blev perioden med styrelsesloven forlænget til tre år – og højst tre år. Men man kunne genvælges, og der var ikke nogen begrænsning af genvalg. I det gamle system frem til 1970 var der heller

ikke nogen formelle begrænsninger, men det skete bare aldrig, at folk fortsatte i årevis. Måske fordi det var et afbræk uden betaling. Det var en ganske fast praksis, at den, der var prorektor i andet år af en rektors funktionsperiode, afløste ham som rektor. Sådan gik det til og med Søren Sørensen. Der blev det hele nulstillet på grund af statutudvalgets arbejde og senere styrelseslovsarbejdet og hele tumulten der. Men det er jo fuldstændig ødelæggende, at man gør folk til faste administratorer. Det skulle gå på omgang ligesom før, og man skulle i hvert fald ikke kunne genvælges. Man burde ikke kunne være rektor i mere end en enkelt periode eller højst to. For sagen er den, at administrationen bliver korrumpet, fordi den bliver underlagt en professionel administrator, som ikke er en formel del af administrationen. Hvorimod den videnskabeligt udgåede rektor efterhånden gør sig til og bliver en overordnet del af den administrative side, fordi han ikke er afhængig af den, men står ligesom borgmesteren i forhold til sin administration. Det er heller ikke noget tilfælde, at universiteternes styrelseslov, som vi ved, er kopieret efter kommunernes styrelseslov. Derfor har vi de fordele og de meget betydelige ulemper, der er forbundet med det system. Derfor mener jeg, at man skal tilbage til det enstrengede system, som gør, at man er ansvarlig: At de enkelte lærere er ansvarlige over for et institut, der ledes af en person, som har et ansvar over for en rektor, som har et ansvar over for en bestyrelse eller et ministerium. Dermed har vi fået det sådan, at også staten – samfundet – kan være sikker på, at de penge, man bevilger til universiteterne ud fra visse bevillingsforudsætninger, også faktisk går til disse. Det kan man ikke være sikker på i dag, for selv om Konsistorium ikke har, har i hvert fald fakulteterne en budgetkompetence og kan ændre på bevillingsforudsætningerne, ligesom kommunerne kan. Det er igen en af disse mangler

ved det system, man har fået, ved at man har kopieret kommunernes styrelseslov. Kommunerne kan få bevilget penge til hospitaler og så bruge dem til at varetage sociale opgaver eller bygge boliger for; der er ikke nogen sikkerhed for, at statens penge bliver brugt til det, de er bevilget til.

Det samme gælder universiteterne. Bevares, der er selvfølgelig nu nogle eksterne medlemmer i fakultetsbestyrelsen, men det betyder ikke noget som helst. Der har vi dekanerne. Hos os er dekanen en lektor, som sidder og reelt bestemmer sammen med de tre eller fire institutbestyrere, som heller ikke er underkastet nogen som helst kontrol. De er valgt, har ikke noget ansvar over for samfundet. Man – jeg siger man – har et demokratisk system, med en demokratisk legitimation, fordi alle grupper har indflydelse. Studenterne havde også indflydelse i de »gamle« organer frem til den anden styrelseslov i 1990'erne, men har det ikke nu. Kun i studienævnet. Det gamle system før den første styrelseslov var derimod et aristokratisk system, som havde en videnskabelig legitimitet – og dermed havde den frihed, som gav det ansvar, som fulgte af, at der var tale om tjenestemænd. I dag har vi et system, som er et vulgærdemokrati, fordi det er et demokratisk system uden ansvar, hvilket er det værst tænkelige af alle systemer. For Aristoteles har alle andre – aristokrati, monarki og demokrati – hver en positiv side, men der er også en negativ side, som man siger. Modstykket til monarkiet er tyranniet. Modstykket til aristokrati er oligarki. Og modstykket til demokratiet er det, Aristoteles kalder oklokratiet. Altså et vulgært demokrati – for nu at oversætte det til dansk. Vi har alle demokratiets ydre former, men har ikke nogen reel demokratisk kontrol. Lederne bliver valgt, men er ikke underkastet hverken en politisk eller en administrativ kontrol. De er i virkeligheden fuldstændig uden for kontrol. Det er realiteten. Det går ikke så galt, som

det kunne, men det siger sig selv, at det er et farligt system at have gående løs, så derfor bliver det forhåbentligt ændret nu inden så længe.

– Har du selv modtaget opfordringer til at stille op som prorektor?

– Jeg har fået flere opfordringer. I sin tid – dengang ved systemskiftet – ønskede min egne her, at jeg skulle være dekan, og der var ikke det, jeg ikke skulle være. Jeg skulle faktisk være alting, for selv om jeg var blevet »afskediget« af de unge mennesker, ville de alligevel have mig, fordi – som de sagde – de ville ikke så gerne have mig til at gå løs her indenfor, hvorimod de gerne ville sende mig ud for at bekæmpe andre. Det var sådan det ry, jeg havde. Vi havde en slags konvention om, at vi havde Robert Bech og Carl Aage Nørgaard til at forhandle med de andre, og så længe, det gik godt, var det udmærket. Men hvis det ikke gik godt, sendte de mig, fordi jeg, som Carl Aage Nørgaard sagde, var »et galt spektakel«, som de andre kunne have godt af at komme ud for! Det var den opgavefordeling, der var, og som jeg også accepterede, men jeg nægtede at gå videre i 1971. Når nu jeg var blevet afsat, fordi jeg ikke duede til noget som helst, ville jeg heller ikke ligefrem spændes alene for vognen, så derfor sagde jeg: »Jeg vil godt være medlem, hvis det skal være af fagrådet, men jeg vil ikke være fagrådsformand. Jeg vil også godt være medlem af fakultetsrådet, men jeg vil ikke være dekan. Jeg vil også godt være medlem af Konsistorium, men jeg vil hverken være rektor eller prorektor.« På de betingelser lod jeg mig vælge til det første fagråd som menigt medlem, og jeg lod mig også vælge til fakultetsrådet, men da vi skulle vælge dekan, pegede jeg selv på Erik Rasmussen, der, som jeg sagde, var bedre til det. Men jeg

lod mig overtale til at blive hans prodekan. Og i Konsistorium blev jeg – som tidligere nævnt – indirekte medlem af forretningsudvalget. Jeg har senere sagt, at nu ville jeg ikke være med længere, og jeg blev så sat tilbage her i 1976, da jeg blev gjort til fagrådsformand. Jeg sagde: »Jeg vil ikke være fagrådsformand«, men de foreholdt mig, at forholdene var blevet helt kaotiske her. Så sagde jeg: »Hvis vi kan være enige om, at de fire lærerrepræsentanter skal være enige, og at de to studenterrepræsentanter ikke skal have nogen reel indflydelse på i hvert fald de videnskabelige og faglige ting, vil jeg godt være med.« Derfor blev jeg igen – efter en enig opfordring fra alle institutterne her – gjort til fagrådsformand og var det i ni år frem til 1985. Siden har jeg heldigvis været fri, men har dog senere været medlem af den nye institutbestyrelse frem til min afgang. Jeg var allerede på det tidspunkt blevet træt af at skulle løse andres problemer. Jeg synes, at man med årene får nok med sit eget og ens egne børn, der vokser op.

– Der kom med andre ord et tidspunkt, hvor du ikke længere fandt det forfriskende at deltage i slagsmål?

– Oprindeligt kunne jeg ikke se et slagsmål ude i det fjerne, uden at jeg skulle hen og spørge, om det var privat, eller jeg kunne få lov til at deltage, men efterhånden gik det sådan, at man vel ikke blandede sig eller måske endda gik i en lille bue udenom. Hvis det var nødvendigt, tog jeg da det slagsmål, der skulle til, men jeg nærede ikke længere en uimodståelig trang at løse andres problemer. Jeg syntes også, jeg havde gjort min part. Men det var alt sammen netop ikke ud fra et ønske om at være noget eller at indtage positioner – tværtimod foretrak jeg altid at gøre arbejdet bag kulisserne og ikke være formand eller noget som helst udadtil.

For jeg synes, det er ubehageligt at skulle spille den rolle – og det *er* at spille. Men hvis bare tingene sker, er det også ligegyldigt, hvem der får æren for det. Det gælder både på universitetet, i Folkeuniversitetet, Det lærde Selskab og alle andre steder, hvor jeg har virket. Det, jeg har glædet mig over, er, at tingene sker.

– Men hvis nu Dich var blevet rektor i begyndelsen af 60'erne, efter at han havde været prorektor, havde det så ikke været relevant at blive prorektor?

– Nej! Det var det, Illum, der selv havde været rektor i begyndelsen af 50'erne, også sagde til mig dengang: Det bliver også din tur engang. Og jeg sagde, at det ville jeg i hvert fald ikke. Det var, som om Illum havde en tro på, at der var visse ting, der kom med årene – blandt andet at få en lille topmave og at blive rektor eller prorektor. Men jeg har hele tiden sagt, at der trods alt er en individuel vilje, som spiller ind. Jeg har ikke ønsket hverken at være rektor eller prorektor. Men det hører måske også sammen med mine erfaringer i kommunalpolitikken. Jeg fik nok. De få år lærte mig alt om politikken virkningslove. Man har nogle enkle midler, hvorved man begunstiger og straffer hinanden i et sådant system, og det ønsker jeg ikke at være medlem af. Hver gang, der er tale om, at man skal bringe sig i afhængighedsforhold eller formidlingsforhold til noget, går jeg. Eller rettere: Jeg løber alt, hvad jeg kan. For på det punkt er jeg enig også med Det ny Testamente: Det nytter ikke noget, at man vinder alverdens herlighed, hvis man mister sin sjæls salighed. Og det har været det kæreste eje for mig altid, fordi jeg mener, at ens samvittighed er det eneste, en god nordisk protestant har at skulle leve med hele livet. Andre kan man slippe for, men man kan ikke slippe for sig selv

og sin samvittighed, sådan som man er blevet opdraget, og derfor er det bedst at have en god samvittighed. Så er det, man plejer at fuldføre med, at hvis man ikke har det, skal man have en god sagfører. Hvad det angår, har jeg også klaret mig selv.

– Du har karakteriseret den første styrelseslov fra 1970/1971 og den anden styrelseslov fra 1990/1992 som henholdsvis »vulgærdemokrati« og »uoplyst enevælde«?

– Ja, men styrelsesloven, der trådte i kraft i 1971, har jeg også karakteriseret som det fuldkomne demokrati. Den var bygget på ideen om, at alle skulle have indflydelse, og at de skulle have stort set lige meget indflydelse. Selvfølgelig med modifikationer. Men studenterne havde stor indflydelse især på studienævnene, og »de unge lærere« havde fuldstændig magten over de styrende organer, som derfor også blev sammensat politisk og derfor var politiske organer. Konsistorium var et politisk organ, som derfor også traf politiske afgørelser, og derfor ikke altid fordelte midlerne til fakulteterne i overensstemmelse med de bevillingsforudsætninger, der forelå fra ministeriets side. For man havde »kompetencen«. Konsistorium var et kompetent organ, der kunne træffe afgørelser, som ikke nødvendigvis fulgte bevillingsforudsætninger. Der var ikke nogen kontrol med noget som helst, heller ikke med ansættelsesvilkårene, ansættelseskriterierne osv. Men så blev det begrænset, først med adgangsreguleringen i 1977 og budgetmodellen i 1978, hvorved Konsistorium blev frataget sin budgetkompetence, så staten var sikker på, at pengene blev brugt dér, hvor de blev bevilget, så Konsistorium ikke kunne fordele dem på anden måde. Men de havde bare glemt, at de enkelte fakulteter kunne fordele dem efter deres eget forgodtbefindende i fakulteterne. Det var noget,

der betød noget for os, idet der også kunne være flertal og mindretal i vort fakultetsråd, sådan at to faggrupper ved at alliere sig kunne kvæle den tredje og fjerde faggruppe. Det så vi tendenser til, indtil Ebbe Yndgaard lavede en budgetmodel, som fjernede disse politiske elementer i vores interne fordelinger, sådan at vi fik den samme budgetmodel internt, som staten brugte over for universitetet. Det var Yndgaards store fortjeneste som Det Samfundsvidenskabelige Fakultets dekan i 1970'erne, og det fik han heller ikke nogen tak for blandt sine egne, som var dem, der tidligere havde brugt deres politiske magt sammen med andre til at overkompen- sere økonomerne og psykologerne på juristernes bekostning. Det var det, man kunne, og det var fordelene og manglerne ved den gamle model og den første styrelseslov. Den blev så begrænset ved, at man fik indskrænket det ikke-viden- skabelige personales indflydelse osv.

Det store spring kom med styrelsesloven fra 1990, da vi fra det, jeg vil kalde »vulgærdemokratiet«, kom over til det »uoplyste enevælde«, idet man nu fik et styre, der skippede al studenterindflydelse. Studenterne har ikke nogen indfly- delse på noget som helst, ikke engang i studienævnet, hvor studielederen ligesom institutlederen fik næsten diktatorisk myndighed, og de skulle kun spørge henholdsvis studienæv- net og institutrådet om visse almindelige retningslinjer, men kunne i øvrigt administrere næsten på egen hånd. Så jeg kaldte det et uoplyst enevælde, fordi disse ledere ikke var valgt efter kvalitetskriterier, men efter politiske kriterier. Så de, der blev valgt, var ikke de bedste, men dem, der kunne vælges efter politiske forhold. Det vil sige, at ligesom man valgte rektorer i det nye system efter, hvem der var den bed- ste politiker og administrator, valgte man også dekaner efter, hvem der nu kunne sælge varen, og i et fakultet, der består af flere faggrupper, var det mange studehandler, der skulle

til, før man kunne vælge en dekan. Det var ikke så galt i begyndelsen, hvor Erik Rasmussen virkelig var en dekan af kvalitet, ligesom også de første rektorer var professorer. Men efterhånden tilpassede systemet sig de politiske vilkår, sådan at det blev politiske valg. Og dekanerne og rektorerne ved samtlige landets universiteter har igennem alle årene været politiske, og valget af dem har ikke haft noget som helst med de pågældendes faglige eller videnskabelige kvalifikationer at gøre. Henning Lehmann er nu blevet genvalgt for fjerde gang, og det er ikke på grund af hans faglige kvalifikationer, og det er ikke på grund af hans status i samfundet, det er på grund af hans evne til at administrere, og til især at administrere en politisk forsamling, der hele tiden sørger for, at der er en nær forbindelse mellem de grupper, som vælger, og dem, der bliver valgt. Sådan virker et gensidigt belønningssystem. Det er det politiske system.

Tilsvarende er det med dekaner – også her på Det Samfundsvidenskabelige Fakultet. Det er dekanerne, der formelt styrer det hele, ligesom rektor formelt styrer hele universitetet. De har formelt et Konsistorium og et fakultetsråd. Reelt er det bare ikke fakultetsrådet, der bestemmer; det skal vedtage et budget, men reelt er det de respektive institutledere, der træffer beslutningerne på deres faggruppes vegne, ligesom tidligere de enkelte fagråd, men institutlederen har bare ikke nogen pligt til at spørge institutrådene, som kun har kompetence til at vedtage budgetter og træffe almindelige beslutninger om forholdene mellem de forskellige afdelinger. Bedømmelsessager, bedømmelseudvalg, udnævnelser og opslag og lignende er noget, som dekanen udfører formelt på eget ansvar, men reelt på grundlag af indstillinger fra institutlederne, som også bare er valgt. Institutlederne er heller ikke dem, der nødvendigvis har den største faglige kompetence, men dem, der ikke har nogen fjender, og som

alle kan have tillid til, men det er ikke nødvendigvis de bedste, eller som Niels Hausgaard sang i en af sine første fremragende viser: »Det var skønt at have vidst, om de flest' er de bedst' eller bare de flest'«. Det er en ondartet, men også præcis kritik af demokratiet, og man har altid vidst, at det var sådan. Aristoteles sagde det samme. Han kritiserede også demokratiet, men sagde, at det er det eneste, vi har, hvor alle interesser varetages – og Churchill sagde: Det er det mindst ringe, vi har. Vi har altid vidst, at demokratiet har denne svaghed, at det meget nemt udvikler sig til at blive et vulgærdemokrati. Der er ikke noget nyt i det.

Det er med det nuværende system som med det gamle. Tingene fungerer ikke på grund af systemet, men på trods af systemet. Det er det store problem med disse to sidste styrelseslove i modsætning til det gamle system, som på trods af sine mangler – åbenbare mangler – var baseret på det grundlæggende principielle ledelsesprincip, at lederen af en institution skal opfylde to betingelser: For det første skal han repræsentere institutionens grundværdier på en optimal måde, og for det andet skal han – og måske af samme grund – være den, som er kommunikationsknodepunktet. Det er det ideelle og reelle kriterium på en leder. Det opfyldes ikke i en institution som vores. Institutionens primære værdi er den højeste forskning og undervisning, og vi kan ikke være sikre på, at man – når valgforsamlingen er, som den er – vælger det ypperste. Det kunne man i det gamle system, hvor alle de valgberettigede og valgbare var professorer, for da måtte man nødvendigvis vælge en, der i hvert fald formelt havde de højeste kvalifikationer. Samtidig styrede man i et kollegialt system, som var baseret på, at hver mand havde sit fagrige, og han styrede – efterhånden som han fik flere ansat – sin afdeling eller sit institut. Derfor var man sikker på eller havde en vis garanti for, at beslutningerne blev truffet efter

videnskabelige kvalitetskriterier, idet de pågældende var embedsmænd. De nuværende ledere er ikke embedsmænd, de er kontraktsansatte og er ikke anderledes end andre og har ikke andre pligter end andre lønmodtagere, mens de gamle professorer og deres styre udgjorde et embedsmandsstyre, det vil sige, de ikke alene havde faglige forpligtelser, men tillige – i kraft af deres status som embedsmænd – nogle forpligtelser over for staten og over for samfundet. Det gav, en anden etos. Og selv om de unge mennesker – med rette – kritiserede det gamle styre som et »professorvælde«, som alle véd er noget negativt, glemte de bare, at det trods alt var et styre, som sikrede ikke alene den faglige kvalitet, men også sikrede de unge mennesker mod en politisk behandling. For det, der er problemet med det nye system og har været det lige siden, er, at de mennesker, der er ansat, både er kolleger og konkurrenter; de er både valgbare og vælgere, sådan at de hele tiden skal sørge for at placere sig i forhold til hinanden efter politiske og ikke nødvendigvis efter faglige kriterier. Det er det, der er min principielle kritik af både den første og den anden styrelseslov – og jeg ved ikke, hvad der er værst eller bedst.

Jeg vil sige, den første var unødvendig. Der var alt for mange omsvøb. Man kunne ikke træffe beslutninger af nogen som helst betydning. Man forsøgte f.eks. i 10 år at få vedtaget en ny studieordning, men det lykkedes ikke for de daværende organer: Studienævn og fagråd. For det første kunne de ikke blive enige om, hvem der var kompetent, for det andet kunne de ikke blive enige med hinanden om de ting, de skulle være enige om, og for det tredje kunne de ikke blive enige med de tilsvarende organer i København. Man diskuterede frem og tilbage imellem organerne i 10 år, indtil jeg i begyndelsen af 80'erne endelig tog initiativet til at hale det ud af universitetssammenhængen og ad omveje sam-

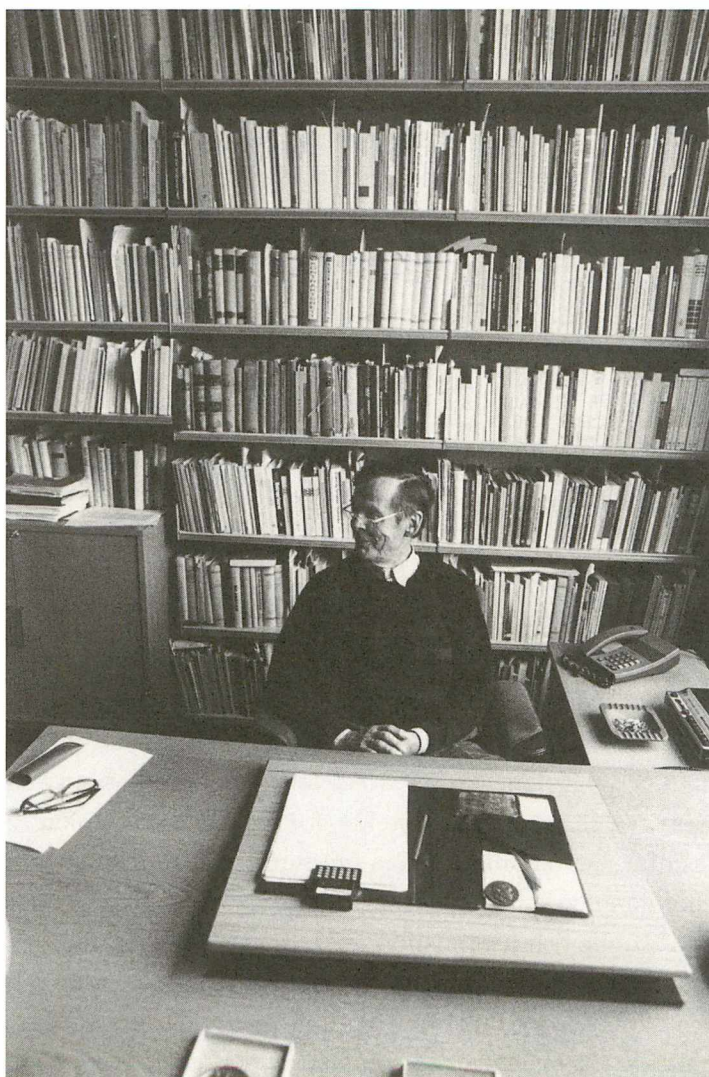
men med Yndgaard fik det stykket sammen med, at man fik et eksternt udvalg – et udvalg, der formelt skulle samordne den nye handelsjuridiske uddannelse, som Yndgaard og jeg havde opfundet, og som blev indført på handelshøjskolerne. Efter anordning skulle der tilvejebringes en harmonisering af reglerne for dem og de juridiske fakulteter, sådan at studerende på handelshøjskolerne kunne få adgang til at få en videregående juridisk eksamen, hvis de ønskede det. Med dén formelle begrundelse fik vi nedsat et harmoniseringsudvalg, et eksternt udvalg, der i realiteten havde til opgave at foretage en fuldstændig reform af studieordningen med den begrundelse, at når nu man skulle til at harmonisere, var der ikke nogen grund til at harmonisere med en uddannelse, som ifølge alles opfattelse var forældet. Med den begrundelse fik vi de to udgaver slået sammen og oprettet et reformudvalg, der bestod af lige dele universitetsrepræsentanter og aftagerrepræsentanter, og som i løbet af kort tid kom med et udkast til en ny studieordning, som blev gennemført i 1987. Her lykkedes det med andre ord at få gennemført nødvendige foranstaltninger til trods for, at de styrende organer var magtesløse i kævl om kompetence og snak med studenterne, som var delt i forskellige politiske fraktioner, der brugte organerne til deres studenterpolitiske kampagner. Det var i det hele taget svært, hvis man ikke var indstillet på at forsøge at få tingene til at gå på trods af systemet, som var håbløst.

Så fik man i 1992 et nyt system, som var håbløst af andre grunde. Det er mere effektivt, men til gengæld er der ikke nogen garanti for, at beslutningerne er rigtige. Studenterne har f.eks. ikke haft den mindste indflydelse på noget som helst. Det var dog ellers en demokratisk kontrol, man havde efter den tidligere ordning, men nu kan lærerne sidde og ordne alting i porten. Og lærerne er ikke professorer, det

er alle mulige andre slags lærere. Alle mulige! Nu har vi endvidere fået ph.d.-studerende, som også er integrerede, og som har helt andre interesser og i langt højere grad er afhængige af de beslutninger, der bliver truffet, og hvem er ansvarlig for de beslutninger? Det er en dekan, som er ansvarlig, men det er ikke hans beslutninger. Det ved vi. Det er en institutleders beslutninger, og en institutleder har ikke nogen kompetence. Han træffer faktisk beslutninger, fordi han også er medlem af fakultetsrådet. Han har ikke nogen pligt til at spørge nogen, så vi har i virkeligheden ikke nogen som helst garanti for, at beslutningerne er sagligt rigtige. Der findes ikke nogen regler for det. Det er et spørgsmål, om det nu var det, vi skulle have: Et uoplyst enevælde i stedet for et vulgærdemokrati. Det er mine egne ord, men det er min måde at karakterisere det på. Jeg mener ikke, at den nuværende ordning er holdbar i længden, og jeg kan forstå, at studenterne i hvert fald heller ikke længere er tilfredse med at blive holdt helt uden for indflydelse.

– Men du kan vel ikke realistisk forestille dig en tilbagevenden til tilstandene før første styrelseslov, så hvordan ser du fremtidens styreform?

– Jeg er ude af driften nu, så jeg har ikke længere noget ønske om at argumentere for, at man skal vende tilbage til et professorstyre, for af dem, der har nogen erindring om det styre, er der ikke længere nogen tilbage. Man kan ikke genindføre noget, der er holdt op, fordi den etos, den tradition og de spilleregler, som var forbundet med det, er borte. Så man kan ikke vende tilbage til »professorvældet«. Hvis man skal lave et nyt system, så bliver det – efter min mening – i langt højere grad efter det amerikanske system: Man får et hierarkisk system, hvor staten udnævner en bestyrelse og

Stig Jørgensen i sit kontor 1992. (Fot. Søren H. Jørgensen).

en rektor, og en rektor udnævner nogle dekaner, som står til ansvar over for samfundet og over for rektor. De må så have et rådgivende organ, som ikke har nogen magt, men som

trods alt har en indflydelse; det skal være med til at formidle kommunikationen indadtil. Så får man det amerikanske demokrati, som man påberåbte sig i 60'erne, men som bare intet som helst har at gøre med det, som man sagde, man ville have. Man glemte nemlig, at i det amerikanske system er rektoren ikke en valgt person; ellere rettere: Nok er han »valgt«, men enten af bestyrelsen eller staten.

– *Hvor lang tid sidder han?*

– Ja, så længe han har tilliden, så vidt jeg ved, han er simpelthen ansat. Og dekanerne bliver på samme måde ansat af rektor, og derfor er de alle sammen lige, men lige i den forstand, at det er dekanen, der bestemmer i sidste ende, hvis der er uenighed. Det var det, man glemte dengang i 1971, og derfor var analogien falsk. Det nuværende system betyder, at man har den politiske legitimation, hvis du forstår, hvad jeg mener, idet man bliver valgt. Det vil sige, at man ikke har noget ansvar opadtil som embedsmand; man er valgt politisk og har selvfølgelig pligt til at opfylde visse regler, men kun indirekte, for man kan ikke få ordre ovenfra. Der kan ikke styres fra ministeriet gennem rektor eller gennem en bestyrelse. Vi har et system, der ikke har en demokratisk legitimation, men er et regelstyre, med en retlig legitimation uden ansvar, idet det trods alt stadigvæk er politikerne og undervisningsministeriet, der styrer, laver reglerne og bevilger pengene, men uden at de har nogen sikkerhed for, at de bliver brugt i overensstemmelse med reglerne, idet budgetkompetencen ligger hos personer, der suverænt inden for visse rammer bestemmer anvendelsen af midlerne på en måde, som ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med de bevillingsforudsætninger, man har sat fra statens side. Der er ikke nogen retlig kontrol, og det

er en hybrid, som jeg mener er uholdbar i længden. Også fordi den skaber utryghed indadtil, fordi de unge menneskers fremtid afhænger af, om de beslutninger, der bliver truffet, er »rigtige«. Og hvordan skal de forholde sig, hvis beslutningerne går i øst den ene dag og i vest den næste? F.eks. når man skal besætte et professorat – i den ene sag siger man, at den pågældende er videnskabeligt kvalificeret, og selvom han ikke er kvalificeret inden for det fagområde, som han nu søger, så kan han ansættes alligevel, fordi han er professorkompetent. Næste gang siger man, at han nok er fagligt kvalificeret, men ikke inden for lige netop det pågældende fagområde, og derfor kan han ikke ansættes hos os. Når man kommer til modsatte resultater med forskellig argumentation hver anden gang, sender det uklare signaler ud i systemet. Det får unge mennesker til at forlade stedet, fordi det er for usikkert.

– *Har en sådan situation faktisk eksisteret?*

– Ja, det er meget velkendt. Her i vores ansættelsespolitik de senere år har vi set, at beslutningerne den ene gang træffes i den ene retning og næste gang i den anden, ofte med meget ubehagelige konsekvenser, ikke alene i de enkelte sager, men også for fremtiden. Man må forlange, at systemet enten er transparent og konsekvent, eller at man i hvert fald laver et system, som ikke er baseret på en politisk, men en retlig legitimation gennem et hierarkisk system, for i sidste ende er det det eneste, der kan sikre kvaliteten. For hvem skal man klage til? Staten kan ikke blande sig i professorudnævnelser eller nedsættelsen af bedømmelsesudvalg, i hvert fald kun, hvis formelle regler overtrædes, men man kunne ved at have ansat de rigtige mennesker sikre sig, at man ikke traf vilkårlige afgørelser. Jeg siger ikke, at det altid er

ET GALT SPEKTAKEL

vilkårligt. Jeg siger bare, at når der træffes rigtige afgørelser i det nuværende system – ligesom i det forrige – er det ikke på grund af systemet, men på trods af systemet. Det er ikke gået så galt, som det kunne være gået, hverken i det gamle eller det nye system, fordi det trods alt er et universitet. Det er hårde ord, men det er ikke desto mindre min helt principielle indstilling og har altid været det. Du kan læse det i mine artikler gennem 30 år, sådan har jeg altid ment, og jeg har deltaget næsten uafbrudt i systemet på forskellige måder igennem de sidste næsten i 40 år siden slutningen af 50'erne. Så jeg ved alt om bevægelseslovene i det gamle system, det mellemste system og i det nuværende system, for jeg har deltaget på alle niveauer og i alle perioder og har selvfølgelig også deltaget i andre politiske sammenhænge.

Lokalpolitiske erfaringer

– *Du har også deltaget i lokalpolitik?*

– Ja, i en valgperiode for over 40 år siden blev jeg valgt til det lokale sogneråd [Hasle-Skejby-Lisbjerg] for en upolitisk liste. Netop af samme grund: At jeg gjorde oprør mod det tidligere styres vilkårlige administration af nogle servitutdispensationer. Det er det, der er akilleshælen i det kommunale system, at politikerne skal administrere et retligt system, og det går altid galt, fordi de altid giver sig selv dispensationer, når det kniber, og de har truffet forkerte beslutninger, og når de ellers er interesserede i det. Men vi andre kan ikke give os selv dispensationer, så mens andre bliver straffet, lovliggør politikerne deres egne afgørelser, eller også giver de sig selv og deres »venner« dispensation.

– *Hvad gjorde du nærmere bestemt oprør imod?*

– Jeg var lige flyttet til Hasle i midten af 50'erne, og det var en lang historie: Sognerådsformanden var ejendomsmægler, og det var en, som jeg havde kendt igennem mange år i min tid hos landsretssagfører Alfred Bjarup, for han var en af hans gode forretningsforbindelser, så jeg søgte råd hos ham, dengang vi så på hus. Jeg skulle sidde hjemme og skrive disputats og kunne ikke sidde i en treværelses lejlighed, og vi måtte derfor have en lidt større bolig. Vi ville købe et lille rækkehus, og han viste os et ude i Hasle, hvor jeg kunne få

et arbejdsværelse. Vi flyttede derud efteråret 1954, og dér havde vi netop gået rundt og sikret os udsigt over Århus. Vi havde spurgt til byggeplaner for grunden nedenfor. Der skulle også være huse, men ikke rækkehuse, så hvis vi købte det bestemte hus, vi fik udpeget, ville vi bevare den fulde udsigt over Viby og Åbyhøj. I tillid til det købte vi huset, men det varede ikke mere end nogle få måneder, før sognerådet gav dispensation til dem, der ejede grunden nedenfor – nogle håndværkere – så de kunne omdanne byggeplanen til en rækkehusbebyggelse, som tog al udsigten. Det gav en større bebyggelsesgrad, når man kunne bygge rækkehuse, og de var lettere at sælge dengang. Men der var så det pudsig ved det, at de håndværkere, som ejede grunden, *også* var medlemmer af sognerådet. Den ene, der var tømrer, var medlem af den konservative gruppe, den anden, der var murer, var medlem af den socialdemokratiske gruppe. Og sognerådsformanden var som nævnt ejendomsmægler. Det var ham, der solgte husene, de byggede. Det var virkelig et eksempel: Parodien på det kommunale, sognerådsstyret. Vi blev meget forargede over, at man på den måde gav sig selv dispensation og veg fra egne løfter og begunstigede sig selv.

Vi opstillede derfor en upolitisk liste til sognerådsvalget i 1958, og jeg blev anbragt som spidskandidat, var lige blevet udnævnt til professor eller var ved at blive det på det tidspunkt. Inger Lillelund, som senere blev et fremtrædende medlem af byrådet her i Århus, var suppleant på den upolitiske liste, så vi havde radikale elementer og også konservative, men det var en kritisk liste, en upolitisk liste. Den gav valg. Jeg husker tydeligt min overraskelse, da vi så valgresultaterne i fjernsynet, og listen havde fået 200 stemmer og dermed et mandat i sognerådet. Jeg lærte, hvad det betød! Det første, der skete, var, at jeg fik en ordre fra kæmner-

kontoret om at indsende mine sidste fem års selvangivelser. Haha! Det var den modtagelse, jeg fik. Det *kunne* jo være ..., men da dét så ikke gav anledning til nogen mulighed for at slippe af med mig, blev jeg lagt på is. Der var fire socialdemokrater og fire borgerlige, hvoraf tre konservative og én venstremand, men det var helt sikkert, at *hvis* der var afstemninger, var det altid otte mod en, for jeg skulle i hvert fald ikke tro, at *jeg* skulle bestemme noget. Jeg lærte allerede dengang begrebet negativ diskrimination, og det har jeg mødt hele mit liv i alle såkaldte demokratiske forsamlinger. Det er stadigvæk i meget høj grad den indstilling, at ingen skal tro, de skal bestemme noget. Det var så råt at se den lille sognerådspolitik for 40 år siden. Jeg forstår derfor de politiske bevægelseslove, og hvor farligt det er at overføre politiske bevægelseslove på, hvad jeg vil kalde kvalitets-systemer – systemer, som skal producere kvalitet. Det kan ikke lade sig gøre.

– *Og det gælder efter din mening både sogneråd for 40 år siden og for universitetet i dag?*

– Ja, og derfor har jeg altid været meget kritisk over for styrelseslovene – fordi de er kalkeret efter den kommunale styrelseslov. Det var, hvad jeg kan sige om det, og jeg har også begrundet, hvorfor jeg mener, at jeg har lov til at sige det, nemlig fordi jeg kender både de retlige og de politiske systemer og ved, hvilken forskel det gør. Når folk siger: Jamen herregud, det betyder da ikke noget, om man er habil eller inhabil, for i 99 af 100 tilfælde går det rigtigt til, og det er da også ligemeget, om der er en forsvarer i en retssag. Det er også ligegyldigt, om der er åbne døre eller lukkede døre i retssalene. Herregud, det spiller da ikke nogen rolle. Jo, det gør! Det spiller den rolle, at *hvis* man ikke havde disse

principper, ville man handle på en anden måde. Man ville få en anden adfærd, og det ved juristerne. Det var derfor, jeg reagerede anderledes som deltager i en universitetsadministration i 70'erne efter styrelsesloven, end jeg gjorde i 60'erne under den gamle ordning, nemlig fordi der var visse beslutninger, systemet ikke kunne træffe i 70'erne, og derfor ville det være meningsløst for mig at sidde og argumentere for nogle kvalitetssynspunkter, som ikke kunne gennemføres i kraft af, at det var et politisk system. Så jeg ved, hvilke omkostninger systemet har, for jeg ved fra mig selv, hvordan jeg reagerede i det gamle system, og hvordan jeg reagerede i det nye system, og hvordan jeg har reageret her i det tredje system, hvor jeg har måttet fortælle institutlederen, at han ikke hver anden gang kan bede institutrådet om tilslutning til den ene eller den anden beslutning, som han skal træffe, og hver anden gang lade være med at spørge. Det er ham, der har ansvaret alene. Institutrådet har ingen kompetence, og derfor skal det ikke gøres til gidsel for hans vilkårlige dispositioner. Han må selv tage ansvaret. Det er sådan noget, folk ikke altid forstår, når de ikke er jurister: At det dog kan betyde noget, selvom det i 99 af 100 tilfælde ikke betyder noget. De forstår ikke, at reglerne medfører, at vi handler anderledes, end vi gør, hvis der ingen regler er. Vi ved, hvordan man handlede under krigen, da politiet var sat ud af spillet. Langt de fleste opførte sig, som de plejede og blev ved med at opføre sig ordentligt. Men der var mange, og sikkert også flere end før, som ikke gjorde det. Men så er det, at man må sige som den svenske jurist Vilhelm Lundstedt: Hvad med vore børn? Og hvad med vore børnebørn, hvis man nu vænner sig til, at der ikke er nogen regler? Så ændrer vores adfærd sig i overensstemmelse med den nye struktur. Strukturen er afgørende for vores forventninger og dermed for vore beslutninger, og hvis systemet

LOKALPOLITISKE ERFARINGER

ikke kan træffe de ideelle beslutninger, vælger vi et lavere ambitionsniveau, som jeg selv gjorde i 70'erne. Jeg var fagrådsformand i flere år, men vidste, at det ikke kunne nytte noget, at jeg stemte imod alle beslutningerne om de meget problematiske ansættelser af ukvalificerede folk, som man foretog, fordi der var flertal for det. Jeg udgjorde et kronisk mindretal, og der var ikke nogen mening i, at jeg protesterede. Det var vigtigere for mig at sørge for at forhindre de værste misbrug, og det var det, jeg brugte min stilling og min position til: Ikke at træffe rigtige beslutninger, men forhindre, at man traf de dårligste beslutninger. Der er noget galt med et beslutningssystem, hvis det ikke opfordrer til rigtige beslutninger i overensstemmelse med systemets værdi og produktionsideologi. Det nuværende system kan til nød forhindre de groveste misbrug og de groveste fejl, men de rigtige beslutninger tages i hvert fald altid *på trods af* systemet og ikke i kraft af systemet.

Farvel til Folkeuniversitetet

– Du har flere gange nævnt Folkeuniversitetet, hvor du sad i styrelsen i flere årtier. Hvad var baggrunden for, at du forlod denne post?

– I Folkeuniversitetet havde vi haft mange forretningsførere gennem årene, og vi fik på et tidspunkt én, som havde været student her hos mig og havde været min amanuensis og som gjorde et udmærket arbejde. Han var en meget effektiv og dygtig administrator, så han gjorde karriere, og med systemskiftet blev han blandt andet institutbestyrer her i 1970-71. Da vi stod og manglede en forretningsfører i Folkeuniversitetet i midten af 70'erne, ansatte jeg og Albeck ham som forretningsfører. Albeck var formand, og jeg var næstformand, hvilket også gik godt i mange år, og forretningsføreren var netop effektiv, hvilket tiltrængtes, fordi de foregående mere havde været teoretikere end praktikere. Men han nærede nogle forestillinger om, at visse parapsykologiske, nærmest okkulte og sekteriske, emner skulle på Folkeuniversitetets program. Vi havde et programudvalg, som skulle forelægge emner for bestyrelsen, der så skulle godkende dem, og der var nogle regler, der sagde, at man ikke kunne undervise på Folkeuniversitetet efter samme kriterier som hos de andre folkeoplysningsforbund. Man skulle være akademiker eller sidestillet med en akademiker. Det vil sige, man skulle være kandidat, eller i hvert fald skulle man i det mindste være viderekommen studerende for at kunne undervise på Fol-

keuniversitetet. Man kunne ikke tage hvem som helst uden akademiske grader.

Men det viste sig på et tidspunkt – efter at jeg flere gange havde gjort opmærksom på, at jeg ikke ville finde mig i at have grafologi og sådan noget på programmet – at forretningsføreren blev ved med at diske op med den slags, og et år kom han med et færdigtrykt program og forelagde det for den forsamling, som skulle vedtage programmet, *før* det blev trykt. Da jeg så programmet og konstaterede, at det var fyldt med den slags ting, kritiserede jeg igen denne måde at gøre det på og sagde, at det kunne jeg ikke blive ved med at tage ansvaret for. Jeg kritiserede, at man – på trods af gentagen påtale – blev ved med at sætte temaer på programmet, som ikke hørte ind under Folkeuniversitetets områder, og med lærere, som ikke opfyldte de kriterier, som vi var forpligtede til at overholde. Bestyrelsen var ansvarlig for begge dele, sagde jeg, og det var forkert, at det skete, og at det nu skete igen på trods af påtale for slet ikke at tale om, at det nu oven i købet skete på et tidspunkt, da programmet var trykt, så vi ikke havde mulighed for at gribe ind. Da jeg havde fremsat den protest, tog forretningsføreren ordet og talte i 10 minutter, hvor han kritiserede mig for alverdens ting, som ikke kom sagen ved. Ingen af de andre medlemmer af styrelsen sagde et ord. Da forretningsføreren endelig var færdig, rejste jeg mig og gik. Jeg tog hjem og skrev et brev om, at jeg fra dags dato ønskede at være fritaget for at være medlem af Folkeuniversitetets lokale styrelse og dermed også af Folkeuniversitetsudvalget. Derefter forsøgte de andre at overtale mig til at vende tilbage, men jeg sagde: »Det har jeg sagt, og når jeg har truffet en beslutning, så mener jeg det, jeg har sagt. Jeg kan ikke være medansvarlig, som jeg sagde, for den slags ting. Og da ingen andre sagde noget, måtte jeg gå ud fra, at I andre sanktionerede det, der var sket, og ikke

var enige med mig, og så må jeg tage konsekvensen af det. Jeg ville ikke være et mindretal og være medansvarlig for beslutninger, som andre traf, og som jeg mente ikke alene var forkerte, men også ulovlige. Så det lykkedes dem ikke at overtale mig til at vende tilbage. De måtte tage konsekvensen af, at de ikke havde sagt noget. Jeg havde mistet lysten. Nu havde jeg været medlem af Folkeuniversitetet i 30 år, og så syntes jeg, at jeg også havde gjort nok for det. Nu havde jeg i hvert fald ikke så meget lyst til at vende tilbage, så på den måde ophørte det ret pludseligt.

– *Du syntes, at formanden havde svigtet?*

– Ja, ikke mig personligt, men sagen. Albeck havde rigtig mange gode både faglige og menneskelige egenskaber – og sommetider også dette her lette strejf af noget anarkistisk. Jeg satte stor pris på meget af det, han skrev. Hans universitetshistorie fra universitetets 50-års-jubilæum var udmærket, syntes jeg. Men også det faglige, han har skrevet, bidraget til *Politikens Litteraturhistorie* f.eks., og han var meget fornøjelig. Han og jeg havde megen fornøjelse af hinandens selskab i de år, selv om vi ikke kom sammen privat. Vi havde helt forskellige tilværelser. Han levede et udadvendt liv. De var altid ude, hvorimod min kone og jeg ikke deltog i noget som helst af officielle selskabeligheder og holdt os hjemme eller sammen med familien. Derfor var det muligt at have et trediveårigt samarbejde om Folkeuniversitetet uden på noget tidspunkt at dyrke nogen som helst privat selskabelighed sammen.

Handsker og stilethæle

– Du siger, at Gustav Albeck havde et strejf af noget anarkistisk, hvordan kom det til udtryk?

– Jo, jeg husker, at vi i 1960, da både Albeck og jeg var dekaner, skulle være med på Honnørkajen for at modtage de kongelige ved kongeskibet. Vi havde fået en forhåndsinstruktion om, at vi skulle møde i mørkt tøj og grå handsker, og om eftermiddagen, hvor der var årsfest, skulle vi gå i procession med hvide handsker. Men jeg havde ikke fået nogen hvide handsker med, kun grå, og det var fatalt. Rangordenen var den, at rektor og prorektor tog kongen og dronningen, og så var der prinsesse Margrethe, som Albeck i sin egenskab af dekan for det ældste fakultet skulle føre op i processionen, mens jeg skulle føre hendes hofdame op – som dekan for det tredjeældste fakultet, idet dekanen for det næstældste havde fået forfald. Imidlertid måtte jeg desværre konstatere, at jeg ikke havde fået hvide handsker med. Men Albeck sagde: »Det skal du ikke tage dig af. Du låner bare en af mine. Vi går alligevel med dem i hånden, og ingen kan se, om vi har en eller to handsker«. Så på denne for ham karakteristiske, sorgløse måde løste han problemet, og jeg tror næsten, at det var samme dag, at Albeck citerede Adam Afzelius – der var død et par år forinden – for følgende bemærkning, som udsprang af, at jeg over for Albeck besværede mig over, at vi skulle have såvel grå som hvide handsker, når vi var sammen med de kongelige: »Det er fordi, man aldrig ved,

hvad de har rørt ved, den slags!» – en karakteristisk Afzelius-bemærkning, som både rummede det elegante og aristokratiske, men også det revolutionære, det radikale. Han var næppe royalist.

– *Men det gik godt nok med kun én handske?*

– Ja, det var der ingen, der lagde mærke til, men jeg husker en enkelt hændelse meget tydeligt. Vi samledes ude i forhallen og stillede os op til processionen i den nævnte rækkefølge, hvor Margrethe kom til at stå sammen med Albeck lige foran mig. Hun var allerede på det tidspunkt stor og også kraftigere, end hun er i dag, og dengang var det almindeligt, at pigerne bar strutskørt og gik på stilethæle, selv om de var store. Sådan var det også med Margrethe. Jeg stod bag ved hende sammen med hofdamen, som jeg skulle ledsage, og på et tidspunkt trådte Margrethe et skridt baglæns og plantede stilethælen sådan *lige* ved siden af min højre sko, og jeg husker tydeligt, at jeg gøs, for jeg kunne levende forestille mig, hvad der ville være sket, hvis hun havde ramt bare en centimeter eller to ved siden af – så var jeg blevet invalideret! Det var et meget skræmmende perspektiv at stå der. Nu ser man ikke dronningen nærpå hver dag, men dengang hun var 18 og oppe på disse stilethæle, var hun virkelig et imponerende syn. Det var i det hele taget lidt af en festforestilling.

– *Det må have været året før, tronfølgeren flyttede til Århus for at studere?*

– Netop, og der er i øvrigt en forhistorie til det. Jeg var stadig dekan sidst på sommeren det efterfølgende år, hvor jeg en aften sad sammen med min kone og mine børn derhjemme

og hørte radioavis, sådan som jeg ofte gjorde. Der sagde de pludselig, at der nu kom en meddelelse fra Hofmarskallatet; den gik ud på, at efter aftale mellem Hofmarskallatet og rektoren for Aarhus Universitet og dekanen fra Det økonomiske og juridiske Fakultet, var man blevet enige om, at prinsesse Margrethe skulle begynde at læse statskundskab ved Aarhus Universitet i efterårssemestret, det vil sige fra september 1961. Min kone spurgte mig, hvad det nu var for noget, hvorfor jeg dog ikke havde fortalt hende om det. Jeg kunne kun give hende det svar, at jeg ikke havde hørt noget om det. »De sagde, at det var dekanen fra Det økonomiske og juridiske Fakultet – er det måske ikke dig?« »Jo«, sagde jeg, »men dekanen må i dette tilfælde være en anden!« Det viste sig så, at det var Max Sørensen – og det var ganske karakteristisk for ham.

Det lærde Selskab

– Det lærde Selskab har tydeligvis betydet meget for dig – og omvendt – men nu kommer du ikke mere til dets møder?

– I 70'erne havde vi et meget frodigt videnskabeligt miljø, fordi professorerne så at sige var tvunget til at søge sammen, og det forum, vi brugte, var netop Det lærde Selskab, som stod udenfor. Dich og jeg havde nemlig i 1970-71 valgt at bringe Selskabet ud af universitetshierarkiet ved at lave nogle særlige organisationsformer og få dem kapslet ind. Tidligere var professorer enemedlemmer af Det lærde Selskab. Vi fik imidlertid lavet nye vedtægter, som tillod os at optage ikke-professorer, men efter en optagelsesprocedure, som var begrundet i kvalitet og ikke i politiske kriterier. Dermed var der opnået beskyttelse imod universitetsdemokratiet og dets kvantitative udvælgelseskriterier og politiske stillingtagen – med det resultat, at selskabet fik en renæssance som et særdeles frugtbart videnskabeligt forum i 70'erne. Nærmere bestemt var der på det tidspunkt tale om et videnskabsteoretisk forum, hvor man tværvidenskabeligt indgående diskuterede bestemte problemer eller problemstillinger. Man skal bemærke her, at denne tværvidenskab var et modstykke til det, som var blevet det nye universitets slogan: Det tværfaglige. For tværfaglighed var en form for seminarisme, hvor alle skulle lave alting, hvorimod tværvidenskab skulle bestå i, at specialisterne skulle samarbejde om, hvordan man kunne konstruere en ny virkelighed. Det var det, vi gjorde

i Det lærde Selskab ved at lave forelæsningsrækker med et bestemt gennemgående tema: »Økonomi og politik«, »Symmetri i videnskaberne«, »Sprog og virkelighed« og »Det 19. århundrede«, altså centrale videnskabsteoretiske spørgsmål, som blev taget op, og hvor foredragene senere udkom som seriepublikationer.

Som nævnt var Henning Lehmann på et tidspunkt inde i billedet med nogle praktiske trykkeritekniske og administrative planer, som dog gik i sig selv igen, og Det lærde Selskab fik så et andet forlag, Arkona, der en overgang udgav Selskabets publikationer – eller rettere sagt: Publikationerne i *Acta Jutlandica*, universitetets officielle skriftserie – for jeg havde nemlig fået udvirket i Konsistorium, at Konsistorium, som hidtil havde udgivet *Acta Jutlandica*, nu skulle delegerede opgaven til Det lærde Selskab. Det skete i et lidt distræt Konsistorium, hvor studenterne ikke var på vagt; i hvert fald gik det igennem, uden at nogen anede uråd. Det var også en del af min strategi: At redde videnskaben fra styrelsesloven, sådan at man kunne opretholde det videnskabelige niveau. Og *Acta Jutlandica* blev derefter underlagt Det lærde Selskab, som fik et tilskud på 50.000 kr. om året fra universitetet til at udgive serien. På den måde havde man fået frigjort videnskaben – *Acta Jutlandica* – fra universitetets styrende organer, og samtidig havde man skaffet Det lærde Selskab en opgave. Man fik formelt en kontrollant fra Konsistorium, som skulle holde øje med det – vedkommende skulle være med i *Acta Jutlandica*-udvalget som repræsentant for Konsistorium. Det var blandt andre Olaf Pedersen, kan jeg huske. Men det spillede ikke nogen større rolle, for de blandede sig ikke så meget i de dispositioner, man traf. Jeg har i hvert fald kun en eneste gang haft nogle problemer, og det var i øvrigt med Olaf Pedersen. Det var i anledning af en publikation netop om noget videnskabshistorie, hvor han havde nogle

kritiske bemærkninger, men de blev overstemt i udvalget. Det er vist den eneste gang, hvor Konsistoriums repræsentant har blandet sig i *Acta Jutlandica*-udvalgets arbejde, og det var en disposition, som resten af udvalget anså for at være utidig indblanding.

Det lærde Selskab var som sagt en meget levende forsamling i 70'erne, men senere svækkedes det og blev i højere grad igen en selskabelig forening. Måske også tildels fordi revolutionen var overstået og gennemlevet, så man nu ikke følte det samme behov for at have en sådan personlig og åndelig samling blandt folk, som kendte hinanden i forvejen. I dag er det overtaget af en helt anden generation, som har andre interesser – både stedet og formerne er blevet anderledes, og det samme gælder emnerne. Desuden er den måde, man diskuterer på, også anderledes – ikke så indforstået, humoristisk og kammeratlig som tidligere. Der var førhen et vist logeagtigt præg over det; den ældre generation havde sit eget indforståede sprog. Den yngre generation er mere kontant og hårdtslående, men det kan da godt være, at det ikke virker sådan for de unge mennesker. Men fra den tid er der ikke nogen tilbage, enten er de døde, eller også er de ude af drift, der er ikke nogen tilbage fra den stærke debat, vi havde i Det lærde Selskab i 70'erne, som var almenorienteret og ikke kasuistisk. Det var i hvert fald en nødudvej, kunne man kalde det; det var et åndehul, man havde, hvor man kunne videreføre noget af det gamle universitetsliv.

Som jeg sagde, forsøgte vi også dengang igennem Det lærde Selskab at få indrettet en professorklub, men det gik i vasken af forskellige grunde, og derfor var selskabet ved at dø ud igen en gang i 80'erne. Da fik vi det reddet – Ole Fenger og jeg – på målstregen. Fenger var med til i nogle år sammen med mig at drive det videre, og vi sørgede for at optage nogle nye mennesker, som nu helt har overtaget det.

DET LÆRDE SELSKAB

I dag er der ikke rigtig nogen af os fra dengang tilbage. Vi har gjort vores pligt, vi har samlet videnskaben op, da den var truet, tværvidenskaben, et videnskabeligt samfund her på stedet har vi samlet op og har fået det omplantet, podet og pynet, hvorefter vi har kunnet overlade det til en ny generation. Vi må så håbe, at de vil fortsætte med dette tværvidenskabelige samarbejde.

Tværvidenskab er det projekt, som jeg er gået ind for lige siden min tidlige ungdom i 50'erne og forsøgte at realisere her på stedet i 60'erne, og som jeg også forsøgte at overføre til Folkeuniversitetet, som jeg var med i lige fra 1958. Det var det tværvidenskabelige, jeg syntes var interessant. Det var dér, Løgstrup, Sløk, Egmont Christensen og mange andre kom ind i et tværvidenskabeligt samarbejde, som vi senere fortsatte i Det lærde Selskab. Jeg mener, at det er det, der har været min mest frugtbare virksomhed her på stedet. Det har ikke bare været det interne universitetspolitiske med opbygningen af det nye universitet, men nok så meget arbejdet for det egentlige *universitas* – et samarbejde, hvor man gensidigt kan inspirere hinandens videnskab på tværs af faggrænser.

Epilog 2003: Stafetten

– Der skete noget ganske særligt, da du besøgte Illum sidste gang?

– Ja, jeg besøgte ham, dagen før han døde i efteråret 1983, og da jeg skulle til at gå, sagde han til sin kone: »Regitze, saksen!« hvorefter hun hentede og overrakte mig en smukt ciselleret bronzesaks. Baggrunden for dette ritual var følgende: Da Tore Almén, som var ugift, døde i 1919, havde hans søster overladt denne saks til professor Julius Lassen som en slags videnskabelig stafet. Lassen havde sammen med Almén og Fredrik Stang deltaget i arbejdet med en nordisk obligationsret og i fællesskab udarbejdet de identiske nordiske købelove fra 1907, som Almén skrev sin store kommentar til. I begrundelsen for overdragelsen af saksen i 1919 indgik en både alvorlig og humoristisk konstatering af, at »retsvidenskaben i vidt omfang består i at klippe og klistre«. Ved Julius Lassens død få år senere, i 1923, blev saksen »ad skørtevejen« videregivet til Henry Ussing af Lassens enke, og efter Ussings død i 1954 blev saksen i overensstemmelse med ritualet af fru Ussing overladt til Knud Illum. Nu var det så blevet min tur til at modtage den, og den skulle naturligvis overrækkes af fru Illum, og det skulle den – som Illum sagde – skønt han selv endnu ikke var død! Men i dag må jeg konstatere, at en epoke er slut. Det nye universitet efter 68-oprøret har gjort retsvidenskaben til et åndløst teknokrati – lige netop

EPILOG 2003: STAFETTEN

Regitze Illum (1907-1996). (Fot. Riis Knudsen. Århus Kommunes Biblioteker. Lokalbistorisk Samling).

det, som det var min samlede ambition at transformere – så stafetten har nok tilbagelagt sin sidste etape.

Navneindeks

- Afzelius, Adam 37, 189-190
 Agersnap, Torben 68
 Albeck, Gustav 115, 149-150, 153, 186, 188-190
 Albjerg-Nielsen, Erik 28
 Almén, Tore 196
 Andersen, Katrine 77
 Andersen, Poul Nyboe 38-39, 39, 104
 Aristoteles 81, 162, 166, 173
- Bach, Heinrich 127-128, 130-133, 132, 137, 141
 Bang, Carl 94-95
 Baunsgaard, Hilmar 157
 Bech, Robert 87, 135, 167
 Bek, Jens 13, 18, 20
 Bjarup, Alfred 71, 73-74, 181
 Bjerrum-Møller, V. 20
 Blatt, Franz 132, 142
 Blicher, Kai 72
 Blinkenberg, Andreas 128
 Brandes, Georg 12
 Brandt, Per Aage 100
 Budtz-Jørgensen, Eigil 15-20, 25
 Bundgaard, Svend 41, 134, 137-145, 147, 149, 151, 153, 156, 158
- Christensen, Andreas 70-71
 Christensen, Erik 72,
 Christensen, Mogens 70-72
 Christensen, Niels Egmont 113-116, 115, 123, 195
 Churchill, Winston 173
- Cohn, Felix 81
 Coing, Helmuth 83
- Dahlerup, Johanne 77
 Dalberg-Larsen, Jørgen 116
 Darling, Sven 99
 Dich, Jørgen S. 128, 130-131, 151, 169, 192
 Dostojevskij, Fj. 12
 Dutschke, Rudi 123
- Engisch, Karl 82
 Esser, Joseph 81
- Fenger, Ole 60, 89, 194
 Frandsen, Ernst 51-53,
 Fredens, Svend 99
 Fynne, Erik 72
- Gad, Holger 130
 Garff, Alex 12, 14
 Geiger, Barbro 35-36
 Geiger, Theodor 32, 34-35, 116
 Gelting, Jørgen 95, 104-109
- Hammershaimb, Erling 131, 134-137, 149
 Hannestad, Knud 99
 Hansen, Kamilla 15, 20
 Hart, Herbert 76, 111-112
 Hartnack, Justus 110-113, 115
 Hasselbalch, Ole 56
 Hausgaard, Niels 173
 Hedenius, Ingmar 32
 Hegel, G.W.F. 42, 66

NAVNEINDEKS

- Hesseldal, Jørgen 47
 Hitler, Adolf 40
 Holberg, Ludvig 122
 Holst-Knudsen, Carl 70, 92, 126
 Honoré, Anthony 111-112
 Illum, Regitze 72, 196, 197
 Illum, Knud
 12, 25-27, 29, 34-35, 37, 41,
 44-45, 51, 53-56, 55, 59-61,
 63-64, 66-67, 70-75, 77, 78,
 92-96, 98, 101, 103, 105, 116,
 157, 169, 196
 Ingerslev, Mogens 149-150
 Juul, Stig 98
 Iversen, Carl 39
 Jacobsen, Per 56
 Jensen, Ejvind 47
 Jensen, Johan Fjord 116-117
 Jensen, Niels 50, 92
 Jensen, Vagn 139, 140
 Jepsen, Gunnar Thorlund 130,
 148
 Jespersen, Halfdan Kragh 87
 Jessen, Bjørn 14-15, 20
 Juul-Jensen, Palle 146, 154, 156,
 159
 Kant, Immanuel 162
 Kelsen, Hans 35
 Keynes, John Maynard 38, 109
 Kierkegaard, Søren 27, 42, 66,
 124
 Kjær-Hansen, Ulf 42
 Kortsen, Kort K. 33
 Krag, Jens Otto 132
 Kristensen, Povl («Pablo»)
 128-130, 129, 134, 137, 148,
 149
 Kristensen, Thorkil 28, 38-40,
 104
 Kruse, Frederik Vinding 32, 45,
 61, 64-65,
 Kruse, Anders Vinding 26, 73,
 76, 82, 85
 Larenz, Karl 81
 Larsen, Mihail 153-155, 154
 Lassen, Julius 63, 196
 Laursen, Karsten 148
 le Maire, Louis 98, 100
 Lehmann, Henning 152, 158,
 160-161, 163, 172, 193
 Lillelund, Inger 182
 Lillesø, Mogens 135
 Lindhardt, Gerda 77
 Lindhardt, P.G. 37, 77, 106, 118
 Lund, Arne 40
 Lund, Ella 101-102
 Lund, Hakon 48-49,
 Lund, Torben 61, 63, 101-103,
 102
 Lundstedt, Vilhelm 32, 184
 Luther, Martin 118
 Løber, Georg 28-29, 37, 72
 Løgstrup, K.E. 35, 118-123, 121,
 195
 Mammen, Jens 116
 Marc-Wogau, Knud 115
 Margrethe, tronfølger 189-191
 Maugham, W. Somerset 17
 Meyer, Poul 157
 Munch-Petersen, Erwin 75
 Munch-Petersen, Hans 75
 Munck, Johannes 51, 142
 Munck, Willy 126-127
 Munk, S.O. 50-51
 Myrup, H.P. 161
 Møller, C.F. 142, 151
 Møller, Ernst 55
 Møller, Jens Tyge 154
 Nelson, Alvar 97-99, 100, 103
 Nielsen, Gunnar 28
 Nielsen, Niels 29
 Nielsen, Thøger 78, 79, 97-98,
 103, 121

ET GALT SPEKTAKEL

- Nietzsche, Fr. 12
 Norman, Ane-Lise 52
 Norman, Inge 52
 Nørby, Jens 148
 Nørgaard, Carl Aage 167

 Olivecrona, Carl 35

 »Pablo«, se Kristensen, Povl
 Pedersen, Jørgen 38-39, 78, 104-106
 Pedersen, Mogens Mau 45, 47, 59
 Pedersen, Olaf 13, 148-149. 193
 Perelman, Chaim 81
 Petersen, Orla Strange 40-41, 104, 121
 Petersen, Theodor 80
 Philip, Kjeld 27-28
 Poulsen, Henrik 116
 Prenter, Regin 37
 Prip, Axel Biering 18, 20

 Radbruch, Gustav 81
 Ranulf, Svend 29-33, 33, 34-36, 76
 Rasmussen, Christa 46
 Rasmussen, Erik 123, 146, 147, 156-157, 159, 167, 172
 Rasmussen, Poul Nyrup 146
 Rasmussen, Vagn Ravnsholdt 72
 Rasting, Carl 25-27, 41, 45, 54, 56-63, 62, 101
 Ross, Alf 30, 32, 36, 76, 82-83, 91
 Rubens 16
 Rønnow, Knud 44, 68
 Rønnow, Jørgen 60

 Schmidt, Knud Rahbek 144-146, 153, 156, 158
 Schneider, Erich 39, 104
 Shakespeare, William 12, 16
 Shaw, Bernard 64

 Sindballe, Kristian 26, 58-59, 79
 Skjødt, Mogens 60
 Skou, Karl 50
 Skytte, Karl 157
 Sløk, Johannes 118, 122-124. 195
 Smith, Adam 107
 Spinoza, B. 162
 Stang, Fredrik 196
 Stuckenberg, Viggo 64
 Syv, Peder 59
 Søndergaard, Jens Korslund 72
 Sørensen, Curt 157
 Sørensen, Max 94-96, 95, 99, 101, 103, 191
 Sørensen, Søren 132, 135, 144, 149-153, 155-156
 Sørensen, Villy 118-119

 Thomsen, Karl V. 49
 Thukydide 91
 Thyge, Per 116
 Torp, Carl 64
 Trolle, Jørgen 85

 Ussing, Henry 45, 63, 73, 82, 196

 Vibe-Pedersen, Jon 105, 107
 Viehweg, Theodor 81
 Villey, M. 81

 Wandel, Carl F. 146, 154, 159-160
 Westergård-Nielsen, Chr. 149
 Wieacker, Franz 82
 Wittgenstein, L. 111
 Wivel, Ole 120

 Yndgaard, Ebbe 171, 175

 Zeuthen, Frederik 39
 Østergård, Uffe 163